

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมธุดงค์วัตรบางส่วนในหัวข้อของหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักคุณภาพชีวิตดำเนินชีวิตกรณีศึกษาบุคลากรบริษัท เบตเตอร์เวย์ (ประเทศไทย) จำกัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) ระดับคุณภาพชีวิตและของการประยุกต์หลักธุดงค์วัตรของคฤหัสถ์ : กรณีศึกษาบุคลากรบริษัท เบตเตอร์เวย์ (ประเทศไทย) จำกัด ๒) ความแตกต่างในระดับคุณภาพชีวิตและการประยุกต์ใช้หลักธุดงค์วัตรของคฤหัสถ์บริษัท เบตเตอร์เวย์ (ประเทศไทย) จำกัด จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ๓) ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตและการประยุกต์ใช้หลักธุดงค์วัตรเพื่อการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ในบทนี้ผู้วิจัยศึกษา หลักธรรม แนวคิด ทฤษฎีทางจิตวิทยา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตแล้วนำเสนอ ตามลำดับดังนี้

- ๑) หลักธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา
- ๒) แนวคิดทฤษฎีหลักจิตวิทยาที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- ๓) สังคมไทยกับธุดงค์วัตร
- ๔) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ หลักธุดงค์วัตรในพุทธศาสนา

หลักธุดงค์วัตรนี้ คือหลักธรรมที่กล่าวไว้ว่าด้วยการสมาทานและปฏิบัติความเป็นอยู่ที่พึงเพื่อและพุ่มเพื่อยกเลิกกิเลสจากชีวิตที่เป็นอยู่ในรูปแบบปกติที่เป็นอยู่แบบจำกัดขอบเขตการใช้ชีวิตที่เป็นอยู่โดยขาดการควบคุม และตั้งมั่นในการดำรงชีวิตปกติเกี่ยวกับการกินอยู่หลับนอน ให้มีการใช้ปัจจัยสี่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดและผู้วิจัยได้นำข้อมูลหลักธุดงค์วัตรจากเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยข้อต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของหลักธุดงค์วัตร

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๑ ได้ให้ ความหมายธุดงค์ ว่าเป็นองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส และได้ให้ความหมาย ธุดงค์วัตรไว้ว่าเป็น กิจอันภิกษุผู้ถือธุดงค์ควรกระทำรวมความ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๗.

ว่า ธุดงค์วัตรเป็นข้อวัตรปฏิบัติเคร่งครัดของภิกษุมี ๑๓ อย่าง เช่น การอยู่ในป่า การอยู่โคนไม้ เป็นต้น

คัมภีร์ วิสุทธิมรรค^๒ ตัณหาอุปาทานแล้ว และ เป็นเครื่องกำจัดกิเลส และเป็นเครื่องกำจัดธรรมที่เป็นข้าศึก ซึ่งจะขวางกั้นสัมมาปฏิบัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^๓ ให้ความหมายว่าเป็นข้อปฏิบัติส่วนพิเศษ เพื่อความดีงามเคร่งครัด ขัดเกลา ฝึกรบรณตนเองให้ยิ่งกว่าปกติ แต่เป็นเรื่องของความสมัครใจ ความเหมาะสมกับอุปนิสัยและขึ้นกับความพร้อม ใครจะถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่มีความผิด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^๔ ได้ให้ความหมายธุดงค์ คือองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตร ที่ผู้สมัครใจจะพึงสมทานประพาสได้ เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ เป็นต้น

พระราชธรรมเจติยาจารย์^๕ กล่าวว่า ธุดงค์ก็แปลว่า เครื่องกำจัดความอยาก มีการฉันทเดียว ฉันทในบาตรไม่มีภาชนะอื่น การบินชบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า การปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่า เป็นธุดงค์

พระมหาบัว ญาณสัมปันโน^๖ กล่าวว่า ธุดงค์วัตร ๑๓ และวัตรต่างๆตลอดจนกรรมฐานทั้งมวลล้วนเป็นเครื่องธรรมดัดนิสัยความดีด้านของคนเราโดยตรง

ขันติพล^๗ กล่าวว่า การปฏิบัติธุดงค์วัตรเพื่อกำจัดกิเลส ไม่ยึดติดในสิ่งของต่างๆ ทั้งเครื่องนุ่งห่มอาหาร ที่อยู่อาศัยที่หุงหา ไม่ฟุ้งเฟ้อ การกินอยู่ก็พอประมาณ ฝึกให้ยุ่ง่าย กินง่าย มีความเพียรอดทน ต้องปฏิบัติอย่างจริงจังและแน่นอน การถอดถอนการยึดติดก็จะเบาบางไปเรื่อยๆ ในที่สุดการยึดติดในสิ่งต่างๆ ก็จะหลุดพ้นจากจิตใจ อัมพร จันทรตัน^๘ ให้ความหมาย ธุดงค์ว่า เป็นวัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดอย่างหนึ่ง เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกนน้อย สันโดษ

^๒ ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๓/๘๘.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๕.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๔.

^๕ พระราชธรรมเจติยาจารย์, ประวัติพระอาจารย์มั่น (ฉบับสมบูรณ์) และจิตใต้สำนึก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๗.

^๖ พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, ปฏิปทาของพระอริยสงฆ์สาวก สหายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, (กรุงเทพมหานคร บริษัท ศิลปสยามบรรณกิจและการพิมพ์, ม.ป.ป), หน้า ๗.

^๗ ขันติพล, เติมนธุดงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด,

๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^๘ อัมพร จันทรตัน, "ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ปฏิบัติธุดงค์กับการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๒.

และเพื่อเป็นอุบายในการรับศีลให้บริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน และเป็นวัตรปฏิบัติที่ใครจะสมัครใจจะทำหรือไม่ก็ได้ไม่ใช่กิจจำเป็น แต่เป็นข้อปฏิบัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้สำหรับผู้ปรารถนาจะใช้เป็นอุบายวิธี

สรุปความหมายของหลักธุดงค์วัตร คือข้อปฏิบัติส่วนพิเศษ อย่างเคร่งครัด เป็นการฝึกอบรมตนเองให้ยิ่งกว่าปกติ เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ภิกษุ ควรกระทำด้วยความสมัครใจ เพื่อความดีงาม เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ นำให้การรักษาศีลบริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย เป็นเครื่องกำจัดธรรมที่เป็นข้าศึกขวางกั้นสมาธิปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน

๒.๑.๒ ความสำคัญ ของธุดงค์วัตร

คัมภีร์ พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงธุดงค์วัตรว่า การถือธุดงค์มีความสำคัญต่อผู้ถืออยู่ถูกต้องอย่างไรและชี้ให้เห็นถึงการถือที่ไม่ถูกต้องเป็นอย่างไร โดยได้กล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกว่าพระอุบาลีทูลถาม พระพุทธเจ้าถึงเหตุการณ์ถือธุดงค์วัตรที่ถูกต้องเป็นอย่างไร ดังความว่า^๙

ท่านพระอุบาลีทูลถามว่า “**ภิกษุผู้ ถืออยู่ป่า มีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า**” **พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า**”อุบาลี ภิกษุผู้ถืออยู่ป่านีมี ๕ จำพวก คือ

๑. เพราะเป็นผู้โง่เขลาขมง่าย จึงอยู่ป่า
๒. เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ จึงอยู่ป่า
๓. เพราะมัวเมา จิตฟุ้งซ่าน จึงอยู่ป่า
๔. เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า พระสาวกพระพุทธเจ้าสรรเสริญ จึงอยู่ป่า

๕. เพราะอาศัยความมกน้อย สันโดษ ขัดเกลา ความเยียบสงัดและ เพราะอาศัยว่า การอยู่ป่ามีประโยชน์ด้วยการปฏิบัติอันงามนี้ จึงอยู่ป่า อุบาลี ภิกษุผู้ถืออยู่ปามี ๕ จำพวก นี้แล

ท่านพระอุบาลีทูลถามว่า “**ภิกษุผู้ถือที่เยวบิณฑบาต มีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า**” ฯลฯ **ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุล มีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า** ฯลฯ **ภิกษุ ผู้ถืออยู่โคนไม้ มีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า** ฯลฯ **ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าช้า มีเท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า** ฯลฯ **ภิกษุผู้ถืออยู่กลางแจ้ง มีเท่าไรหนอแล**

^๙ วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๔๓/๖๒๖ – ๖๒๘.

พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือทรงผ้า ๓ ผืน มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า
 ฯลฯ ภิกษุผู้ถือเที๋ยตามแถว มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการ
 นั่ง มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุ ผู้ถืออยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ มี
 เท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะแห่งเดียว มีเท้าไร
 หนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการห้ามภักตร์ที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง
 มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตร มีเท้าไรหนอ
 แล พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อุบาลี ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะ
 ในบาตรนี้มี ๕ จำพวก คือ

๑. เพราะเป็นผู้โง่เขลา งมงาย จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร
๒. เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทรามถูกความอยากครอบงำ จึงถือ
 การฉันเฉพาะในบาตร
๓. เพราะมัวเมา จิตฟุ้งซ่าน จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร
๔. เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า
 สรรเสริญ จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร
๕. เพราะอาศัยความมกน้อย สันโดษ ขัดเกลา ความเจียมบงัดและ
 เพราะอาศัยว่า การฉันเฉพาะในบาตรมีประโยชน์อันงามนี้ จึงถือการฉันเฉพาะใน
 บาตร“อุบาลี ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตรมี ๕ จำพวก นี้แล”

จากความเป็นพระไตรปิฎก ดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นถึงสาเหตุในการ นำ
 หลักธุดงค์ ไปปฏิบัติมี ๕ ประการ ในประการที่ ๑ ถึง ๔ เป็น สาเหตุในการนำธุดงค์ไปปฏิบัติ ไม่
 เกิดประโยชน์ เป็นการปฏิบัติไปในความหลงผิดซึ่งประกอบด้วย ๑) เพราะเป็นผู้โง่เขลา งมงายจึงถือ
 ๒) เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ จึงถือ ๓) เพราะมัวเมา จิตฟุ้งซ่าน จึงถือ
 ๔) เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้าสรรเสริญจึงถือ แต่ในประการที่ ๕ เป็น
 สาเหตุสำคัญในการนำธุดงค์ไปปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งประกอบด้วย ๕) เพราะอาศัยความมกน้อย
 สันโดษ ขัดเกลา ความเจียมบงัดและเพราะอาศัยว่า มีประโยชน์อันงามนี้จึงถือซึ่งจะเกิดประโยชน์ที่
 แท้จริง โดยกล่าวถึงการปฏิบัติกับธุดงค์ ทั้ง ๑๓ ข้ออันประกอบด้วย ๑) อยู่ป่า ๒) เที๋ยบิณฑบาต
 ๓) ถือบ้างสกุล ๔) อยู่โคนไม้ ๕) อยู่ป่าช้า ๖) อยู่กลางแจ้ง ๗) ทรงผ้า ๓ ผืน ๘) เที๋ยตามแถว ๙)
 การนั่ง ๑๐) อยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ ๑๑) นั่งฉัน ณ อาสนะแห่งเดียว ๑๒) การห้ามภักตร์ที่เขานำมา
 ถวายเมื่อภายหลัง ๑๓) การฉันเฉพาะในบาตร

ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค^{๑๐} ได้ให้ความสำคัญว่า บุคคลที่สมาทานศีลแล้ว จะต้องสมาทาน
 ธุดงค์ต่อเพื่อจะได้มีความมกน้อยและสันโดษ ซึ่งเป็นเครื่องฟ่องแผ้วของศีล ศีลจะสมบูรณ์ ศีลจะถูก
 ชำระล้างมลทิน ด้วยความเป็นผู้มกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลาภิเลส ความสัจ ความไม่สั่งสม
 ภิเลส การปรารภความเพียร และความเป็นผู้เลี้ยงง่าย เป็นต้น

พระราชธรรมเจติยาจารย์^{๑๑} กล่าวว่า ธุดงค์ แปลว่า เครื่องกำจัดความอยาก มีการฉน
 หนเดียว ฉนในบาตร ไม่มีภาชนะอื่น การบิณฑบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า การปฏิบัติอย่างนี้
 ชื่อว่า เป็นธุดงค์ เป็นต้น

ขันติพล^{๑๒} กล่าวว่า การปฏิบัติธุดงค์วัตรเพื่อกำจัดกิเลส ไม่ยึดติดในสิ่งของต่างๆ ทั้ง
 เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยที่ทรุหรา ไม่พุ่มเพื่อย การกินอยู่ก็พอประมาณ ฝึกให้อย่างง่าย กินง่าย
 มีความเพียรอดทน ต้องปฏิบัติอย่างจริงจังและแนบเนียน การถอดถอนการยึดติดก็จะเบาบางไปเรื่อยๆ
 ในที่สุดการยึดติดในสิ่งต่างๆ ก็หลุดพ้นจากจิตใจ

อัมพร จันทรตัน^{๑๓} ให้ความหมาย ธุดงค์ว่า เป็นวัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดอย่างหนึ่ง
 เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอาภรณ์ ช่วยให้มีมกน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษา
 ศีลให้บริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมณะ
 และวิปัสสนากรรมฐาน และเป็นวัตรปฏิบัติที่ใครจะสมัครใจจะทำหรือไม่ก็ได้ ไม่ใช่กิจจำเป็นแต่เป็น
 ข้อปฏิบัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้สำหรับผู้ปรารถนาจะใช้เป็นอุบายวิธี

สรุปความหมายธุดงค์วัตร คือข้อปฏิบัติส่วนตัวพิเศษ อย่างเคร่งครัด เป็นการฝึกอบรม
 ตนเองให้ยิ่งกว่าปกติ เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ภิกษุ ควรกระทำด้วยความสมัครใจ เพื่อความดีงาม
 เป็นอุบายขัดเกลาภิเลส ส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ ทำให้การรักษาศีลบริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย เป็น
 ปัญญา หรือการเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน

๒.๑.๓ องค์ประกอบของธุดงค์วัตร

พระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงการปฏิบัติกับธุดงค์ ๑๓ อันประกอบด้วย ๑) อยู่ป่า
 ๒) เทียวบิณฑบาต ๓) ถือบ้างบังสุกุล ๔) อยู่โคนไม้ ๕) อยู่ป่าช้า ๖) อยู่กลางแจ้ง ๗) ทรงผ้า ๓ ผืน ๘)
 เทียวตามแถว ๙) การนั่ง ๑๐) อยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ ๑๑) นั่งฉน ณ อาสนะแห่งเดียว ๑ การห้าม

^{๑๐} คุรยละเอียดใน วิสุทธิ (ไทย) ๒๒/๘๓.

^{๑๑} พระราชธรรมเจติยาจารย์, ประวัติพระอาจารย์มั่น (ฉบับสมบูรณ์) และจิตใต้สำนึก, หน้า
 ๑๐๗.

^{๑๒} ขันติพล, เดินธุดงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า
 ๒๐.

^{๑๓} อัมพร จันทรตัน, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ปฏิบัติธุดงค์กับการบรรลุธรรมใน
 พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๒.

ภัตที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง ๑๓) การฉนเฉพาะในบาตร พระนาคเสน^{๑๔} ได้วิสัชนากับพระยามิลินท์ ว่าธุดงค์ ๑๓ นั้นประกอบด้วย

- ๑) อรัญญิกธุดงค์ คือการอยู่ป่า
- ๒) ปิณฑปาติกธุดงค์ คือการเที่ยวบิณฑบาต
- ๓) เตจีวริกธุดงค์ คือการทรงผ้า ๓ ผืน
- ๔) สप्तทานจาริกธุดงค์ คือการบิณฑบาตเที่ยวตามแถว
- ๕) ขลุปปัจฉาภัตติกธุดงค์ คือการห้ามภัตที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง
- ๖) ปัตตปิณฑิกธุดงค์ คือการฉนเฉพาะในบาตร
- ๗) เอกาสนิกธุดงค์ คือการนั่งฉัน ณ อาสนะแห่งเดียว
- ๘) เนสัชชิกธุดงค์ คือ การนั่ง
- ๙) ยถาสันถติกธุดงค์ คือการอยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้
- ๑๐) รุกขมุลิกธุดงค์ คือการอยู่โคนไม้
- ๑๑) อัปโภกาสิกธุดงค์ คือการอยู่กลางแจ้ง
- ๑๒) โสสานิกธุดงค์ คือการอยู่ป่าช้า
- ๑๓) ปังสุกุลิกธุดงค์ คือการถือผ้าบังสุกุล

คัมภีร์ วิสุทธิมรรค^{๑๕} ได้กล่าวถึงธุดงค์วัตรในธุดังคภา ว่าพระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตธุดงค์ไว้สำหรับ กุลบุตรทั้งหลายผู้สละโลกามิสแล้ว ผู้ไม่เสียดายอาลัยในร่างกายและชีวิต ผู้ปรารถนาจะทำข้อปฏิบัติอันสมควรแก่ นิพพานให้ถึงพร้อม รวมเป็น ๑๓ ประการ คือ

- | | |
|-----------------------------|--------------------------|
| ๑) ปังสุกุลิกังคธุดงค์ | ๒) เตจีวริกังคธุดงค์ |
| ๓) ปิณฑปาติกังคธุดงค์ | ๔) สप्तทานจาริกังคธุดงค์ |
| ๕) เอกาสนิกังคธุดงค์ | ๖) ปัตตปิณฑิกังคธุดงค์ |
| ๗) ขลุปปัจฉาภัตติกังคธุดงค์ | ๘) อารัญญิกังคธุดงค์ |
| ๙) รุกขมุลิกังคธุดงค์ | ๑๐) อัปโภกาสิกังคธุดงค์ |
| ๑๑) โสสานิกังคธุดงค์ | ๑๒) ยถาสันถติกังคธุดงค์ |
| ๑๓) เนสัชชิกังคธุดงค์ | |

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๖} กล่าวว่า ธุดงค์ ๑๓ประกอบด้วยองค์หรือข้อที่จะนำไปปฏิบัติ ๑๓ ประการคือ

- ๑) ปังสุกุลิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน มิลินท (ไทย) ๖๔๘-๖๔๙.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๒/๘๓-๘๔.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๖.

๒) เติจิวริกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร
 ๓) ปิณฑปาติกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
 ๔) สปาจาริกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร
 ๕) เอกาสนิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันวันละมือเดียว
 ลูกจากที่แล้วไม่ฉันอีก

๖) ปัตตปิณฑิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร คือ ไม่ใช้ภาชนะใส่
 อาหารเกิน ๑ อย่างคือบาตร

๗) ขลุปัจฉาภัตติกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือห้ามภักที่ถวายภายหลังเป็นวัตร คือเมื่อได้ปลง
 ใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตน ซึ่งเรียกว่าห้ามภัก ด้วยการลงมือฉัน เป็นต้นแล้ว ไม่รับอาหารที่
 เขานำมาถวายอีก แม้จะเป็นของประณีต

๘) อารัญญิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย ๕๐๐ ชั่ว
 ธนู คือ ๒๕ เส้น

๙) รุกขมุลิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร

๑๐) อัปโภกาสิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตร

๑๑) โสสานิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร

๑๒) ยถาสันถติกังคะ คือองค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้

๑๓) เนสัชชิกังคะ คือองค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร คือเว้นนอน อยู่ด้วยเพียง ๓อิริยาบถ

คัมภีร์ วิสุทฺธิมรรค^{๑๗} ได้วินิจฉัยโดยอรรถวิเคราะห์ อธิบายความหมายของคำในแต่ละ
 ข้อของธุดงค์ดังนี้

๑) ปิงสุกุลิกังคะ คือการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล หมายถึงผ้าที่สะสมด้วยขี้ฝุ่น ณ ที่นั้น ๆ
 โดยที่ฟุ้งตกลงไป เพราะเหตุวางทิ้งไว้บนขี้ฝุ่น ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น ถนน ป่าช้า และกองขยะมูลฝอย
 เป็นต้น ผ่านนั้นชื่อว่า ผ้าบังสุกุล อีกนัยหนึ่ง ผ้าใดซึ่งภาวะที่น่าเกลียด คือ ถึงซึ่งภาวะที่น่าสยดสยอง
 เหมือนขี้ฝุ่นผ่านนั้น ชื่อว่า ผ้าบังสุกุล

๒) เติจิวริกังคะ โดยนัยอย่างเดียวกันนั้น การทรงไว้ซึ่งผ้า ๓ ผืน คือ ผ้าสังฆาฏิ ๑ ผ้า
 อุตตราสงค์ ๑ ผ้าอังตราวาสก ๑ เป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุฉะนั้นภิกษุนี้ชื่อว่า เติจิวริโก แปลว่า ผู้มีอันทรง
 ไว้ ซึ่งผ้า ๓ ผืนเป็นปกติ องค์แห่งภิกษุผู้มีอันทรงไว้ซึ่งผ้า ๓ ผืนเป็นปกติ ชื่อว่า เติจิวริกังคะ

๓) ปิณฑปาติกังคะ การตกลงแห่งก้อนอำมรสคืออาหาร ได้แก่การตกลงในบาตร
 แห่งก้อนข้าวที่ผู้อื่นเขาถวาย ชื่อว่า ปิณฑปาต ภิกษุใดแสวงหาบิณฑบาตนั้น คือเข้าไปสู่ตระกูลนั้น ๆ
 แสวงหาอยู่ ภิกษุนั้นชื่อว่า ปิณฑปาติโก แปลว่า ผู้แสวงหาซึ่งบิณฑบาต

^{๑๗} คุรยาละเอียดใน วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๓/๘๔-๘๗.

๔) สปทานจาริกังคะ การขาดตอนเรียกว่า ทานะ กิจใดที่ปราศจากการขาดตอน คือไม่ขาดตอน กิจนั้นเรียกว่า อปทานะ กิจใดเป็นไปกับด้วยการไม่ขาดตอน ได้แก่เว้นการขาดระยะ คือ ไปตามลำดับเรือน กิจนั้นชื่อว่า สปทานะ การเที่ยวไป (บิณฑบาต) อย่างไม่ขาดตอน (คือไปตามลำดับเรือน) นี้ เป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ชื่อว่า สปทานจารี แปลว่า ผู้มีอันเที่ยวไปอย่างไม่ขาดตอน เป็นปกติ

๕) เอกาสนิกังคะ การฉันในที่นั่งอันเดียว ชื่อว่า เอกาสนะ การฉันในที่นั่งอันเดียวนั้น เป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า เอกาสนิกโก แปลว่า ผู้มีอันฉันในที่นั่งอันเดียวเป็นปกติ องค์แห่งภิกษุผู้มีอันฉันในที่นั่งอันเดียวกันเป็นปกติ นั้น ชื่อว่า เอกาสนิกังคะ

๖) ปัตตปิณฑิกังคะ บิณฑบาตเฉพาะแต่ในบาตรอย่างเดียวนั้น เพราะห้ามภาชนะอันที่สองเสีย ชื่อว่า ปัตตปิณฑโก แปลว่า บิณฑบาตในบาตร บิณฑบาตในบาตรเป็นปกติของภิกษุนี้ เพราะในขณะหยิบเอาบิณฑบาตรในบาตรก็ทำความสำนึกว่าเป็นบิณฑบาตในบาตร เหตุนั้นภิกษุนี้ชื่อว่า ปัตตปิณฑิกโก แปลว่า ผู้มีบิณฑบาตในบาตรเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีบิณฑบาตในบาตรเป็นปกติ นั้น ชื่อว่า ปัตตปิณฑิกังคะ

๗) ขลุปัจฉาภัตติกังคะ คำว่า ขลุ เป็นศัพท์นินทาตกลงในความปฏิเสธ ภัตตาหารที่ได้มาแล้วหลังจากที่ตนห้ามแล้ว ชื่อว่า ปัจฉาภัตติ การฉันปัจฉาภัตตนั้น ชื่อว่า ปัจฉาภัตติโกขัง การฉันปัจฉาภัตติเป็นปกติของภิกษุนี้ เพราะรู้ถือว่า เป็นปัจฉาภัตติในขณะที่ฉันปัจฉาภัตติ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า ปัจฉาภัตติโก แปลว่า ผู้มีอันฉันปัจฉาภัตติเป็นปกติ ภิกษุผู้มีใช้ปัจฉาภัตติโก ชื่อว่า ขลุปัจฉาภัตติโก แปลว่า ผู้มีใช้ผู้มีอันฉันปัจฉาภัตติเป็นปกติ คำนี้เป็นชื่อของภิกษุที่มากเกินไป ซึ่งท่านห้ามไว้ด้วยอำนาจแห่งการสมาทาน

๘) อารัญญิกังคะ การอยู่ในป่าเป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า อารัญญิกโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นปกติ นั้น ชื่อว่า อารัญญิกังคะ

๙) รุกขมูลิกังคะ การอยู่ ณ ที่โคนไม้ ชื่อว่า รุกขมูล การอยู่ ณ ที่โคนไม้นั้นเป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า รุกขมูลิกโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ ณ ที่โคนไม้เป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ ณ ที่โคนไม้เป็นปกติชื่อว่า รุกขมูลกังคะ

๑๐) อัปโกลาสิกังคะ การอยู่ ณ ที่กลางแจ้งเป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า อัปโกลาสิกโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ ณ ที่กลางแจ้งเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ ณ ที่กลางแจ้งเป็นปกติ ชื่อว่า อัปโกลาสิกังคะ

๑๑) โสสานิกังคะ การอยู่ในป่าช้าเป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ชื่อว่า โสสานิกโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ ชื่อว่า โสสานิกังคะ

๑๒) ยถาสันถิกังคะ เสนาสนะที่จัดแจงไว้อย่างไรนั้นนั่นเที่ยว ชื่อว่า ยถาสันถะ คำนี้เป็นชื่อขอเสนาสนะที่สงฆ์มอบให้แต่แรกด้วยคำว่า เสนาสนะนี้ถึงแก่ท่าน การอยู่ในเสนาสนะที่จัดแจง

ไว้อย่างนั้น เป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า ยถาสันตติโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ในเสนาสนะที่จัดแจงไว้แล้วอย่างไรเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในเสนาสนะที่จัดแจงไว้แล้วอย่างไรเป็นปกติ นั้นชื่อว่า ยถาสันตติกังคะ

๑๓) เนสัชชีกังคะ การห้ามอิริยาบถนอนเสียแล้วอยู่ด้วยอิริยาบถนั่งเป็นปกติของภิกษุนี้ เหตุนั้นภิกษุนี้ ชื่อว่า เนสัชชโก แปลว่า ผู้มีอันอยู่ด้วยอิริยาบถนั่งเป็นปกติ, องค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ด้วยอิริยาบถนั่งเป็นปกติ นั้นชื่อว่า เนสัชชีกังคะ

ขันติพโล ได้กล่าวว่า ชุตตควัตรมีองค์ประกอบ ๑๓ ข้อ ดังนี้^{๑๘}

๑) ปังสุกุลิกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการสวมใส่ผ้าบังสุกุล หรือการไม่ยึดติดในการสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์หรือเครื่องนุ่งห่มหุหรรสวงามเกินไปอย่างเคร่งครัด

๒) เตจีวะรังกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์หรือเครื่องนุ่งเพียงสามผืน เพื่อไม่ให้ฟุ่มเฟือยอย่างเคร่งครัด

๓) ปิณฑะปาตีกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการบิณฑบาตรเลี้ยงชีพ หรือการหาอาหารมารับประทานแต่พอต้อยอย่างเคร่งครัด

๔) สะปะทานะจาริกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการเดินบิณฑบาตรตามลำดับหรือการหาเลี้ยงชีพอยู่อย่างมีระบบและมีกฎเกณฑ์ที่ดีอย่างเคร่งครัด

๕) เอกาสะนีกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการรับประทานอาหารเพียงครั้งเดียวเท่านั้นในวันหนึ่งอย่างเคร่งครัด

๖) ปัตตะปิณฑิตังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยฉันภัตตาหารในบาตรหรือการใช้ภาชนะอันเดียวใส่อาหารเพื่อรับประทานอย่างเคร่งครัด

๗) ขะลุปัจฉาภัตติกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไม่รับภัตตาหารอีกเมื่อเริ่มฉันแล้วหรือการไม่ตักอาหารใส่ภาชนะมารับประทานอีกแม้ใครตักให้ภายหลังก็ไม่รับอย่างเคร่งครัด

๘) อารัญญิกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไปอยู่ในป่าที่เงียบสงัด อย่างเคร่งครัด

๙) รุกขะมุลิกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไปอยู่ในป่าใกล้โคนไม้ อย่างเคร่งครัด

๑๐) อัปภोगาสีกังคะชุตงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไปอยู่ในที่โล่งแจ้งอย่างเคร่งครัด

^{๑๘} ขันติพโล, เติชุตงค์, หน้า ๑๗-๑๙.

๑๑) โสณิกังคะธุดงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไปพักอยู่ในป่าช้าอย่างเคร่งครัด

๑๒) ยะถาสันถะติกังคะธุดงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการไปพักอยู่ในที่ไม่หุงหาอาหารเพื่อย หรือแล้วแต่มีผู้จัดให้พักอย่างไร อย่างเคร่งครัด

๑๓) เนสัชชิกังคะธุดงค์ คือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้ลดลง โดยการปฏิบัติธรรมอยู่สามอิริยาบถ มี ยืน เดิน นั่ง เท่านั้น อย่างเคร่งครัด

คัมภีร์ วิสุทธิมรรค^{๑๙} ได้วินิจฉัยธุดงค์วัตรโดยย่อและโดยพิสดาร เพื่อความเข้าใจในหลักธุดงค์วัตรอย่างถ่องแท้จะได้นำไปปฏิบัติให้เกิดผล คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงให้เห็นโดยย่อและพิสดารดังนี้

วินิจฉัยโดยย่อ ธุดงค์ ๑๓ ประการนี้ เมื่อจัดโดยย่อมีเพียง ๘ ประการเท่านั้น คือองค์ที่เป็นหัวใจ ๓ องค์ที่ไม่เจือปน ๕ ใน ๒ ลักษณะนั้นดังนี้

องค์ที่เป็นหัวใจ ๓ นั้นคือเมื่อสมათานปฏิบัติองค์ใดหรือข้อใดข้อหนึ่งจะรวมไปถึงข้ออื่นด้วยโดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) สปัตถาจาริกังคะ อธิบายว่า เมื่อโยคีบุคคลรักษาสปัตถาจาริกังคะธุดงค์ จักได้ชื่อว่ารักษาปิณฑปาถังคะธุดงค์อีกข้อหนึ่งไปด้วย

๒) เอกาสนิกังคะ อธิบายว่า เมื่อโยคีบุคคลรักษาเอกาสนิกังคะธุดงค์ จำเป็นอันต้องรักษาด้วยดี แม้ซึ่งปัตตปิณฑิกังคะธุดงค์ และขลุปีจณภัตติกังคะธุดงค์ รวมอีก ๒ ข้อไปด้วย

๓) อัปภogaสิกังคะ อธิบายว่า เมื่อโยคีบุคคลรักษา อัปภogaสิกังคะธุดงค์ ก็เป็นอันต้องรักษาในรุกขมูลิกังคะธุดงค์ และยถาสันถะติกังคะธุดงค์รวมอีก ๒ ข้อไปด้วย

องค์ที่ไม่เจือปนอีก ๕ ที่ไม่มีองค์อื่นมาเจือปนประกอบด้วย

๔) อารัญญิกังคะ

๕) ปิงสุกุลิกังคะ

๖) เตจวีริกังคะ

๗) เนสัชชิกัง

๘) โสณิกังคะ

จากรายละเอียดดังกล่าวจึงรวมเป็นธุดงค์โดยย่อ ๘ ประการทั้งหมดที่ย่อก็มาจากองค์เต็ม ๑๓ องค์นั่นเอง หากพิจารณาย่อลงไปอีก ธุดงค์ ๑๓ ประการนี้ สงเคราะห์ลงมีเพียง ๔ ประการเท่านั้น โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ (ไทย) ๓๗/๑๒๙-๑๓๒.

- ๑) รุดงค์ที่ประกอบด้วยจีวร ๒ องค์ คือ ปังสุกุลิ๊งค์รุดงค์ และ เตจีวริ๊งค์รุดงค์
- ๒) รุดงค์ที่ประกอบด้วยบิณฑบาต ๕ องค์ คือ ปิณฑปาติ๊งค์รุดงค์ ๑ สปะทานจาริ๊งค์รุดงค์ ๑ เอกาสนิ๊งค์รุดงค์ ๑ ปัตตปิณฑิ๊งค์รุดงค์ ๑ ขลุปัจฉาภัตติ๊งค์รุดงค์ ๑
- ๓) รุดงค์ที่ประกอบเสนาสนะ ๕ องค์ คือ อารัญญิ๊งค์รุดงค์ ๑ รุกขมุลิ๊งค์รุดงค์ ๑ อัปโภกาสิ๊งค์รุดงค์ ๑ โสสานิ๊งค์รุดงค์ ๑ ยถาสันถิติ๊งค์รุดงค์ ๑
- ๔) รุดงค์ที่ประกอบด้วยความเพียร ๑ องค์ คือ เนสัชชิ๊งค์รุดงค์ ๑

นอกจากรุดงค์วัตรจะย่อได้ดังกล่าวแล้วยังสามารถสรุปย่อได้ อีกประการหนึ่ง โดยเมื่อว่าด้วยอำนาจความอาศัยแล้ว รุดงค์ทั้งหมดนั้นมีเพียง ๒ ประการ คือ **รุดงค์ที่อาศัยปัจจัย ๑๒ ที่อาศัยความเพียร ๑**

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๐} กล่าวว่า รุดงค์ ๑๓ ประการดังกล่าวสามารถย่อลงได้เป็น รุดงค์มี ๘ ข้อ จากที่เป็นองค์หลัก และองค์เดี่ยว เท่านั้น คือองค์หลัก (สีสังกะ principle practices) ประกอบด้วย ๓ องค์ คือ

- ๑) สปะทานจาริ๊งค์กะ (เท่ากับได้รักษาปิณฑปาติ๊งค์กะด้วย)
- ๒) เอกาสนิ๊งค์กะ (เท่ากับได้รักษาปัตตปิณฑิ๊งค์กะ และขลุปัจฉาภัตติ๊งค์กะด้วย)
- ๓) อัปโภกาสิ๊งค์กะ (ทำให้รุกขมุลิ๊งค์กะ กับ ยถาสันติ๊งค์กะ หมดความจำเป็น)

องค์เดี่ยวไม่คาบเกี่ยวข้ออื่น (อัสสัมภินันังกะ individual practices) ประกอบด้วย ๕ องค์คือ

- ๔) อารัญญิ๊งค์กะ
- ๕) ปังสุกุลิ๊งค์กะ
- ๖) เตจีวริ๊งค์กะ
- ๗) เนสัชชิ๊งค์กะ
- ๘) โสสานิ๊งค์กะ

ในรุดงค์ ๑๓ ดังกล่าวหากพิจารณาแล้วยังสรุปรวมลงได้ ๔ หมวดคือ

- ๑) หมวดจีวรปฏิสังยุต เป็นหมวดรวมเกี่ยวกับจีวรซึ่งประกอบด้วยปังสุกุลิ๊งค์กะ ๑ และ เตจีวริ๊งค์กะ ๑

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๖-๒๕๘.

๒) หมวดปินทปาตปฏิสังยุตเป็นหมวดรวมเกี่ยวกับปินทปาต ซึ่งประกอบด้วย ปินทปาตีกังคะ ๑ สप्तทวาริกังคะ ๑ เอกาสนิกังคะ ๑ ปัตตปิตทิกังคะ ๑ และขลุปัจฉาภัตติกังคะ

๓) หมวดเสนาสนปฏิสังยุตเป็นหมวดรวมเกี่ยวกับเสนาสนะซึ่งประกอบด้วย อารัญญิกังคะ ๑ รุกขมุลิกังคะ ๑ อัปโภกาสิกังคะ ๑ โสสานิกังคะ ๑ และ ยถาสันถติกังคะ ๑

๔) หมวดวิริยปฏิสังยุต เป็นหมวดรวมเกี่ยวกับความเพียร ซึ่งประกอบด้วย เนสัชชิกังคะ ๑

จุดงค์๑๓ เมื่อพิจารณาโดยนิสสัยคือที่อาศัย (dependence) แยกได้ ๒ ประเภทคือ

๑) ปัจจัยนิสสิต(อาศัยปัจจัย dependent on requisites) ประกอบด้วย ๑๒ องค์

๒) วิริยนิสสิต (อาศัยความเพียร dependent on energy) ประกอบด้วย ๑ องค์

จากคัมภีร์ต่างๆ แสดงให้เห็นว่า จุดงค์วัตรมีองค์ประกอบทั้งหมด ๑๓ ข้อ คือ ๑) ปังสุกุลิจุดงค์ คือการถือผ้าบังสุกุล ๒) เตจวิริจุดงค์ คือการทรงผ้า ๓ ผืน ๓) ปินทปาตีกจุดงค์ คือการเที่ยวปินทปาต ๔) สप्तทวาริกจุดงค์ คือการปินทปาตตามแถว ๕) เอกาสนิกจุดงค์ คือการนั่งฉัน ณ อาสนะแห่งเดียว ๖) ปัตตปิตทิกจุดงค์ คือการฉันเฉพาะในบาตร ๗) ขลุปัจฉาภัตติกจุดงค์ คือการห้ามภัตที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง ๘) อรัญญิกจุดงค์ คือการอยู่ป่า ๙) รุกขมุลิกจุดงค์ คือการอยู่โคนไม้ ๑๐) อัปโภกาสิกจุดงค์ คือการอยู่กลางแจ้ง ๑๑) โสสานิกจุดงค์ คือการอยู่ป่าช้า ๑๒) ยถาสันถติกจุดงค์ คือการอยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ ๑๓) เนสัชชิกจุดงค์ คือการทำความเพียรโดยการนั่ง ไม่นอน

จุดงค์ ๑๓ นี้ เมื่อพิจารณาย่อเป็น จุดงค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) ปังสุกุลิกังคะ ๒) เตจวิริกังคะ ๓) สप्तทวาริกังคะ ๔) เอกาสนิกังคะ ๕) อารัญญิกังคะ ๖) อัปโภกาสิกังคะ ๗) โสสานิกังคะ ๘) เนสัชชิกังคะ เมื่อพิจารณาเป็นหมวดสามารถย่อได้เป็น ๔ หมวดคือ ๑) หมวด จีวรปกิจสังยุค ๒) หมวด ปินทปาตปฏิสังยุค ๓) หมวด เสนาสนปฏิสังยุค ๔) หมวดวิริยปฏิสังยุคและเมื่อพิจารณาโดยนิสสัยสามารถย่อลงเหลือ ๒ นิสัยคือ อาศัยปัจจัย และอาศัยความเพียร

๒.๑.๔ ประโยชน์ และอานิสงส์ของจุดงค์วัตร

พระนาคเสนได้ถวายวิสัชนาตอบพระเจ้ามิลินทภูมินทรราชิบดี^{๒๑} เรื่องคุณหรือความงามของ จุดงค์วัตร ประกอบด้วย ๒๘ ประการคือ

๑) สุทัธาชีวิ คือจะให้เลี้ยงชีวิตเป็นสุทัธาชีวะบริสุทธิ์ด้วยดี

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน มิลินท (ไทย) ๖๓๗ - ๖๓๙.

- ๒) สุขผล ให้ผลเป็นสุข
- ๓) อนุวชฺ เป็นกิจอันหาโทษมิได้
- ๔) ประสพทุกข์ปญฺหนํ มีกิจริยาจะบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ของผู้อื่น
- ๕) อภยํ หาภัยมิได้
- ๖) อปีฬํ หาสิ่งจะเปียดเบียนมิได้
- ๗) เอกนต-วฑฺฒณิอปริหานิยํ มีแต่จะให้เจริญมิเสื่อมถอย
- ๘) อมายํ ปราศจากมายา
- ๙) อนาวิลํ มิได้ชุ่มมัว
- ๑๐) อารกฺขํ เป็นที่ป้องกันรักษา
- ๑๑) ปตฺถิตํ เป็นคุณที่ชนทั้งหลายปรารถนา
- ๑๒) ทนฺตํ สำหรับจะได้ทรมานตน
- ๑๓) สพฺพสทฺถรูปนํ เป็นเครื่องกำจัดเสียซึ่งศัตรูทั้งปวง
- ๑๔) สํวรหิตํ เป็นที่เกือกุลแก่สังวร
- ๑๕) ปฏฺฐิรูปํ เป็นกิจควรที่จะปฏิบัติ
- ๑๖) อติสนฺตํ ทำให้สงบระงับยิ่ง
- ๑๗) วิปฺปมฺตตํ จะให้พ้นจากกิเลส
- ๑๘) รากฺกขยํ เป็นที่สิ้นแห่งโรค
- ๑๙) โทสฺวปสมนํ เป็นเครื่องปราบเสียซึ่งโทษ
- ๒๐) โมหินาสนํ เป็นเครื่องทำให้โมหะฉิบหายไปจากสันดาน
- ๒๑) มานปฺวาหนํ มีกิจริยาจะลดยเสียซึ่งมานะ
- ๒๒) กุวิตฺถกฺกณฺเฑการณํ เป็นเหตุที่ จะตัดเสียซึ่งวิตกอันชั่ว
- ๒๓) กงฺขาวิตรณํ เป็นเครื่องข้ามเสียซึ่งความสงสัย
- ๒๔) โสขชฺชวิธฺสนํ มีกิจริยาจะกำจัดเสียซึ่งความเกียจคร้าน
- ๒๕) อรติปฺวาหนํ จะลดยเสียซึ่งความกระสัน
- ๒๖) ขมณํ มีกิจริยาจะให้อดทน
- ๒๗) อตุลอปฺปมาณํ หากุณที่จะชั่วจะประมาณให้เท่ามิได้
- ๒๘) สพฺพพุทฺทขยคามินํ มีปรกตียังทุกข์ทั้งปวงให้สิ้นไป

ผู้สมาทานเมื่อนำอุคังค์ไปปฏิบัติ จะได้รับคุณหรือความดีงาม ๑๘ ประการดัง
พระนาคนเสนาได้วิสัชนาตอบ พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบติ^{๒๒} ว่าจะได้รับคุณหรือความดีงาม ๑๘
ประการประกอบด้วย

- ๑) อาจาโร เตสํ สุวิสุทธํ คือ มีมรรยาทบริสุทธิ์ด้วยดี
- ๒) ปฏิปทา สุจริตา คือ มีความปฏิบัติเป็นสุจริต
- ๓) กายิกาจลิกํ สุรกชิตํ คือ รักษากรรมที่เป็นไปทางกายและวาจาได้ดี
- ๔) มโน สุวิสุทธํ คือ มีจิตผ่องใสบริสุทธิ์
- ๕) วิริยํ สุปคคหิตํ คือ ประคองซึ่งความเพียรอดสาหัสเป็นอันดี
- ๖) ภัยํ อุปสนตํ จะระงับได้ซึ่งความกลัว
- ๗) อตตานุวาททวิภูตติยพตตตา จะสละเสียได้ซึ่งอัตตานุวาททวิ
- ๘) อาฆาโก อุปภูตติยโต จะระงับเสียซึ่งอาฆาตจองเวร
- ๙) เมตตา อุปภูตติยตา จะได้ เข้าตั้งไว้ซึ่งเมตตาจิต
- ๑๐) อาหาโร ปริคคหิตโต จะกำหนดอาหารที่บริโภคได้
- ๑๑) สพพสตนํ ครุกโต จะมีจิตนอบน้อมเคารพแก่สัตว์ทั้งปวง
- ๑๒) โภชนเน มตตถณญตา จะรับประมาณในการที่จะฉันจังหัน
- ๑๓) ชาคริยานุโยโค จะเป็นผู้ประกอบความเพียรในอันตั้งอยู่
- ๑๔) อนิกะโต จะเป็นผู้ไม่มีอาลัยในที่อยู่
- ๑๕) ยตถ ฆาสุ ตตถ วิหารี ที่ไหนเป็นสุขสำราญจะได้อยู่ในที่นั้น
- ๑๖) ปาปเขจุจโน จะเป็นผู้เกลียดชังบาป
- ๑๗) วิเวการาโม จะได้ยินดีในที่วิเวก
- ๑๘) สตตํ อปปมาโท จะเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่อง ๆ

พระนาคนเสนยังได้วิสัชนาถึงคุณของอุคังค์^{๒๓} ต่อว่า อันอุคังค์คุณนี้ ๑) พหุการํ มี
คุณอุปการะมาก ๒) หิตกรํ กระทำให้ เป็นคุณ ๓) โยคกรํ กระทำให้ประกอบซึ่งอดสาหัสในปฏิบัติ ๔)
ปิยกรํ กระทำให้เป็นที่รักด้วยดี ๕) อวชขกรํ กระทำให้หาโทษมิได้ ๖) วหิกรํ กระทำให้ไปจากบาป ๗)
ปติภูตํ เป็นที่ตั้งอาศัย ๘) ยสวาทสุขาหารํ จะนำมาซึ่งยศและสุข ๙) สุขวิปากํ ให้ผลเป็นสุข ๑๐)
คุณาราสี เป็นกองแห่งคุณ ๑๑) คุณปุณขํ เป็นกลุ่มแห่งคุณ ๑๒) วิปริมิตตวรตตํ มีสภาวะประเสริฐจะ
นับมิได้ ๑๓) สพพตถ ปวรค-คุณฐาน เป็นที่ตั้งแห่งคุณอันประเสริฐและประโยชน์อันเลิศในที่ทั้งปวง
๑๔) ถยานุทํ จะกำจัดเสีย ซึ่งภัยอันใหญ่หลวง ๑๕) โสภณุทํ จะกำจัดเสียซึ่งโสภณ ๑๖) ทุกขณุทํ จะกำจัด

^{๒๒} ดูรายละเอียดในมิลินท (ไทย) ๖๓๙.

^{๒๓} ดูรายละเอียดในมิลินท (ไทย) ๖๔๕.

เสียซึ่งทุกข์ ๑๗) ทรณูท จะกำจัดเสียซึ่งร้อนรน ๑๘) ปริหารนุท จะกำจัดเสียซึ่งกระวนวาย ๑๙) จะกำจัดเสียซึ่ง อริวิภาคทั้งหลาย ๒๐) จะกำจัดเสียซึ่งภพทั้งสามมิได้บังเกิดต่อไป ๒๑) จะกำจัดเสียซึ่งมานะทิฐิสรรพอกุศลธรรมทั้งปวง

พระนาคเสนได้วิสัชนาถึงคุณของวัตร ที่มีมากมาย ซึ่งไม่จบเพียงเท่านั้น^{๒๔} ท่านทรวิสัชนา ถึงจุดงค์คุณอันเลิศ อันประเสริฐหาสิ่งใดที่จะมาซึ่งมาประมาณเปรียบเทียบให้เสมอมิได้ ทั้งสิ้นซึ่งประกอบด้วย ๑) สามัญญพีชรุหนีย เป็นที่จำเริญซึ่งสามัญผล ๒) กิเลสสมาปนิย เป็นที่จะบรรเทาเสียซึ่งกิเลส ๓) สีสวตตมาหรั ควรจะนำ มาซึ่งศีลวัตร ๔) วิวิธสมคฺคกรรม เป็นเหตุจะให้พร้อมเพรียงด้วยธรรมต่าง ๆ ๕) วิมตฺติวิจิจฺจาสลฺล-วิโนทฺน จะกำจัดเสียซึ่งลูกศรคือสงสัยสนเทห์ ๖) ตณฺหาปิปาสวินย จะนำเสียซึ่งความอยากคือความปรารถนา ๗) อภิสมยอสุสาทกร จะกระทำให้ ยินดีในอภิสมยคือธรรมวิเศษ และจะดับซึ่งชาติ ชรา มรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาสภัยอันควรจะสะดุ้งตกใจกลัว ๘) สามญฺญคฺคณฺปิรฺรฺกฺขณฺ เป็นที่จะรักษาไว้รอบคอบซึ่งสามัญคุณ ๙) กุวิตฺถกฺกิลฺลสฺวาหนฺ จะลดยเสียซึ่งกิเลสคือวิตกอันร้าวฉาน ๑๐) เกวลสกลสามญฺญมนุสฺสาสน เป็นที่จะสั่งสอนให้ได้ซึ่งสามัญผลทั้งปวงสิ้นเสร็จ อันหนึ่ง เป็นคุณอันงามเป็นที่โลกจะสรรเสริญ เหตุจะให้เห็นซึ่งสามัญผลอันประเสริฐ คือสมณวิปัสสนามรรคผลและพระนิพพาน ๑๑) สพฺพาปายปิทฺทฺน จะปิดประตูจตุราบายทั้งปวงเสียได้ อนึ่ง อันว่าจุดงค์คุณนี้ เป็นที่จะให้เจริญงอกเป็นยอดเป็นเงื่อม เป็นจอมเสลา คืออรรถประโยชน์ แห่งพระสามัญผล เป็นที่จะกำจัดเสียซึ่งสิ่งอันชั่วอันบุคคลสร้างมาแต่ปางก่อน ตวาดคุกคามเสียซึ่งกิเลสอันร่อยกระวนกระวายและกองอวิชชาอันมีดมนมานาน และจะดับเสียซึ่งเพลิง ๓ ประการ และเป็นเหตุจะให้ถึงธรรมอันสุขุมละเอียดเป็นที่ให้สำเร็จแก่จตุสัจจามภิสมยตรัสรู้ซึ่งพระอริยสัจ ๔ ประการหนึ่ง จะให้บริบูรณ์ด้วย พระสมันตศีลสมณผลทั้งปวง ๑๒) ฉพฺหาภิญฺญา-วร-คฺุณฺยานุ-ปาทฺน มีกิริยาจะให้เกิดคุณวิเศษ คือ อภิญญา ๖ มีสภาวะให้ผลรวดเร็ว และพระจุดงค์นั้นสุขุมละเอียดบริบูรณ์ประณีตนัก เหตุจะให้สำเร็จที่ปรารถนาคือพ้นจากอาบัติ และจะให้จริยธรรมเป็นไปเพื่อได้สามัญผลสิ้นเสร็จทุกประการ

ดังนั้นจุดงค์วัตร ๑๓ นี้ บุคคลกระทำให้บริสุทธ์แล้ว จะพาเข้าสู่นิพพาน หรือภิกษุผู้ตั้งอยู่ในจุดงค์ ๑๓ นั้น จุดงค์ย่อมพาไปให้บรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ มีอาสวกษยญาณเป็นที่สุด^{๒๕}

พระนาคเสน^{๒๖} ได้วิสัชนาคุณของภิกษุผู้ปฏิบัติจุดงค์ว่าพระภิกษุหรือพระโยคาวจรที่ส้องเสพสมาทานในจุดงค์นั้นคณนั้นจะเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณ ๓๐ ประการ คือ

- ๑) สนิทฺมทฺทวเมตตจิตฺโต คือ จะมีเมตตาจิตอ่อนสนิทในสรรพสัตว์ทั่วไป
- ๒) ขวฺยิตฺตทวิคฺคตฺกิลฺลโส มีกิเลสอันพิฆาตฆ่ากำจัดให้ปราศจากไป

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน มิลินท. (ไทย) ๖๔๕.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน มิลินท. (ไทย) ๖๔๘.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน มิลินท. (ไทย) ๖๕๑ – ๖๕๒.

- ๓) นิหิตมานทิกฐโร เป็นผู้กำจัดเสียซึ่งมานะและทิฐิ
 ๔) อจลทพหนิวิภูฐนิพเพตติสมโธ มีศรัทธาอันมั่นมิได้หวั่นไหวปราศจากสอດแล้ว

สงสัย

- ๕) ปริปัญณวินิตปหุสสุณิโย มีจิตงามเบิกบานในที่จะฝึกหัดให้บริบูรณ์
 ๖) นียตสนตสุขสมาปตติโย มีสันตสุขสมาบัติบังเกิดเป็นอันเที่ยง
 ๗) อจลสึลลสุจินธ-ปริภาวิโต อบรมไปด้วยศีลอันมิได้หวั่นไหวมีกลิ่นสะอาดหอมฟุ้ง

ไป

- ๘) เทวมนุสฺसानํ ปิโย เป็นที่รักแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๒๗}
 ๙) ชีณาสวพลวนฺตี มีกำลังในที่จะให้สิ้นอาสวะ
 ๑๐) อริยบุคคลชินสาสนปตฺถิโต เป็นที่ปรารภนาแห่งพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในชินสาสน
 ๑๑) ภูวี จ ทิวิ จ เทวมนุสฺसानํ เป็นที่สรรเสริญชื่นชมแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลาย
 ๑๒) อสุรานํ วณฺทิตปสฺสฐมณคฺชขนานํ ฐวถปิตโกมิตปสฺสฐโร เป็นที่ไหว้และสรรเส
 ริแห่งหมู่สุรและเป็นที่ชื่นชมโสมนัสการแห่งมารทั้งหลาย
 ๑๓) โลกมนุปฺลิตโต มิได้ระคนปนเจือไปด้วยโลก
 ๑๔) อปฺปโลภํ อนุวชฺชกฺขยทสฺสาวิ มีปรกติเห็นซึ่งโทษและภัย แม้แต่เพียงเล็กน้อย
 ๑๕) มคฺคผลปวฺรตถสารถโก ให้สำเร็จซึ่งประโยชน์คือมรรคและผลอันประเสริฐแก่ชน

ทั้งหลายผู้ปรารภนาจะพ้นทุกข์

- ๑๖) อายาจิตวิปุลปณฺธิตปจฺจยภาคี สมควรที่จะอาราธนาถวายจตุปัจจัยอันไพบุลย์และ

ประณีต

- ๑๗) อนิเกตสยนกามี เป็นผู้ปรารภนานอนในที่หาอาลัยมิได้
 ๑๘) ฌานขมฺมายิกปวฺรวิหารี มีปรกติเพ่งฌานและมี วิหารธรรมอันประเสริฐ
 ๑๙) วิชฺฐิตชาลกิเลสตถีวิธสิตถโกโค เป็นผู้กำจัดและหักรานเสียซึ่งวัฏแห่งกิเลสเป็น

ดังข่ายอันรกข์ให้ขาดสูญ

- ๒๐) สงฺกุกฺกิตสยณฺณนคตินิวารโณ จะห้ามเสียซึ่งคติอันดาดายไปด้วยความคดเคี้ยวที่

จะให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร

- ๒๑) อกุปฺปมมอภินิวาโส จะตั้งอยู่ในอกุปปธรรมนั้น
 ๒๒) อนวชฺชิตโกคี จะบริโศกซึ่งสิ่งอันปราศจากโทษ
 ๒๓) โอตินฺณสพฺพวิจิกิจฺโณ จะข้ามเสียซึ่งความสงสัยทั้งปวง
 ๒๔) วิมุตติฌายิตตุโต จะมีจิตเพ่งเล็งซึ่งวิมุตติ

^{๒๗} มิลินทปปัญา (ไทย - บาลี), พิมพ์ครั้งที่ ๙, ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพุทธวิงศมุนี (บุญมา ที่ปถมโม สุตสุข), กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๐, หน้า ๕๐๕.

- ๒๕) ทพทรมโม มีคุณธรรมมั่นคงแน่วแน่
 ๒๖) ทิฏฐธรรมเม อจลพหิรุตมนุคโต จะมีจิตมั่นมิได้โลเลกลัวภัยในทิฏฐธรรม
 ๒๗) อนุนยสมุจฉินโน จะตัดเสียซึ่งความยินดีตาม
 ๒๘) สพาสวกขยปปตโต จะถึงซึ่งอาสวัภย
 ๒๙) สนตสมาปตตี ปฏิภตติ จะได้ซึ่งสันตสุขสมบัติ
 ๓๐) สมณคุณสมุปโค ประกอบไปด้วยคุณแห่งสมณะ

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงประโยชน์หรืออานิสงส์ของผู้ปฏิบัติตรงคโดยได้วินิจฉัยและแสดงให้เห็นในรุดงควัตรข้อต่าง ๆ ^{๒๘} ดังนี้

๑) ปังสุกุลิกัธุดงค์ มีอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ โดยที่มีพระพุทธพจน์อยู่ว่า “บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล เธอพึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต”^{๒๙} ดังนี้ ภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลนั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติสมควรแก่ปัจจัยอันเป็นเครื่องอาศัย, เป็นการดำรงตนไว้ในอริยวงศ์ประการที่หนึ่ง (คือความสันโดษในจีวร), ไม่เป็นทุกข์ในการรักษา, ไม่มีพฤติกรรมเป็นที่เกะอาศัยของผู้อื่น, ไม่หวาดกลัวด้วยโจรภัย, ไม่เป็นการบริโภคด้วยตัณหา, เป็นผู้มียปัจจัยเหมือนดังพระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญไว้ว่า ปัจจัยเหล่านั้น เป็นสิ่งเล็กน้อยด้วย หาได้ง่ายด้วย หาโทษมิได้ด้วย^{๓๐} ดังนี้, เป็นผู้ที่น่าเลื่อมใส, เป็นการสำเร็จผลแห่งคุณมีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้นให้เจริญ เป็นการเพิ่มพูนสมาธิปฏิบัติยิ่งขึ้น, เป็นการวางไว้ซึ่งทิฏฐานุคติแก่มวลชนในภายหลัง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ภิกษุผู้สำรวจ ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล เพื่อพิฆาตพญามารและเสนามาร ย่อมสง่างามเหมือนดังกษัตริย์ผู้ทรงสวมสอตเกราะแล้ว ย่อมทรงสง่างามในยุทธภูมิ ฉะนั้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นครูแห่งโลก ทรงเลิกใช้ผ้าอย่างดีมีผ้าที่ทำในแคว้นกาสิเป็นต้น แล้วมาทรงใช้ผ้าบังสุกุลจีวรอันใดใครเล่าที่จะไม่ใช้ผ้าบังสุกุลจีวรอันนั้น

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ อันภิกษุผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ เมื่อระลึกถึงคำปณิญาณของตน (ที่ให้ไว้แก่อุปัชฌาย์ในเวลาอุปสมบท) พึงเป็นผู้ยินดีในการใช้ผ้าบังสุกุลจีวร อันเป็นเครื่องส่งเสริมการบำเพ็ญความเพียรนั้นเถิด

๒) เตจวิริงกัธุดงค์ มีอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ ^{๓๑} ภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งผ้า ๓ ผืน ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าสันโดษยินดีด้วยผ้าเครื่องรักษาร่างกาย เพราะฉะนั้น การถือเอาผ้าไปของท่านมีการบินไปเหมือน การบินของนก, ความเป็นผู้มีภาระงานน้อย, งดเว้นจากการสะสมผ้า, ความเป็นผู้มีพฤติกรรม

^{๒๘} คุรยละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๔/๙๓ - ๙๔.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

^{๓๐} คุรยละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗/๔๒, ขุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๑๐๑/๔๗๘.

^{๓๑} คุรยละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๕/๙๕ - ๙๖.

เบา (ไม่หนักด้วยภาระ), เป็นอันละเอียดซึ่งความละโมภในอติเรกจิวร (ผ้าที่เหลือเฟือ), ความเป็นผู้มี
ความประพฤติขัดเกลากิเลส เพราะเป็นผู้กระทำพอดีในไตรจีวรอันสมควร, เป็นอันสำเร็จผลแห่งคุณมี
ความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

โยคีบุคคลผู้เป็นบัณฑิต ละความโลภในผ้าอันเหลือเฟือ งดเว้นการสะสม ทรงไว้เพียง
ไตรจีวร ย่อมรู้รสแห่งความสุข อันเกิดแต่ความสันโดษ

โยคีบุคคลผู้ประเสริฐ มีไว้เฉพาะไตรจีวรประสงค์ที่จะจาริกไปอย่างสะดวกสบาย เหมือน
อย่างนกมีแต่ปีกบินไป ก็พึงทำความยินดีพอใจในการกำจัดจีวรเถิด

๓) ปิณฑปาติกังครุดงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๓๒} โดยที่มีพระพุทธพจน์อยู่ว่า “บรรพชา
อาศัยโภชนาคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะใน โภชนะคือคำข้าวที่พึงได้ด้วยปลี
แข้งจนตลอดชีวิต”^{๓๓} ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นธรรมเนียมนั้น เป็นผู้มิชอบปฏิบัติสมควรกับปัจจัยอัน
เป็นเครื่องอาศัย, เป็นการดำรงตนไว้ในอริยวงศ์ข้อที่ ๒ (ความสันโดษในบิณฑบาต), เป็นผู้ไม่มี
พฤติการณ์เป็นที่เกะอาศัยของคนอื่น, เป็นผู้มิปัจจัยเครื่องอาศัยตรงตามที่พระผู้มีพระภาคทรง
สรรณเสริญไว้ว่า ปัจจัยเหล่านั้นเป็นสิ่งเล็กน้อยด้วย เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายด้วย เป็นสิ่งที่หาโทษมิได้
ด้วย^{๓๔} เป็นผู้ย่ำเสียได้ซึ่งความเกียจคร้าน, เป็นผู้มิอาชีพอันบริสุทธิ์, เป็นการทำข้อปฏิบัติคือเสขิย
วัตรให้บริบูรณ์, ไม่ใช่ผู้ที่ผู้อื่นเลียดดู, เป็นการกระทำการอนุเคราะห์แก่คนอื่น (ทั่วถึงกัน), เป็นการปิด
กันความติดในรส, มีความประพฤติอันสมควรแก่คุณมีความมักน้อยเป็นต้น, เป็นการเพิ่มพูนสัมมา
ปฏิบัติให้เจริญยิ่งขึ้น, เป็นการสงเคราะห์มวลชนในภายหลัง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ภิกษุผู้สำรวม ยินดีแต่ในคำข้าวที่หาได้ด้วยกำลังปลีแข้ง ไม่มีชีวิตเกะอาศัยคนอื่น
ละความละโมภในอาหารแล้ว ย่อมเป็นผู้ไปได้ในทิศทั้ง ๔

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นธรรมเนียมนั้น ย่อมกำจัดปัดเป่าความเกียจคร้านเสียได้ ชีวิต
ของท่านก็บริสุทธิ์ เพราะเหตุฉะนั้นแล ผู้มีปัญญาอันหลักแหลมจึงไม่ควรดูหมิ่นในการศึกษาจาร

เป็นความจริง แม้ทวยเทพทั้งหลาย มีท้าวสักกะเป็นต้น ย่อมกระหม่อมใจต่อภิกษุ
ผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นธรรมเนียม เลียดตนเองได้ อันผู้อื่นไม่ต้องเลียดดู ผู้มีความมั่นคงเห็น
ปานดังนั้น ถ้าหากว่าภิกษุนั้นไม่เป็นผู้มุ่งหวังลาภสักการะและความสรรเสริญ

^{๓๒} ดุรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๖/๔๘ – ๔๙.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๔๗.

^{๓๔} ดุรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗/๔๒.

๔) สप्तทวาริกังคฤตงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๓๕} ความเป็นผู้ใหม่อยู่เป็นนิจในทุก ๆ ตระกูล, เป็นผู้มีอาการเหมือนพระจันทร์, เป็นการเสียได้ซึ่งความตระหนี่ตระกูล, เป็นผู้มีการอนุเคราะห์อย่างเสมอหน้ากัน, ไม่มีโทษในเพราะการเข้าไปสู่ตระกูล, ไม่ยึดติดต่อค่านิยม, เป็นผู้ไม่มีความต้องการด้วยการยื่นให้ซึ่งภิกษา, เป็นผู้มีความประพฤติสมควรแก่คุณมีความมักน้อยเป็นต้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ภิกษุผู้มีอันเกี่ยวไปอย่างไม่ขาดตอนเป็นปกติในศาสนา นี้ ย่อมเป็นผู้มีอาการปานดังพระจันทร์ เป็นผู้ใหม่อยู่เป็นนิจในตระกูลทั้งหลายไม่ตระหนี่ตระกูล มีความอนุเคราะห์เสมอหน้ากัน เป็นผู้พ้นจากโทษในเพราะการเข้าไปสู่ตระกูล

เพราะเหตุฉะนั้น อันภิกษุสप्तทวาริกผู้เป็นบัณฑิต พึงละเสียซึ่งการเที่ยวไปด้วยความละโมภ มีตาทอดลงมองดูประมาณชั่วแอก และเมื่อยังหวังอยู่ซึ่งการเที่ยวไปอย่างเสรีในโลกปฐพีก็พึงเที่ยวไป (เพื่อบิณฑบาต) อย่างไม่ขาดตอน คือเที่ยวไปตามลำดับเรือนนั้นเถิด

๕) เอกาสนิกังคฤตงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๓๖} ความเป็นผู้มีอาหารน้อย, ความเป็นผู้มี ความลำบากกายน้อย, ฐานเบา คือกลับเนื้อตัวคล่องแคล่ว, กำลังแข็งแรง, มีการอยู่อย่างผาสุกสบาย, บรรเทาความคิดในรสอาหารเสียได้, เป็นผู้มีความประพฤติสมควรแก่คุณมีความมักน้อยเป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

โรคทั้งหลายซึ่งมีการฉันเป็นเหตุ ย่อมไม่เบียดเบียนภิกษุผู้สำรวม ผู้ยินดีในการฉันในที่นี้ฉันเดียว ภิกษุไม่ละโมภในรสอาหาร ย่อมอดทนได้ ไม่ทำให้งานคือการบำเพ็ญเพียรของตนเสื่อมไป

ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุผู้สำรวม มีใจสะอาด พึงสร้างความพอใจให้บังเกิดในการฉันที่ฉันเดียว อันเป็นเหตุแห่งความผาสุก ที่ผู้ยินดีในการขัดเกลากิเลสให้สะอาดเข้าไปส้องเสพแล้วนั้นเกิด

๖) ปัตตปิณฑิกังคฤตงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๓๗} เป็นการบรรเทาเสียซึ่งค้นหาในรสต่าง ๆ เป็นการเสียสละได้ซึ่งภาวะที่มีความอยากในรส ในภาชนะนั้น ๆ ความเป็นผู้เห็นประโยชน์ และ

^{๓๕} ุรยละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๗/๑๐๑ – ๑๐๒.

^{๓๖} ุรยละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๘/๑๐๔.

^{๓๗} ุรยละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๒๙/๑๐๖.

ประมาณในรสอาหาร ไม่มีความลำบาก เพราะการรักษาเครื่องใช้ เช่น ถาด เป็นต้น ไม่มีความเป็นผู้ฉันทะเล็กน้อย เป็นผู้มีความประพฤติดมควรแก่คุณ มีความเป็นคนมักน้อย เป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มเติมว่า

ภิกษุผู้มีวัตรปฏิบัติอันงดงาม เลิกละความล่องแลงในภวชนะนานาชนิดเสีย มีตาทอดลงแต่ในบาตร ย่อมเป็นเสมือนขุดอยู่ซึ่งรากเหง้าแห่งตัณหาในรส

ภิกษุผู้มีใจงดงาม รักษาไว้ซึ่งความสันโดษเสมือนดังรูปร่างของตน พึงสามารถที่จะฉันทอาหารเช่นนี้ได้ ภิกษุอื่นใครเล่าที่จะพึงผู้มีปัญญาในบาตรเป็นปกติ

๗) ขลุปัจจัยกัฏฐังครุตังค มีอานิสงส์ ดังนี้คือ^{๓๘} เป็นการห่างไกลจากอาบัติ เพราะฉันทะอันไม่เป็นเดฉน ไม่มีการแน้นทอ้ง เป็นการไม่สะสมอมิส ไม่มีการแสวงหาอีก เป็นผู้มีความประพฤติดมควรแก่คุณ มีความมักน้อย เป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มเติมว่า

โยคีบุคคลผู้ขลุปัจจัยกัฏฐังคซึ่งเป็นบัณฑิต ย่อมไม่เผชิญกับความลำบาก เพราะการแสวงหาอาหาร ย่อมไม่ทำการสะสมอมิส ย่อมหายจากความแน้นทอ้ง

เพราะฉะนั้น อันโยคีบุคคลผู้ใคร่ที่จะกำจัดเสียซึ่งโทษทั้งหลาย พึงบำเพ็ญขลุปัจจัยกัฏฐังคดังนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญพระปฏิบัติศาสนาวา เป็นที่เกิดแห่งความเจริญขึ้นแห่งคุณมีคุณ คือ ความสันโดษเป็นต้นนั้นเทียว

๘) อารัญญิกังครุตังค มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๓๙} อารัญญิกภิกษุผู้สนใจถึงซึ่งความสำคัญแห่งป่า เป็นผู้ควรที่จะได้บรรลुซึ่งสมาธิที่ยังมิได้บรรลु หรือเป็นผู้ควรที่จะรักษาไว้ได้ซึ่งสมาธิที่ได้บรรลุแล้ว, แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงพอพระหฤทัยต่อท่าน เหมือนดังที่ตรัสไว้ว่า “นาจิต... เรามีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้จักตั้งจิตที่ไม่เป็นสมาธิให้เป็นสมาธิ หรือจักตามรักษาจิตที่เป็นสมาธิไว้ เพราะเหตุนี้ เราจึงยินดีการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น”^{๔๐} อนึ่ง สิ่งต่าง ๆ มีรูปอันไม่เป็นที่ สัปายะเป็นต้น ย่อมไม่รบกวนจิตของอารัญญิกภิกษุนั้น ผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด, ภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นปกติเป็นผู้สิ้นความสะดุ้งหวาดเสียวแล้ว ละความพอใจอาลัยในชีวิตได้แล้ว ท่านย่อมได้เสวยรสแห่งความสุขอันเกิดแต่วิเวก, อนึ่ง ภาวะที่เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ เป็นต้น ย่อมเป็นภาวะที่เหมาะสมแก่ท่าน อารัญญิกภิกษุนั้น เป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มเติมว่า

๓๘

๓๙ ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๓/๑๑๒.

๔๐ อรรถก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๔๙๖.

อารัญญิกภิกษุผู้ชอบความสงบ ไม่คลุกคลี ยินดีในเสนาสนะอันสงบ เป็นผู้ยังพระมานัสของสมเด็จพระโลกนาถให้ทรงโปรดปรานได้ด้วยการอยู่ในป่า

อารัญญิกภิกษุผู้สำรวม อยู่ในป่าแต่เดียวดาย ย่อมได้ประสบความสุขอันใด รสแห่งความสุขอันนั้น แม้แต่ทวยเทพกับพระอินทร์ก็ไม่ได้ประสบ

แหละอารัญญิกภิกษุนี้ เทียบสวมสอตผ้าบังสุกุลจีวร เป็นเสมือนกษัตริย์ทรงสวมสอตเกราะ เข้าสู่สงครามคือป่า มีธุดธรมที่เหลือเป็นอาวุธ เป็นผู้สามารถที่จะได้ชัยชนะซึ่งพญามารพร้อมทั้งราชพาหนะ โดยไม่นานเท่าไรนักเลย

เพราะเหตุฉะนั้น อันภิกษุผู้เป็นบัณฑิต พึงกระทำความยินดีในการอยู่ป่า นั้นเทอญ

๙) รุกขมูลิกังครุตงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๔๑} เป็นผู้มีข้อปฏิบัติสมควรแก่ปัจจัยเครื่องอาศัยตามพระพุทธวจนะชื่อว่า “บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือควงไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะควงไม้นั้นจนตลอดชีวิต”^{๔๒} เป็นผู้มีปัจจัยอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้มีอาทิเช่นว่า ปัจจัยเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เล็กน้อยด้วย หาได้ง่ายด้วย, เป็นการยังอนิจจสัญญาให้ปรากฏด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของใบไม้, ไม่มีความตระหนี่เสนาสนะและความหลงยินดีการงาน, เป็นผู้มีการอยู่ร่วมกับรุกขเทวดาทั้งหลาย เป็นผู้มีความประพฤติดุติสมควรแก่คุณมีความสันโดษ เป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ที่อยู่อาศัยของภิกษุผู้ชอบความสงบ อันพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐทรงสรรเสริญและเชยชมแล้วว่า เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยที่จะเปรียบเสมอด้วยโคนไม้ จะมีแต่ที่ไหน

จริงอยู่ ภิกษุผู้อาศัยอยู่ที่โคนไม้สังกัด เป็นที่น่าออกซึ่งความตระหนี่อาวาส อันเทวดาอภิบาลรักษา ย่อมเป็นผู้มีวัตรปฏิบัติอันดีงาม

เมื่อรุกขมูลิกภิกษุได้เห็นใบไม้หลายชนิดคือชนิดที่แดงเข้มบ้าง ชนิดที่เขียวสดบ้าง ชนิดที่เหลือซึ่งร่วงหล่นแล้วบ้าง ย่อมจะบรรเทา นิจจสัญญาคือความหมายว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของเที่ยงเสียได้

เพราะฉะนั้นแหละ ภิกษุผู้เห็นแจ้ง อย่าได้พึงดูหมิ่นโคนไม้อันสังกัด อันเป็นมรดกที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้ และเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ยินดีแล้วในการภาวนา

^{๔๑} คุรยลละเอียตใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๒/๑๑๔-๑๑๕.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๘/๑๙๗.

๑๐) อัปภอกาสิกังคุดงค์ มีอานิสงส์ดังนี้คือ^{๔๓} เป็นการตัดความกังวลในที่อยู่เสียได้, เป็นอุบายบรรเทาถีนะมีโทษคือความง่วงเหงาหาวนอน, เป็นผู้สิ้นความเกียวกะ, เป็นผู้จาริกไปได้ในทิศทั้ง ๔, เป็นผู้มีความประพาสสมควรแก่คุณมีความมักน้อยเป็นต้นคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ภิกษุมีจิตใจเป็นดังจิตใจของเนื้อทราย อาศัยอยู่ ณ ที่กลางแจ้ง อันมีเพดานประดับ
แก้วด้วยมณีคือดวงดาว อันสว่างไสวด้วยดวงประทีปคือพระจันทร์ อันสมควรแก่ภาวะของ
ท่านผู้ไม่มีเรือนทั้งหลายได้ไม่ยาก กำจัดความง่วงเหงาหาวนอนให้สร่างซาแล้ว อาศัยแล้วซึ่ง
ความเป็นผู้ยินดีในภาวณา ไม่นานสักเท่าไร ย่อมจะได้ประสบซึ่งความยินดีในรสอันเกิดแต่
ความสดเป็นแน่แท้เพราะเหตุนี้แหละ อันภิกษุผู้มีปัญญา พึงเป็นผู้ยินดีในที่กลางแจ้งนั้น
เทอญ

๑๑) โสสานิกังคุดงค์ มีอานิสงส์ดังนี้คือ^{๔๔} ได้มรณสติ, มีการอยู่อย่างไม่ประมาท, ได้
ประสอสุกนิมิต, บรรเทาเสียได้ซึ่งความกำหนัดในกาม, ได้เห็นสภาวะแห่งกายเนื่อง ๆ, ความเป็นผู้
มากด้วยความสังเวชสลดใจ, ละเสียได้ซึ่งความเมาในความไม่มีโรคเป็นต้น, ครอบงำเสียได้ซึ่งภัยอันน่า
กลัว, มีภาวะเป็นที่เคารพและเป็นที่น่าสรรเสริญของอมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นผู้มีความประพาสสมควร
แก่คุณมีความมักน้อยเป็นต้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวเพิ่มว่า

ก็แหละ โทษเพราะประมาททั้งหลายย่อมไม่ถูกต้องพ้องพาน ซึ่งภิกษุผู้อยู่ในสุสาน
เป็นปกติ แม้จะหลับอยู่ก็ตาม ทั้งนี้เพราะอำนาจแห่งมรณานุสติภาวณา
แหละ เมื่อโสสานิกภิกษุนั้นเห็นศพอยู่อย่างมากมาย จิตของท่านไม่ตกไปสู่อานุภาพ
และอำนาจของกามเลย

โสสานิกภิกษุ ย่อมประสอความสังเวชสลดใจอย่างไพศาล ย่อมไม่เข้าถึงซึ่งความมัว
เมา อนึ่ง ชื่อว่าพยายามแสวงหาอยู่ ซึ่งพระนิพพานโดยชอบด้วยประการฉะนี้ อันภิกษุผู้เป็น
บัณฑิต ผู้มีจิตน้อมเอียงไปหาพระนิพพาน พึงส้องเสพซึ่ง โสสานิกังคุดงค์เกิด เพราะเป็นสิ่งที่
นำมาซึ่งคุณเป็นอเนกประการ

๑๒) ยถาสันถติกังคุดงค์ มีอานิสงส์ดังนี้ คือ^{๔๕} เป็นการกระทำตามพระพุทธโอวาทข้อ
ว่า^{๔๖} “ได้สิ่งใดควรพอใจสิ่งนั้น” เป็นผู้มุ่งประโยชน์ให้แก่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย, เป็นการสละ

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๓/๑๑๗-๑๑๘.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๐-๑๒๑.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๕/๑๒๒-๑๒๓.

^{๔๖} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๑๒๘.

ความเลื่อมในของเลวและของประณีต, เป็นการสละเสียได้ซึ่งความดีใจและความเสียใจ, เป็นความปิดประตูแห่งความมกมาก, เป็นผู้มีภาพฤทธิสมควรแก่คุณมีความมกน้อยเป็นต้น คัมภีร์ วิสุทธิมรรค กล่าวเพิ่มว่า

ภิกษุผู้สำรวม มีอันอยู่ในเสนาสนะ ตามที่จัดแจงไว้แล้วเป็นปกติ ได้สิ่งใดก็ยินดีด้วย
สิ่งนั้นไม่เลือก ย่อมนอนเป็นสุขในเสนาสนะที่ปูลาดด้วยหญ้าก็ตาม

ยถาสันถติภิกษุณัณ ย่อมไม่ดีใจในเสนาสนะที่ดี ๆ ได้ของเลวมาแล้วก็ไม่เสียใจ ย่อม
สงเคราะห์บรรดาเพื่อนพรหมจรรย์รุ่นใหม่ ๆ ด้วยประโยชน์เกื้อกูล

เพราะฉะนั้นภิกษุผู้มีปัญญา จงประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเป็นผู้ยินดีในเสนาสนะ
ตามที่จัดแจงไว้แล้ว อันเป็นสิ่งที่พระอริยเจ้าจำนวนร้อย ๆ สัมแล้ว อันพระมหาหมณเฑียร
เยียมทรงสรรเสริญแล้ว

๑๓) เนสัชชิกังคธุดงค์ มีอานิสงส์ดังนี้คือ^{๔๗} เป็นการตัดเสียซึ่งความผูกพันแห่งจิตตั้ง
คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า^{๔๘} เป็นผู้ชวนขวายหาความสุขในการนอน ความสุขในการเอนหลัง
ความสุขในการหลับ ความเป็นที่สปปายะแก่การบำเพ็ญกัมมัฏฐานทั้งปวง, ความเป็นผู้มีอิริยาบถเป็น
ที่น่าเลื่อมใส, เป็นการเกื้อหนุนแก่การเริ่มทำความเพียร, เป็นการเพิ่มพูนการปฏิบัติชอบให้เจริญยิ่งขึ้น
คัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวเพิ่มว่า

เนสัชชิกภิกษุผู้สำรวม นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรง ย่อมยังดวงหฤทัยของพญามารให้
หวาดหวั่น

ภิกษุผู้ยินดีในการนั่ง มีความเพียรปรารภแล้ว ละความสุขในการนอน ความสุขใน
การหลับแล้ว ย่อมทำป้าอันเป็นที่บำเพ็ญตบะให้ดังงาม

เพราะเหตุที่ตนจะได้ประสบซึ่งปีติและสุข อันปราศจากอามิสฉะนั้น อันภิกษุผู้
บังเกิดพึงหมั่นบำเพ็ญเนสัชชิกังคธุดงค์อยู่เนื่อง ๆ นั้นเถิด

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงกุศลที่จะได้รับจากการปฏิบัติธุดงค์วัตร^{๔๙} โดยวินิจฉัยโดย
ความเปี่ยมล้นดั่งว่า ธุดงค์หมวดทั้ง ๑๓ ประการนั้นแล จัดเป็นกุศลด้วยอำนาจแห่งเสกขบุคคลและ
บุุณชนก็จัดเป็นอภัยกถุด้วยอำนาจแห่งพระอรหันตชินาสัพพัตถิ แต่ธุดงค์ที่จัดเป็นอกุศลหาไม่มี

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ (ไทย) ๓๖/๑๒๔-๑๒๕.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๐-๓๒๙

^{๔๙}

อาจจะมิผู้ใดท้วงติงว่า แม้ธุดงค์ที่จัดเป็นอกุศลก็มีเหมือนกัน โดยมีคำกล่าวในพระไตรปิฎก กล่าวว่า^{๕๐} ภิกษุผู้มีความปรารถนาลามก อันความปรารถนาครอบงำแล้วเป็นผู้อยู่ในป่า คงปฏิเสธไม่ได้ว่าอาจจะมิ ภิกษุอยู่ในป่าด้วยอกุศลจิตแต่ในความเป็นจริงแล้ว ภิกษุใดที่มีอาการอยู่ในป่า ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้อยู่ในป่า อันภิกษุผู้อยู่ในป่านั้น จะพึงเป็นผู้มีความมักน้อยก็มี เป็นธรรมดา

๒.๑.๕ โทษในความไม่บริสุทธิ์ ในธุดงค์วัตร

บุคคลมีความปรารถนาไม่บริสุทธิ์ สมาทานธุดงค์วัตรที่มีวัตถุประสงค์ไม่ดี จะเกิดโทษแก่ผู้สมาทานพระนาเคนได้วิสัยถึงบุคคลจำพวกที่ได้กล่าวเหล่านี้ ไม่ควรแก่ธุดงค์ แม้ว่าสมาทานไปแล้วก็จะขาดสมาทาน และเมื่อสมาทานจะมีโทษ ๒ ประการ คือโทษเห็นประจักษ์ในปัจจุบัน และอนาคต^{๕๑} ดังนี้

โทษในปัจจุบันนั้น คือ ๑) กุฬิณณ์ ถูกดูหมิ่น ๒) ขีลนํ กล่าวคือ ข้อนินทา ๓) ครหฺน ตีเตียน ๔) อุปฺพณฺทณฺ เหยยหยัน ๕) จิปนํ ทอดทิ้ง ๖) อสมฺโมคํ ไม่มีใครคบหาสมาคม ๗) นิสฺสรณํ ไม่มีที่พึ่งอาศัย ๘) นิจฺจณฺณ ถูกว่าเป็นนินย ๙) ปวาทนํ ลอยอยู่คนเดียวแลเหลือยไม่เห็นใคร ๑๐) ปวชฺชนํคนทั้งหลายย่อมข้อนขอต่าง ๆ นานา

โทษที่ เป็นสัมปรายิกภพ จะมีไปในชาติหน้านั้น คือเมื่อตายลงจะไปเสวยทุกขเวทนาหมกหม่มอยู่ในอเวจฺนรกขุมใหญ่ จะกลิ้งเกลือกเสือกไป ไฟไหม้ทั้งเบื้องบนและเบื้องต่ำ แต่ทนทุกขอยู่นั้นมากกว่าพันปีแสนปี ครั้นตายจากอเวจแล้วจะมาบังเกิดเป็น นิชฌมาตฺตณฺทิกเปรต มีกายอันโตใหญ่ มีรูปมิได้บริสุทธิ์ มีกายเป็นช่องปรุโปร่ง แต่เบื้องหน้าถึงเบื้องหลัง มีหูอันยาวยานมีตาลิมน์เหลือกลาน อดอาหารข้าวปลา น้ำท่า หยาดหนึ่งก็มิได้ตกลงคอ อดอยากเหลือประมาณมีไฟลุกขึ้นในกาย มีเปลวออกทางปากอันปฏิกุลเหมือนปากสุนัขที่ตาย มีหนังหุ้มกระดูกอาศัยด้วยหนอนบ่อนอยู่ทั้งกาย ปราศจากที่พึ่งพา มีกายมิได้เป็นที่พึ่งใจ ก็เที่ยวร้องครางไปในประเทศเปรตวิสัยนั้น

๒.๑.๖ เปรียบเทียบผลจากธุดงค์วัตร

พระนาเคนยังได้วิสัยกล่าวถึง การเปรียบเทียบคุณของธุดงค์วัตรเพื่อให้เห็นและทำความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน^{๕๒} ไว้ดังนี้

๑) ปฐฺวิสมํ เปรียบปานประหนึ่งว่าพื้นปฐพี ด้วยอรรถว่าเป็นที่อาศัยแห่งบุคคลผู้ใคร่จะบริสุทธิ์

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๒๕/๔๗๐.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน มลิตินท. (ไทย) ๖๔๖.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน มลิตินท. (ไทย) ๖๔๑-๖๔๓

๒) อาโปสมํ์ เปรียบประดุดังน้ำ ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องชำระล้างซึ่งสรรพ-
กิเลส

๓) เตโชสมํ์ เปรียบดังไฟอันมีเดช ด้วยว่าอรรถเป็นเครื่องเผากิเลสให้หมดสิ้น

๔) วาโยสมํ์ เปรียบดังลม ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องพัดเอามลทินคือกิเลสไป

๕) อคท-สมํ์ เปรียบดังยา ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องรักษาพยาธิคือกิเลสให้เสื่อม

คลาย

๖) อมต-สมํ์ เปรียบดังน้ำอมฤต ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องบำบัดกิเลสทั้งปวงให้
สูญหายไป

๗) เขตตสมํ์ เปรียบดังนา ด้วยอรรถว่าเป็นที่งอกงามแห่งสรรพกุศลผลบุญ
ทั้งหลาย

๘) มโนหระสมํ์ เปรียบดังแก้วมโนหระจินดา ด้วยอรรถว่าจะทำให้สำเร็จทิพยสมบัติ

๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

๙) เปรียบดังนาวาเป็นที่จะขึ้นข้ามกระแสนสงสาร ถึงฝั่งแห่งอมตมหานิพพาน

๑๐) เปรียบดังที่อันพันภัย ย่อมจะทำให้เป็นที่พึ่งพาอาศัยหายไยสบายแห่งคน อัน
กลัวอันตราย คือชราทุกข์และมรณทุกข์ทั้งหลายในวัฏสงสาร

๑๑) มาตุสมํ์ เสมือนหนึ่งมารดา เหตุว่าจะเลี้ยงรักษากำจัดเสียซึ่งทุกข์เวทนา
คือกิเลสแห่งบุคคลอันปรารถนาซึ่งวิสุทธิ และจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

๑๒) ปิตุสมํ์ เสมือนบิดา เหตุว่าจะให้เกิดซึ่งสามัญผลแก่บุคคลผู้ปรารถนา
เพื่อให้บริสุทธิ์

๑๓) มิตรสมํ์ อันว่าอุตุดคคุณนี้ เหมือนหนึ่งว่ามิตรร่วมใจ จะให้สำเร็จพระ
สามัญผล แห่งบุคคลปรารถนาเพื่อจะให้บริสุทธิ์

๑๔) ปทุมสมํ์ อันว่าอุตุดคคุณนี้ เปรียบดุจปทุมชาติบัวหลวงอันมิได้ติดตังไป
ด้วยอุทกทั้ง คือกิเลส ทั้งปวง

๑๕) จตุชาติ วรรณธสมํ์ เปรียบดุจคันธชาติ ๔ ประกอบอันหอมประเสริฐ อัน
จะกำจัดเสียซึ่งกิเลสมลทิน กลิ่นร้ายสาธารณ

๑๖) สีนรุสมํ์ เปรียบดุจหนึ่งวาสิเนรุศิริราช บมิได้หวาดไหวด้วยลมโลกธรรม
หากิเลสจะครอบงำย่ำยีมิได้ มีประจำอยู่ในสันดานแห่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ถึงพระนิพพาน

๑๗) อากาสสมํ์ เหมือนด้วย อากาศกว้างใหญ่ไม่มีที่สุด คือหาศัตรูหมู่กิเลส
กระทำร้ายมิได้ มีแก่บุคคลที่ปรารถนาจะให้ บริสุทธิ์จากสงสาร

๑๘) นชโขสมํ์ เปรียบดุจแม่น้ำอันกว้าง จะล้างเสียซึ่งมลทินคือกิเลสทั้งปวง
แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร

๑๙) เทสภสมิ์ เสมือนหนึ่งบุคคลจะนำทางจะให้เยี่ยงย่างไปสู่ทางตรงมิให้หลงไปตามทางอันทุเรศ คือทิวาสวากิเลสอันร้ายกาจ แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์เข้าสู่พระนิพพานพ้น จากวัฏสงสาร

๒๐) สดถวาทสมิ์ เสมือนหนึ่งพ่อค้าเกวียนผู้ใหญ่ เหตุจะนำไปซึ่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร

๒๑) อาทาสสมิ์ เปรียบดุจแว่นอันบริสุทธิ์ผ่องใส เหตุจะส่องให้เห็นซึ่งสังสารเป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แก่บุคคลอัน ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวัฏสงสาร

๒๒) เปรียบดุจแผ่นกระดานเป็นที่จะคลี่คลายซึ่งกิเลส แห่งบุคคลผู้ปรารถนาบริสุทธิ์ ยังกิเลสเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้อันตรธาน

๒๓) จันทสมิ์ เหมือนหนึ่งพระจันทร์มีรัศมีเป็นที่จะประโลมใจให้ระงับกิเลส เหตุว่าจะประกอบใจให้บริสุทธิ์อาภาย

๒๔) สุริยสมิ์ เปรียบดังสุริยรังสี อันกำจัดเสียซึ่งมืดหมอกคือตัวอวิชชา แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ถึงซึ่งพระนิพพานอันเป็นที่สุขสำราญ

พระนาคเสนได้วิสัชนาถึงพระโยคาวจรหรือพระภิกษุที่ปรารถนาดีบริสุทธิ์ สมทานธุดงค์วัตร เพื่อความมักน้อยสันโดษ มีเพียรอุตสาหะมิได้เกียจคร้านมาหา ปรารถนาจะเปลื้องปลดอาตมาออกจากชาติทุกข์ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ บวชด้วยศรัทธาปรารถนาก่อตั้งขึ้นซึ่งพระศาสนาสมทานซึ่งธุดงค์คุณมั่งคั่ง พระโยคาวจรหรือภิกษุนั้นย่อมจะได้คุณานิสงส์ ๒ ประการ คือเป็นที่รักแก่เทพามนุษย์นิกรทั้งปวง ประดุจดอกไม้อันมีกลิ่นหอมขจรมีมะลิซ้อนมะลิลาเป็นต้น และ เป็นที่ยินดีแห่งมหาชนอันมีประโยชน์โดยเปรียบประดุจประการต่าง ๆ กล่าวคือ^{๕๓}

- ๑) ดุจโภชนาหารอันประณีต เป็นที่ปรารถนาแห่งบุคคลอันอดหิวมา
- ๒) ดุจอุทกธาราอันเย็น เป็นที่จะอาบกินแห่งคนอันร้อนรอนกระหายหิวมา
- ๓) โอสถวิย ดุจยาหอมเป็นที่ปรารถนาแห่งมหาชน อันร้อนรอนด้วยโรคภัย
- ๔) ดุจราชรถทั้งหลาย อันเทียมพาชีอาชาไนย ย่อมเป็นที่พอใจแห่งคนเดินทางเมื่อยล้า
- ๕) ดุจยานอันรวดเร็ว นั้น ย่อมเป็นที่รักแห่งบุคคลอันรีบเร่งทุเรศ ร้อน ในทาง
- ๖) มโนหรรณณิรตนวิย ดุจดวงมณีรัตนมโนหรจินดาเป็นที่ปรารถนาแห่งแสนสาธุชน
- ๗) ดุจดิริยดนตรีไตรสรังข์ เป็นที่ควรจะฟังฟังแห่งบุรุษนารี ผู้นิยมยินดีด้วยสัทธารมณ์อันสุนทร
- ๘) ดุจคนพื่อน ย่อมเป็นที่สโมสรแห่งชนอันยินดีปรีดาด้วยรูปอาภรณ์รื่นเริงกำหนด
- ๙) ดุจมณฑลเศวตฉัตร เป็นที่สโมสรแห่งบรมชัฏติยาธิบดินทรวเรศร์ราชมนุษย์

^{๕๓} ฎรายละเอียดยใน วิสุทธิ. (ไทย) ๓๓/๑๑๗-๑๑๘

๑๐) ดุจพระอรหันต์ผลอันบริสุทธิ์ เป็นที่ปรารถนาแห่งสาธุชนอันยินดีในธรรม สมณธรรมทั้งสิ้นก็ย่อมจะเป็นที่สำเร็จแก่ท่านผู้ถืออุตถงค์อันมั่นคง นั้นทุกประการ มิข้ามนานก็มณฑลวิมุตติ เสวตฉัตร กล่าวคือ สำเร็จแก่พระอรหันต์ตักกิลส เป็นสมุจเฉทประหาน เข้าสู่พระนิพพานอันเลิศ

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๒.๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต

นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณภาพชีวิต (Quality of Life) หมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีในการดำรงชีวิตอยู่ของบุคคลในสังคมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิต เช่น อาหาร สุขภาพ อนามัย รายได้ การศึกษา เป็นต้น การที่บุคคลจะมีชีวิตที่ดีได้นั้น บุคคลต้องได้รับการตอบสนองทั้งร่างกาย และจิตใจมีความพึงพอใจในการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีความรู้สึกรับประกันปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน ดังนั้นมาตรฐานชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเงื่อนไขภาวะของสังคม

นับแต่ประเทศไทยได้พัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ นั้น กล่าวได้ว่าเป็นการมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ผลที่เกิดขึ้นคือประเทศมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมอย่างชัดเจนและรวดเร็วแต่เมื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงแล้วกลับพบว่ามีปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมรวมทั้งการกระจายปัจจัยพื้นฐานการผลิต และปัจจัยพื้นฐานทางสังคมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพได้ถูกกล่าวถึงมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙) การกล่าวถึงดังกล่าวได้นำแนวคิดที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่คนในสังคมโดยเฉพาะในกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาส เช่น เกษตรกร ผู้ใช้แรงงานและลูกจ้าง เป็นต้น ซึ่งแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังกล่าวเป็นแนวคิดที่จะนำเอาสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนในสังคมไทยหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “ความจำเป็นพื้นฐาน” คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบโครงการป้อนธงคุณภาพชีวิตและประกาศให้มีการรณรงค์คุณภาพชีวิตของคนในชาติ (๒๕๒๘-๒๕๓๐) โดยนำเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยว่าคนไทยควรมีคุณภาพชีวิตในเรื่องอะไรบ้าง และควรมีระดับความเป็นอยู่ไม่ต่ำกว่าระดับไหนในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ โดยได้แบ่งออกเป็น ๘ หมวด ๓๒ ตัวชี้วัด ดังนี้

หมวดที่ ๑ ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการ ของร่างกาย มี ๓ ตัวชี้วัด หมวดที่ ๒ ประชาชนที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มี ๔ ตัวชี้วัด หมวดที่ ๓ ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ มี ๗ ตัวชี้วัด หมวดที่ ๔ ประชาชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มี ๑ ตัวชี้วัด

หมวดที่ ๕ ประชาชนมีการผลิตและอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ มี ๕ ตัวชี้วัด หมวดที่ ๖ ครอบครัวสามารถใช้เวลาและจำนวนของการมีบุตรได้ตามต้องการมี ๑ ตัวชี้วัด หมวดที่ ๗ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน มี ๗ ตัวชี้วัด และหมวดที่ ๘ ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น มี ๔ ตัวชี้วัด

คุณภาพชีวิตในการทำงาน (Quality of Work Life) เป็นการสร้างสรรค์บรรยากาศที่จะทำให้ผู้ใช้แรงงานได้รับความพึงพอใจในการทำงานสูงขึ้น การบริหารเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์โดยทำให้มีประชาธิปไตยในสถานที่ทำงานเพิ่มมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพขององค์การ ทั้งนี้เป็นการเปิดโอกาสใหม่ๆ ให้ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับได้นำเอาสติปัญญาความเชี่ยวชาญ ทักษะและความสามารถอื่นๆ มาใช้ ในการทำงานย่อมทำให้พนักงานหรือกำลังแรงงานได้รับความพึงพอใจสูงขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมภายในกลุ่มและองค์การขึ้น เช่น การขาดงานลดลง คุณภาพของผลิตภัณฑ์ดีขึ้น การกวดขันเกี่ยวกับวินัยผ่อนคลายลง ความคับข้องใจลดลง ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตการทำงาน ซึ่งประกอบไปด้วยค่าจ้างชั่วโมงการทำงาน สภาพแวดล้อมการทำงาน ผลประโยชน์และบริการ ความก้าวหน้าในการทำงาน การยกระดับความเป็นอยู่ของแรงงานถือเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของแรงงาน การมีสภาพแวดล้อมที่ดีจะทำให้เอื้ออำนวยต่อการทำงานรวมถึงการสร้างทัศนคติ

๒.๒.๒ ความหมายของคุณภาพชีวิต

สุวัฒน์ มหัตนิรันดร์กุล และคณะ ได้ความหมายไว้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึงระดับการมีชีวิตที่ดี มีความสุข และความพึงพอใจในชีวิตทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์และการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคมเป็นการประสานการรับรู้ของบุคคลในด้านร่างกายจิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งแวดล้อม ภายใต้วฒนธรรม ค่านิยม และเป้าหมายในชีวิตของแต่ละคน

องค์การอนามัยโลก ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นมโนทัศน์หลายมิติที่ประสานการรับรู้ของบุคคลในด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านระดับความเป็นอิสระไม่ต้องพึ่งพา ด้านความสัมพันธ์ทางด้านสังคมด้านสิ่งแวดล้อม ด้านความเชื่อส่วนบุคคลภายใต้วฒนธรรม ค่านิยม และเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคล

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำจำกัดความของคุณภาพ ว่า คุณภาพ หมายถึง ลักษณะความดี ลักษณะประจำตัวบุคคล หรือสิ่งของ และให้ความหมายของชีวิตว่า ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ดังนั้น คุณภาพชีวิต จึงหมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล

UNESCO (๑๙๘๑) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ไว้ว่าเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพึงใจ (มีความสุข มีความพอใจ) ต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตซึ่งมีส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

Hendershott (๑๙๙๒) ได้กล่าวว่าการที่บุคคลจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น บุคคลนั้นต้องมีความพึงพอใจในสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลนั้นๆ มีความสุขในการดำเนินชีวิต อันประกอบด้วย ชีวิตการเรียน ชีวิตสังคม ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์กับเพื่อนและบริการที่ได้รับ

จากการให้ความหมายของคุณภาพชีวิต ผู้วิจัยสรุปความหมายของคุณภาพชีวิตได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การมีสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุข การมีร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดี และอยู่ร่วมสังคมได้อย่างมีความสุข

๒.๒.๓ องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

ณรงค์ศักดิ์ ทะละภักดิ์ กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิตสำหรับบุคคล ทั่วไปว่าควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิต ๖ ด้านหลัก ได้แก่

๑) ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือ การรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การรับรู้ถึงความรู้สึกสบาย ไม่มีความเจ็บปวด การรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้ การรับรู้ถึงผลกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้เรื่องการนอนหลับและพักผ่อน รวมทั้งการรับรู้เรื่องการมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งการรับรู้เหล่านี้มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

๒) ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือ การรับรู้สภาพทางด้านจิตใจของตนเอง เช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง การรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ถึงความคิดความจำ สมาธิ การตัดสินใจ และความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของตน และการรับรู้ถึงความสามารถในการจัดการกับความเศร้า หรือกังวล เป็นต้น

๓) ด้านระดับความเป็นอิสระของบุคคล (Level of Independence) คือ การรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตน การรับรู้ความสามารถในการทำงานการรับรู้ว่าจะตนไม่ต้องพึ่งพาอาศัยต่างๆ หรือการรักษาทางการแพทย์อื่นๆ เป็นต้น

๔) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือการรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่น การรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคมรวมทั้งการรับรู้ว่าจะตนได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วย

๕) ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ว่าจะตนมีชีวิตรอยู่อย่างอิสระ ไม่ถูกกักขัง มีความปลอดภัย และมั่นคงในชีวิต การรับรู้ว่าจะตนได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ปราศจากมลพิษต่างๆ การคมนาคมสะดวกมีแหล่งประโยชน์ด้านการเงิน สถานบริการทางสุขภาพ และสังคมสงเคราะห์ การรับรู้ว่าจะตนมีโอกาสที่จะ

ได้รับข่าวสาร หรือฝึกฝนทักษะต่างๆ การรับรู้ว่าคุณได้มีกิจกรรมสันทนาการ และมีกิจกรรมในเวลาว่าง เป็นต้น

๖) ด้านความเชื่อส่วนบุคคล (Spirituality/Religion/Personal Beliefs) คือ การรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ ของตน ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ถึงความเชื่อด้านจิตวิญญาณ ศาสนา การให้ความหมายของชีวิต และความเชื่ออื่นๆ ที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิต มีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เป็นต้น

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ และเพ็ญจันทร์ ประดับมุข กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่บุคคลจะต้องมีในระดับสังคม มี ๖ ด้านดังนี้

๑) ด้านร่างกาย ได้แก่ปัจจัยสี่ สุขภาพอนามัย พลังงาน การออกกำลังกาย สิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัว และในการประกอบอาชีพ

๒) ด้านอารมณ์ ได้แก่การพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณภาพ ประโยชน์ ความนิยมชมชอบในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัวและในชุมชน ความรักและความเป็นเจ้าของที่มีต่อหมู่คณะ

๓) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ภาวะแวดล้อมที่บริสุทธิ์ สะอาด และเป็นระเบียบปราศจากมลภาวะในดิน น้ำ อากาศ และเสียง มีทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการคมนาคมที่สะดวก

๔) สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ได้แก่โอกาสในการศึกษาและประกอบอาชีพที่เท่าเทียมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การปกครองที่ให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ความเป็นธรรมในสังคม ความร่วมมือร่วมใจในชุมชนความเป็นระเบียบวินัย ความเห็นอกเห็นใจ ค่านิยมที่สอดคล้องกับหลักธรรมในศาสนา

๕) ด้านความคิด ได้แก่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลก ชีวิตและชุมชน การศึกษาวิชาชีพ ความสามารถในการป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนเอง ครอบครัวและชุมชน การเป็นที่ยอมรับในชุมชน การสร้างความสำเร็จด้วยตนเอง การยอมรับตนเอง และการมีเป้าหมายในชีวิตที่เหมาะสม

๖) ด้านจิตใจ ได้แก่ การมีคุณธรรมในส่วนตัวและในสังคม เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต เมตตา กรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล กตัญญู กตเวที ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา ความเสียสละ และการละเว้นจากอบายมุข

Liu (๑๙๗๕) อธิบายว่า คุณภาพชีวิตประกอบด้วย ปัจจัย ๓ ด้าน ได้แก่

๑) ด้านจิตวิสัยหรือด้านจิตวิทยา ได้แก่ อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับความเชื่อ และค่านิยมของบุคคล

๒) ด้านวัตถุวิสัย ได้แก่สภาพแวดล้อมของบุคคลในด้านต่างๆ เช่น ด้านสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั่วไป ซึ่งองค์ประกอบด้านนี้เป็นองค์ประกอบที่สามารถวัดค่าของการมีคุณภาพชีวิตได้ชัดเจนแน่นอนกว่าองค์ประกอบด้านจิตวิสัยเพราะเป็นองค์ประกอบเชิงปริมาณ

UNESCO (๑๙๘๑) ได้ชี้ให้เห็นว่า มีปัจจัยหลายๆ อย่างที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ คือ อาหาร สุภาพอนามัยและโภชนาการ การศึกษาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน การมีงานทำ ค่านิยม ศาสนา จริยธรรมกฎหมาย และปัจจัยทางจิตวิทยา

ปฤณภูรัตน์ คำสว่าง ได้เสนอว่า ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนนั้นประกอบด้วย ๑๓ มิติย่อยที่ส่งผลถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตด้านสังคม ได้แก่

- ๑) ครอบครัว (Family Life)
- ๒) การงานอาชีพ (Work Life)
- ๓) ชีวิตสังคม (Social Life)
- ๔) การพักผ่อนหย่อนใจ (Leisure/ Receration)
- ๕) สุขภาพอนามัย (Personal Health)
- ๖) การสาธารณสุข (Health Care)
- ๗) การบริโภคสินค้าและบริการ (Purchase and Consumption of Goods and Services)
- ๘) การครอบครองทรัพย์สิน (Material Possessions)
- ๙) ทัศนภาพเกี่ยวกับตนเอง (Self)
- ๑๐) ความเชื่อและศาสนา (Spiritual Life)
- ๑๑) ความรู้สึกเกี่ยวกับท้องถิ่นของตน (State and Local Government)
- ๑๒) ความรู้สึกเกี่ยวกับรัฐบาลของตน (The Federal Government)
- ๑๓) ความรู้สึกเกี่ยวกับประเทศของตน (Life in Thailand)

Hendershott (๑๙๙๒) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางด้านสังคม ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น ๕ องค์ประกอบ คือ

- ๑) ชีวิตการเรียน (Academic Life) เป็นการวัดสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวนักศึกษาในเชิงวิชาการ สภาพแวดล้อมในการเรียน
- ๒) ชีวิตสังคม (Student Social Life) คือ การแสดงหรือการกระทำกิจกรรมต่างๆ ของนักศึกษาทั้งใน และนอกมหาวิทยาลัยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้น
- ๓) ที่อยู่อาศัย (Housing) สภาพแวดล้อมของที่อยู่ เช่น หอพัก
- ๔) ความสัมพันธ์กับเพื่อน (Student Relationships)

๕) บริการที่ได้รับ (Student Services) ประกอบด้วยอาหาร ความปลอดภัย การให้คำปรึกษา สุขภาพศูนย์ทางศาสนา ศูนย์บริการนักศึกษานานาชาติ

Ferrans (๑๙๙๒) ได้สรุปองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตเป็น ๔ องค์ประกอบ คือ

๑) ด้านสุขภาพและหน้าที่ (Health and Functioning) เกี่ยวกับสถานภาพของร่างกายและความสามารถในหน้าที่ ที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ กิจกรรมประจำวัน และการแสดงออกทางบทบาทสังคม ประกอบด้วยสุขภาพตนเอง ความเครียด การดูแลสุขภาพ การพึ่งพาตนเอง ทางด้านร่างกาย เพศสัมพันธ์ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว การบำเพ็ญประโยชน์กิจกรรมในยามว่าง ความสามารถในการเดินทาง การสร้างความสุขในวัยสูงอายุ และการมีอายุยืน

๒) ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social Economic) เป็นสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของบุคคล เพราะบุคคลต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องการบ้านเพื่อนช่วยแนะแนวทางแก้ปัญหาซึ่งกันและกัน ต้องการกำลังใจ การได้รับการเชื่อถือไว้วางใจ ต้องการบ้านอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งมีงานทำและมีเงินใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย มาตรฐานของการดำรงชีวิตการพึ่งพาตนเองด้านการเงิน ที่พักอาศัย การทำงาน เพื่อน เพื่อนบ้าน สภาพการณ์ของบ้านเมืองการได้รับการสนับสนุนทางจิตใจ และการศึกษา

๓) ด้านจิตใจและวิญญาณ (Psychological/ Spiritual) เป็นสภาพของการรับรู้การตอบสนองทางอารมณ์ หรือทางวิญญาณ ต่อสิ่งเร้าที่มากกระทบในชีวิต ประกอบด้วย ความพอใจในชีวิต ความสุขทั่วไป ความพอใจในตนเอง จุดมุ่งหมายในชีวิต ความสงบสุขของจิตใจ ความศรัทธาในศาสนา และรูปร่างหน้าตาของตน

จากการศึกษาองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคมอยู่ในระดับดีหรือไม่ดี มีอยู่มากมายหลายปัจจัย เป็นต้นว่า ในระดับบุคคล ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านร่างกาย สติปัญญา ด้านจิตใจ อารมณ์ ด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และด้านปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ส่วนในระดับสังคมจะประกอบด้วยองค์ประกอบใหญ่ๆ หลายองค์ประกอบ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวาง และมีความสลับซับซ้อนขององค์ประกอบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ภายในองค์ประกอบใหญ่ ซึ่งองค์ประกอบทุกด้านล้วนมีความสำคัญ และเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตทั้งในระดับสังคม ระดับบุคคล ครอบครัวและองค์ประกอบที่สำคัญของชีวิต ได้แก่ องค์ประกอบด้านมาตรฐานการดำรงชีพ ด้านภาวะและการเปลี่ยนแปลงประชากร ด้านระบบสังคมวัฒนธรรม ด้านกระบวนการพัฒนา ด้านทรัพยากรและด้านสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบทุกด้านจะส่งผลกระทบถึงกันและกัน หากองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงก็ตาม จะส่งผลกระทบถึงองค์ประกอบอื่นๆ ทันที และในขณะเดียวกันก็จะส่งผลกระทบถึงคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรมด้วย

๒.๒.๔ การประเมินคุณภาพชีวิต

แวร์ (Ware, ๑๙๘๔) ได้ให้แนวคิดที่ว่า โดยทั่วไปแล้วเครื่องมือในการประเมินคุณภาพชีวิตมักประกอบด้วย ความเจ็บป่วย ความสามารถในการทำหน้าที่ ความผาสุกด้านจิตใจและความเครียด การรับรู้ภาวะสุขภาพโดยทั่วไป และบทบาทหน้าที่ในสังคม ซึ่งในวงการสุขภาพนั้นบุคลากรทางการแพทย์มักจะเน้นให้ความเจ็บป่วยเป็นศูนย์กลางเนื่องจากเป็นมุมมองที่ชัดเจนที่เราให้ความสนใจและใกล้ชิดตัวที่สุด ในการประเมินอาการของโรคควรใช้เครื่องมือที่สร้างขึ้นสำหรับอาการนั้นๆ โดยเฉพาะ เนื่องจากโรคแต่ละชนิดย่อมมีอาการสำคัญที่แตกต่างกันไป สำหรับการประเมินความสามารถในการทำหน้าที่ เป็นการประเมินในลักษณะของความสามารถในการเคลื่อนไหวหรือการทำกิจกรรม ด้านความผาสุกด้านจิตใจและความเครียด ควรวัดสถานะหรือสภาพทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะ การรับรู้ภาวะสุขภาพโดยทั่วไปนั้นควรให้ผู้ป่วยเป็นผู้ประเมินการรับรู้ความผาสุกในด้านนี้ด้วยตนเอง และด้านบทบาทหน้าที่ในสังคมนั้นควรหมายถึงความสามารถในการดำรงบทบาทและความสัมพันธ์ของผู้ป่วยที่มีต่อสังคมและคนในครอบครัว และคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่บุคคลผู้เป็นเจ้าของชีวิตเท่านั้นที่จะเป็นผู้กำหนดหรืออธิบายได้ด้วยตัวเองว่าเป็นอย่างไร

เบอร์ก (Meeberg, ๑๙๙๓) ได้เสนอแนวทางในการประเมินคุณภาพชีวิตไว้ ๒ แนวทาง ได้แก่

- ๑) ด้านวัตถุพิสัย (Objective indicator) ศึกษาข้อมูลที่เป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ วัดได้ เช่น รายได้อาชีพ
- ๒) การศึกษา หน้าที่ และร่างกาย เป็นต้น ซึ่งสามารถประเมินโดยบุคคลอื่น
- ๓) ด้านจิตพิสัย (Subjective indicator) เป็นข้อมูลที่เป็นนามธรรมทางด้านจิตวิทยาของบุคคล ซึ่งบ่งบอกถึงความรู้สึก ประสบการณ์ชีวิตเป็นการรับรู้ต่อสภาพความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิต เช่น ความพึงพอใจในชีวิต ความผาสุก ภาวะสุขภาพ ความสุข การมีคุณค่าในตนเอง เป็นต้น ซึ่งเป็นการประเมินด้วยตัวบุคคลนั่นเอง

จากการศึกษาการประเมินคุณภาพชีวิต ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การประเมินคุณภาพชีวิตต้องประเมินทั้งรูปธรรมสังเกตง่ายจากลักษณะอาการที่แสดงออกภายนอก และด้านนามธรรม ที่ต้องวัดและประเมินด้วยแบบประเมินทางจิตวิทยา

๒.๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การจะพัฒนาฝึกปรือตนตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความมุ่งหมายให้ผู้ฝึกฝนพัฒนานั้น ได้รับประโยชน์สุขตั้งแต่ขั้นต้นในการลงมือปฏิบัติ กล่าวคือ เริ่มแต่การรู้จักปฏิบัติตนที่ดีต่อสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเรียกว่าความสำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย มีสำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย และสำรวมใจ เพื่อจะได้ใช้เป็นพื้นฐานของศีล คือ เจตนางดเว้น

จากความชั่วทางกาย และเจตนาถวนวนจากความชั่วทางวาจา เรียกว่า พัฒนาด้านความประพฤติ หรือ พัฒนาด้านพฤติกรรมที่ดี อันเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญาองกาม อย่างน้อยพึงพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูล ฉะนั้น พึงทราบความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อจะได้พัฒนากาย วาจา และจิตใจ ได้อย่างถูกต้อง ตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๒.๖ ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

ความต้องการทางกาย และจิตใจ เป็นเหตุปัจจัย ให้มีการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้น มีดังต่อไปนี้

๑) ความต้องการทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัย ๔ คือ ความต้องการ ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

๒) ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความปรารถนาสร้างหลักฐานทางครอบครัว หลักฐานในหมู่คณะ ในชาติ และกว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันระหว่างชาติ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น

๓) ความต้องการทางจิตใจหรือทางศาสนา หมายถึง ความจำเป็นต้องมีศีล คือ การละเว้นจากความชั่ว และมีธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม อันเป็นรากฐานของกิจการทั้งปวง และต้องการให้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน เพื่อควบคุมคนให้มีความประพฤติที่ดีงามแก่สังคมของตน ความกลัวเป็นพื้นฐาน เช่น ปราภฏการณธรรมชาติบางอย่างที่อธิบาย ไม่ได้ก็ให้ ความสำคัญ เคารพนับถือ บูชา เช่น บูชาต้นไม้ ภูเขา เทพเจ้าต่างๆ เป็นต้น

๔) ความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึง การใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต ความต้องการรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะ สังคม ให้ปลอดภัย ความต้องการเสรีภาพในการดำเนินชีวิตไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งใด และความต้องการให้ผู้มีความสามารถ ทำคุณประโยชน์แก่สังคม

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชีวิต ควรพัฒนาที่จิตใจก่อนจึงจะได้ผลดี ดังพระพุทธภาษิตว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยด้วยใจคนจะทำดี พุทธิ หรือทำชั่วพุทชั่วก็ล้วน มาจากใจทั้งสิ้น”

ต่อจากนั้นการแสดงออกภายนอกที่เป็นพฤติกรรมทางกายและวาจา เป็นผลติดต่อกันไป ดังลูกโซ่ มีข้อน่าสังเกตว่า พฤติกรรมที่ถูกอำนาจของจิตใจถ่ายทอดออกมา นั้น มีผล ๒ อย่าง คือ พฤติกรรมฝ่ายดี ให้คุณค่าต่อชีวิต เรียกว่า กุศลกรรม และ พฤติกรรมฝ่ายเลว ให้โทษต่อชีวิต เรียกว่า อกุศลกรรม กล่าวคือ บุคคลผู้พัฒนาเรียกว่าผู้มีบุญมีกุศล และบุคคลผู้ไม่พัฒนาตนเองเลยท่าน เรียกว่า ผู้ขาดบุญขาดกุศล ดังนั้นประพันธ์ท่านหนึ่งได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ว่า

เกิดมาเพียรก่อสร้างความดี

แก่เฒ่ากุศลมีเสาะบ้าง

เจ็บป่วยพยาธิมัวทั่วกันนา

ตายแต่กายชื้อยังชั่วฟ้าดินสลาย

อันวิญญายตายเล่าเหลือเขาหนึ่ง
คนเรตายเหลือไว้แต่ชั่วดี

ช่างตายยังเหลืองาเป็นศักดิ์ศรี
บรรดามีประดับไว้ในโลกา

๒.๒.๗ วัตถุประสงค์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ จากความอยู่รอดด้วยกิเลส มาสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นหลัก และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองแล้ว ยังทำให้เกิดความกรุณาต่อผู้อื่นด้วย คือ ทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ คิดจะช่วยเหลือ ตลอดจนช่วยให้สามารถวางตนเป็นกัลยาณมิตร สามารถคิดหาวิธีช่วยแก้ไขปัญหา วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี คือ เพื่อฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิต หรือ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข ให้รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม ให้รู้จักแสวงหา และ เสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียน และพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ ผู้อื่นและสังคม และให้พร้อมและมีความสามารถบางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม

วัตถุประสงค์แท้จริง ก็คือ เพื่อให้พึงตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่างไป จะพึงวัตถุภายนอกในกรณีที่เป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่มห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้ความสำคัญในการพัฒนาชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องรวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้

๒.๓ สังคมไทยกับคุณภาพชีวิต

สังคมไทยคือสังคมหนึ่งในสังคมทั่วไป คือ การรวมกลุ่มของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกัน ยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้^{๕๔} มีการกล่าวถึงสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ประสิทธิ์ ทองอุ่น^{๕๕} กล่าวถึงพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์ทางสังคมวิทยา โดยมุ่งไปที่สิ่งแวดล้อมของอินทรีย์ สภาพของสังคมแต่ละสังคมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้

^{๕๔} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๕๕} ประสิทธิ์ ทองอุ่น, **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาดน**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็ดดูเคชั่น ,๒๕๕๒), หน้า ๑๗-๑๘.

๑) กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันมีเผ่าพันธุ์เดียวกัน ต่อมา มีการขยายเผ่าพันธุ์ไปสู่ถิ่นอื่นอันเนื่องมาจากการเพิ่มปริมาณของสมาชิกในสังคมนั้น อาจเริ่มมีการผสมผสานระหว่างเผ่าพันธุ์ มีการอพยพออกไปและย้ายเข้า เมื่อมีการผสมผสานกับเผ่าพันธุ์อื่น ย่อมเป็นไปได้ว่าพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลเผ่าพันธุ์เดิมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเพราะอิทธิพลวัฒนธรรมการเป็นอยู่ของชนในเผ่าพันธุ์อื่นเข้ามามีบทบาท

๒) ทรัพยากรและธรรมชาติในพื้นที่ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสภาพสังคมเป็นตัวชักนำให้คนมาอยู่ร่วมกัน และเกิดพฤติกรรมทางสังคมขึ้น เมื่อทรัพยากรในสังคมนั้นถูกใช้สอยโดยมนุษย์และมีการเปลี่ยนแปลงไป จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ พฤติกรรมของคนในสังคมก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะอิทธิพลของปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

๓) รูปแบบของการดำเนินชีวิตและรูปแบบวิธีการในการอยู่ร่วมกัน จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสี่ เมื่อมีการอยู่ร่วมกันก็มีการขยายเผ่าพันธุ์สืบพันธุ์มีลูกมีหลาน ความเป็นอยู่จึงเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นในสังคม จากคนในครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลอื่น ๆ สังคมจึงเริ่ม จากสังคมที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน กลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น กิจกรรมทางสังคมมีกฎเกณฑ์เพื่อความเอกภาพและความสงบสุขของสังคม จึงส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันเปลี่ยนแปลงไป

๔) สถาบันต่าง ๆ ทางสังคม อันได้แก่สถาบันที่คนสร้างขึ้นในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา เป็นต้น สถาบันเหล่านี้ มีงาน วัตถุประสงค์ กิจกรรมบทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิก เครื่องมือเครื่องใช้ หน่วยงาน องค์กรที่ช่วยกันสร้างขึ้นอย่างมีรูปแบบ มีระบบงานที่ชัดเจนและยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมั่นคง เมื่อเป็นดังนี้ พฤติกรรมที่บุคคลแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มในสังคมแสดงออก ย่อมมีความแตกต่างกันไป อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสถาบันนั้น ๆ

ในการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักธุดงควัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย นี้ จึงศึกษาและวิเคราะห์ จากปัญหา และสภาพของสังคมในด้านต่างๆที่ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านสภาพแวดล้อม และด้านการบริหารและการปกครอง ของสังคมไทย โดยศึกษาและวิเคราะห์ จากข้อมูลทาง ทฤษฎีบทความและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธุดงควัตรในพระพุทธศาสนาโดยแยกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

๒.๓.๑ สังคมด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ นับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สังคมให้ความสนใจและพยายามพัฒนาให้ดีขึ้น เพื่อให้คนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดี จึงมีการกล่าวถึงปัญหา และสภาพของสังคมในส่วนต่างๆ ดังนี้

๒.๓.๑.๑ ปัญหาสังคมด้านเศรษฐกิจ

พระมหามิตร ฐิตปญโญ(วันยาว)^{๕๖} กล่าวว่า ปัจจุบันการบริโภคนั้นกลายเป็นค่านิยมที่ยึดติดกับวัตถุ จึงทำให้คนเราใช้จ่ายเกินความจำเป็น และทำให้เกิดความต้องการที่ไม่รู้จักความพอดี มีความคิดที่คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว จึงกลายเป็นปัญหาและภาระของสังคม สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากความไม่รู้จักคำว่าพอประมาณในวัตถุหรือปัจจัย ๔ นั่นเอง

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร^{๕๗} กล่าวถึงความหมายเชิงสังคมของหลักธรรมสันโดษ ว่า หัวใจสำคัญของสันโดษ คือ การตีกรอบแห่งความรู้สึกรู้จักพอใจยินดีให้อยู่ภายในขอบเขตแห่งปัจจัยของตนหรือที่ตนมีอยู่ ถ้ายินดีเกินเลยขอบเขตนี้ไป ท่านเรียกว่า “ปรารถนาเกิน” (อตริจโน) หรือ “โลภเกิน” (อติโลภ) และยังกล่าวถึงสังคมพระสงฆ์ว่า อะไรจะเกิดขึ้นถ้าภิกษุปรารถนาเกินหรือโลภเกินกว่าปัจจัยของตน แน่แน่นอนว่าความปรารถนาเกินนั้นได้ล้ำแดนเข้าไปอยู่ในขอบเขตปัจจัย ๔ ที่ไม่ใช่ของตนหรือที่ตนไม่ควรไม่ควรได้ ซึ่งอาจจะเป็นปัจจัยของเพื่อนพระภิกษุด้วยกันหรือปัจจัยของฆราวาสที่เขาไม่ได้ถวายจึงเป็นผลกระทบที่จะตามมา คือ อาจจะมีการแย่งชิงกันในเรื่องปัจจัย ๔ ภายในชุมชนสงฆ์เอง และจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสด้วย เพราะจะเป็นเหตุให้ภิกษุเข้าไปสร้างภาระการพึ่งพาหรือเบียดเบียนปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสหนักยิ่งขึ้น

พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว)^{๕๘} กล่าวว่า การพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจมีความก้าวหน้า ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีการกระจายรายได้ สู้ชุมชนไม่ทั่วถึง ทำให้เกิดผลในสังคมตามมา เช่นการย้ายงาน ค่านิยมทางวัตถุ ทำให้มีการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย จนเกิดปัญหาทางสังคม เช่นยาเสพติด สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย อาชญากรรม สภาพ

^{๕๖} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจในแนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๕๗} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม. [ออนไลน์].แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๔๕๒&articlegroup_id=๑๐๒ [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

^{๕๘} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

ครอบครัวเกิดการแตกแยก สังคมเกิดความอ่อนแอ เป็นเพราะระบบเศรษฐกิจและการใช้จ่ายที่เกินความพอดี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๙} กล่าวว่า ในทางเศรษฐศาสตร์ การผลิตเป็นคำพูดที่ลวงตาและลวงสมอง ในการผลิต เราคิดว่าเราทำอะไรให้เกิดขึ้นใหม่ แต่แท้ที่จริงนั้นมันเป็นการแปรสภาพ คือแปรสภาพอย่างหนึ่งไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง จากวัตถุดิบอย่างหนึ่งไปเป็นวัตถุดิบอีกอย่างหนึ่ง จากแรงงานอย่างหนึ่งไปเป็นอีกอย่างหนึ่ง การแปรสภาพนี้เป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยทำลายสภาพเก่า เพราะฉะนั้นในการผลิตนั้นตามปกติจะมีการทำลายด้วยเสมอไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๐} กล่าวถึงการพัฒนาเทคโนโลยีนั้น อาจจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ขัดแย้งกับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ทำให้เสียคุณภาพ ทำให้เสียดุลในระบบของมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม แล้วก็ขัดขวางความสัมพันธ์ที่ดี ที่เกื้อกูลกัน ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น มีการใช้เทคโนโลยีนั้น ในลักษณะที่เป็นการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น ฉะนั้นเมื่อสัมพันธ์กับเทคโนโลยี มนุษย์จะต้องแก้ปัญหาโดยพัฒนาเทคโนโลยีในลักษณะที่จะทำให้เกิดการประสานและเกื้อกูลกัน ภายในระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

ระพี สาคริก^{๖๑} กล่าวถึงความรู้สึกจากธรรมชาติที่อยู่ในใจตนเองว่า คนไทยยุคนี้ ส่วนใหญ่รากฐานจิตใจซึ่งควรมั่งคั่งอยู่กับสัจธรรม แต่มีความอ่อนแอมากยิ่งขึ้น แม้แต่เห็นเงินและวัตถุซึ่งมีอิทธิพล ล่อตาล่อใจ ก็ยังควบคุมจิตใจตนเองได้ยาก

พระมหามิตร วุฒิปญโญ(วันยาว)^{๖๒} กล่าวว่า นักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ ถือว่าผู้ที่บริโภคมากกว่า ย่อมมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าผู้ที่บริโภคน้อยกว่า โดยวัดมาตรฐานความเป็นอยู่ด้วยปริมาณของการบริโภคต่อปี(Gross Domestic Product-GDP)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๓} กล่าวถึง ตัวอย่างหนึ่ง เขาจัดแสดงการฆ่าวัว เช่นในเมืองสเปน เขาให้คนลงไปฆ่าวัวกระทิงให้คนดู โดยเก็บเงิน การจัดการแสดงนี้เราเรียกว่าเป็นการ

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๙,(กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,๒๕๔๘),หน้า ๔๓ .

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า๕๖.

^{๖๑} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๒๙.

^{๖๒} พระมหามิตร วุฒิปญโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๙,(กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,๒๕๔๘), หน้า๔๕.

ผลิตในทางเศรษฐกิจ แต่เด็กคนหนึ่งพาผู้ใหญ่พาคนแก่ข้ามถนน เราไม่เรียกพฤติกรรมของเด็กนี้ว่าเป็นการผลิต กรณีเหล่านี้ขอให้คิดดู นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพิจารณาในทางเศรษฐกิจนั้นยังแคบมาก ความหมายของการผลิตก็ยังคงแคบ ในทางพุทธเศรษฐศาสตร์จะต้องขยายวงความคิดนี้ออกไป คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ดี และเรื่อง ความมั่งคั่งก็ดี จะต้องเอามาพิจารณากันใหม่ เช่นว่า ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนี้เพื่ออะไรกันแน่ ถ้ามันเป็นไป เพื่อความเจริญเพิ่มพูนของคุณภาพชีวิต ก็จึงน่าจะรับได้

๒.๓.๑.๒ สภาพสังคมด้านเศรษฐกิจ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๔} กล่าวว่า พระพุทธศาสนาถือว่า เศรษฐกิจมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในแง่ที่ว่าสัมมาอาชีวะเป็นองค์หนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ เท่านั้น แต่จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า ถ้าท้องหิว คนจะพึงธรรมไม่รู้เรื่อง ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงให้เขากินข้าวเสียก่อน เศรษฐกิจจึงมีความสำคัญมาก แต่ในทางกลับกัน ถ้าโจรได้อาหารอย่างดี บริโภคอิ่มแล้ว ร่างกายแข็งแรง ก็เอาร่างกายนั้นไปใช้ทำการร้าย ปล้นฆ่า ทำลายได้มาก และรุนแรงได้ เพราะฉะนั้น การได้รับโรคหรือความพรั่งพร้อมในทางเศรษฐกิจจึงไม่ใช่จุดหมายในตัว แต่มันควรเป็นฐานสำหรับการพัฒนามนุษย์ เป็นฐานที่จะให้มนุษย์ได้คุณภาพชีวิต ได้สิ่งที่มีคุณค่าสูงยิ่งขึ้น ดังนั้นการสร้าง ความพรั่งพร้อมในทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย ให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม เราจึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๕} กล่าวว่า กิจกรรมในทางเศรษฐกิจนี้ เป็น means คือ มรรคา ไม่ใช่เป็น end หรือจุดหมายในตัวเอง ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นมรรคา คือ เป็นฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดียิ่งขึ้น เพื่อให้เขาบริโภคอาหารแล้วไม่ใช่อึดแอ่น ๆ ไม่ใช่อึดแล้ว พออ้วน ๆ ก็จบเสร็จกัน ไม่ใช่แค่นั้น แต่ให้เขาอึดเพื่อให้เขามีกำลังกาย มีกำลังความคิดจะได้ทำสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ จะได้ฟังได้พิจารณาในเรื่องที่เจริญปัญญาต่อไป

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙-๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๖} กล่าวว่า ถ้าเป็นเศรษฐศาสตร์ยุคอุตสาหกรรม ก็ต้องสรรเสริญคนที่กินให้มากที่สุด บริโภคสิ่งมีค่ามีอรรถประโยชน์ยิ่งดีใหญ่ แต่ในกรณีที่พอแก่ความต้องการคุณภาพชีวิต เรากลับสรรเสริญพระบางองค์ที่ฉันมือเดียว แต่ไม่ใช่การฉันมือเดียวนั้นเป็นจุดหมาย ถ้าฉันมือเดียวแล้วไม่ได้ทำอะไรให้เกิดผลจากการฉันมือเดียวก็น่าจะเป็นเสียเปรียบตัวเองไป ฉะนั้นจะต้องพิจารณาโดยมีเงื่อนไข คือบริโภคสิ่งที่และเท่าที่จะช่วยเกื้อหนุนให้การพัฒนาตนได้ผลดี

สุเมธ ตันติเวชกุล^{๖๗} ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานไว้ในหนังสือใต้เบื้องพระยุคลบาทว่า พระเจ้าอยู่หัวได้รับสั่งมาเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง ว่าหัวใจก็คือคำว่าพอ เศรษฐกิจพอเพียงก็คือคำว่าพอ คุณจะมีชีวิตที่ตั้งอยู่บนมาตรฐานความพอได้อย่างไร ความพอก็คือคำว่าพอประมาณ พระองค์ท่านได้ขยายความต่อไปอีก ว่าพอประมาณคือพอแต่จำเพาะตัวเองที่หากินได้อย่างมีเหตุมีผล ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงไม่ต้องไปเบียดเบียนคนอื่นเขา

ประเวศ วะสี^{๖๘} กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง มีทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุลย์ จะเรียกว่าเศรษฐกิจสมดุลย์ก็ได้ เมื่อสมดุลย์ก็เป็นปกติสบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่วิฤต เศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนล้วนมุ่งไปสู่เศรษฐกิจสมดุลย์ทั้งสิ้น จึงเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙ - ๒๐๐๐^{๖๙} ให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง เศรษฐกิจบูรณาการ เน้นไปที่ปวงชนทุกคนให้มีพออยู่ พอกิน โดยไม่ขาดทุน ความพอเพียงทำให้แข็งแรง แล้วจึงพัฒนาขึ้นไปอย่างมั่นคงบนฐานที่แข็งแรงไม่ผันผวนวิบัติ เศรษฐกิจพอเพียงยังหมายรวมถึงจิตใจพอเพียง วิริยะพอเพียง ปัญญาพอเพียง วัฒนธรรมพอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง มีความเอื้ออาทรต่อกันพอเพียง

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พระราชทานเมื่อ ๔ ธค. ๒๕๕๐ ไว้ว่า^{๗๐}

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๖๗} สุเมธ ตันติเวชกุล, ใต้เบื้องพระยุคลบาท, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๓.

^{๖๘} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔.

^{๖๙} วิถีทรรศน์ ชุตโลกาภิวัตน์ ลำดับที่ ๙, ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙ - ๒๐๐๐, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง (มหาชน), ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

^{๗๐} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๐. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๖๒๓&articlegroup_id=๑๒๔\[๓๐ มิย ๒๕๕๔\]](http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๖๒๓&articlegroup_id=๑๒๔[๓๐ มิย ๒๕๕๔]).

“เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พอเพียงคืออะไร ไม่ใช่เพียงพอ คือว่าไม่ได้หมายความว่า ให้ทำ
 อะไรเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้นเอง ทำอะไรก็ได้ ถ้าเราทำอะไรได้ดี มันก็ดี แต่ว่าขอให้พอเพียง คือ
 ถ้าเอากำไรหน้าเลือดมากเกินไป มันไม่ใช่พอเพียง นักเศรษฐกิจก็ว่า พระเจ้าอยู่หัวฯ นี่ คิด
 อะไรแปลกๆ ก็แปลกๆ ขยายไม่ได้กำไร ชื้ออะไรไม่ขาดทุน เป็นเศรษฐกิจพอเพียง คือไม่
 ต้อง ไม่ต้องหน้าเลือด แล้วไม่ใช่ ไม่ใช่จะมีกำไรมากเกินไป หรือน้อยเกินไป ให้พอเพียง ไม่ใช่
 เรื่องของการค้าเท่านั้นเอง เป็นเรื่องของการพอเหมาะ พอดี เราทำพอเหมาะพอดี ก็ดี”

๒.๓.๒ สังคมด้านสังคมวัฒนธรรม

สังคมวัฒนธรรม เป็นการแสดงถึง การพัฒนาของสังคม จากอดีตถึงปัจจุบัน
 และต่อไปในอนาคต มีการกล่าวถึงปัญหา และสภาพของสังคมวัฒนธรรมในส่วนต่างๆ ดังนี้

๒.๓.๒.๑ ปัญหาสังคมด้านสังคมวัฒนธรรม

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๗๑} กล่าวว่า มนุษย์ ยุคปัจจุบัน ได้เจริญมาถึง
 ขั้นตอนที่ถือว่า เป็นจุดสูงสุดแห่งอารยธรรม และ ณ จุดนี้ อารยธรรมก็ได้นำปัญหาที่เป็นความ
 ทุกข์ครบทุกด้าน มามอบให้แก่มนุษย์ กล่าวคือ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม ที่มาบรรจบถึงความครบถ้วน
 ด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นที่ชัดเจนว่า อารยธรรมที่เจริญมาสูงส่งอย่างนี้ สามารถแก้ปัญหาที่เป็น
 ความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้อย่างครบถ้วน แต่ไม่สามารถนำมนุษย์ให้หลุดพ้นจากทุกข์แห่งปัญหา
 เหล่านั้นได้

พระมหามิตร วุฒิปญโญ(วันยาว)^{๗๒} กล่าวว่า เมื่อสังคมไทยรับเอาความเจริญทางวัตถุ
 สมัยใหม่แบบตะวันตก ซึ่งเป็นสังคมแบบทุนนิยมเข้ามา สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมบริโภคนิยม ทำให้
 ประชาชนชาวไทยเกิดการใช้จ่ายเกินฐานะ เกินความจำเป็น เพียงเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งวัตถุในการ
 บริโภคทันสมัยเท่านั้น

ระพี สาคริก^{๗๓} กล่าวว่า ในปัจจุบันหลายคนห่วงใยในอนาคตของสังคมไทยว่า ยุคนี้เด็ก
 และเยาวชนได้สะท้อนพฤติกรรมออกมาในลักษณะทำลายศีลธรรมและจริยธรรมอย่างรุนแรง
 นับตั้งแต่การค้าและการเสพยาเสพติด ตลอดจนถึงสิ่งมอมเมาทั้งหลาย ตามมาด้วยการก่อ
 อาชญากรรมแทบจะทั่วไปหมด แม้แต่การมั่วสุมเสพกามารมณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างที่เห็น

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท.
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย
 ๒๕๕๔].

^{๗๒} พระมหามิตร วุฒิปญโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ใน
 แนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๗๓} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์
 สุขุทัยธรรมาราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๓๓.

กันได้ในแต่ละวัน ผู้ใหญ่ไม่ว่าจะอยู่มุมไหนมักจะกล่าวย้ำว่า เยาวชนคืออนาคตของสังคม ดังนั้นหากจะมองไปสู่ความหวังในอนาคต จะเห็นความร่มเย็นเป็นสุขในสังคมไทย เราคงเป็นไปได้ยาก นอกจากมองเห็นภัยอันตรายซึ่งชัดเจนยิ่งขึ้นทุกวัน ดังที่หลายคนตั้งคำถามว่าในอนาคต ลูกหลานไทยจะอยู่อย่างมีความสุขได้อย่างไร

พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ (วันยาว)^{๗๔} กล่าวว่าในสังคมไทยในปัจจุบันคนมักมีค่านิยมชอบอวดฐานะกัน พ่อค้านักธุรกิจจึงเอาค่านิยมนั้นมาใช้เร้าให้เกิดความรู้สึกว่า การซื้อของแพงเป็นสิ่งที่ไม่ไ้แก่แสดงถึงการมีฐานะสูง บางครั้งสินค้ายิ่งราคาแพงคนกลับยิ่งซื้อมากขึ้น เพราะอยากจะทำอวดฐานะกัน เราจึงเห็นว่าในปัจจุบันคนมักจะเน้นไปที่วัตถุ เพราะมีความเชื่อว่าวัตถุเป็นสิ่งสนองความต้องการได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากจินตนาการที่มนุษย์คิดเอาเอง อยากให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามความปรารถนาของตนเอง ค่านิยมในระบบกัฎฐิยมหรือระบบผ่อนส่งในปัจจุบันทำให้คนสามารถซื้อสินค้าต่างๆได้ง่าย เช่น ชี้อรยณต์ มากขึ้น ส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคม เช่น การจราจรติดขัดและปัญหามลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมจึงเชื่อมโยงกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ค่านิยมสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเสียดุลการค้าระหว่างประเทศ แม้ค่านิยมไม่ใช่ช่องทางเศรษฐกิจโดยตรง แต่ก็มีผลต่อเศรษฐกิจมากเหมือนกัน

ประเวศ วะสี^{๗๕} กล่าวว่า ถ้าเราเอาปัญหาทั้งหมดของสังคมไทย มาประมวลก็จะเห็นว่าปัญหาทั้งหมดมาจากเหตุเดียวกันทั้งสิ้น ที่ไม่รู้จักพอ จะเห็นว่ามีอาชญากรรมเต็มบ้านเต็มเมือง มีอัตราการฆ่ากันตายมากเป็นที่ ๒ ในโลก และมีโสเภณีเป็นแสนๆ ทั้งๆ ที่เราเป็นเมืองพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๗๖} ได้กล่าวใน บทหน้าที่จัดพิมพ์ในพระไตรปิฎกอักษรโรมัน ว่าอารยธรรมมนุษย์ เจริญก้าวหน้ามามากมาย ผ่านเวลาหลายพันปี จนถึงบัดนี้ที่เรียกกันว่า ยุคโลกาภิวัตน์ แต่มนุษย์ก็ยังไม่พ้นหรือห่างไกลออกไปจากปัญหาความทุกข์และการเบียดเบียน ปิบบั่นตลอดจนสงคราม มนุษย์หวังจาก ระบบจริยธรรมของลัทธิศาสนาต่างๆ ที่จะมาช่วยแก้ไขปัญหเหล่านี้ แต่ลัทธิศาสนาโดยทั่วไปจะมอบให้เพียงบทบัญญัติ หรือคำสั่งบังคับต่างๆ ที่มนุษย์ต้องปฏิบัติ

^{๗๔} พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘.

^{๗๕} นิคม พุทธา และคณะ, *พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ*, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). *ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

ตามด้วยศรัทธา ให้มนุษย์พ้นจากปัญหาในตัวเองและปัญหาระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองไปขึ้นต่อการลงโทษและการให้รางวัลจากอำนาจที่เชื่อว่าอยู่เหนือธรรมชาติ

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร^{๗๗} กล่าวถึง สันโดษ เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับหลักธุดงค์ที่ว่าถูกเข้าใจคลาดเคลื่อนบ่อย ๆ ในสังคมไทย เมื่อเราพูดถึงการที่คนโน้นคนนี้ประพฤติสันโดษ ภาพที่เกิดขึ้นในการรับรู้ของคนไทยทั่วไปคือภาพของคนสมณะ มักน้อย ชอบปลีกวิเวกอยู่เงียบ ๆ คนเดียว และไม่ชอบยุ่งเกี่ยวคลุกคลีกับใคร ๆ หรือถ้ามองในแง่เศรษฐกิจและสังคม ก็คือภาพของคนที่ไม่มีความกระตือรือร้นและไม่ทะเยอทะยานเพื่อความก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้น คนประพฤติสันโดษ ยังถูกมองในแง่ลบอื่น ๆ ได้อีก เช่น เป็นคนเกียจคร้านเฉื่อยชา ไม่เอาธุระ เป็นต้น ความเข้าใจคลาดเคลื่อนทำนองนี้น่าจะมีมานานแล้วในสังคมไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๗๘} มีความเชื่อว่าคนไทยนี้สันโดษ แต่พร้อมกันนั้นก็มีความวิจัยออกมาว่า คนไทยมีค่านิยมบริโภคนิยมมาก ถ้าคนไทยสันโดษ คนไทยจะไม่สามารถมีค่านิยมบริโภคนิยม ถ้าคนไทยมีค่านิยมบริโภคนิยม คนไทยจะไม่สามารถสันโดษ ฉะนั้นจะต้องผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ที่เราพูดได้อย่างหนึ่งก็คือ มีคำติเตียนว่า คนไทยสันโดษ ทำให้ไม่กระตือรือร้น ไม่ขวนขวาย ไม่ดิ้นรน ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา อันนี้ขอเรียกว่าเป็นคำกล่าวหา ที่นี้ก็มีคำพูดอีกด้านหนึ่งว่า คนไทยมีค่านิยมบริโภคนิยม คนไทยไม่ชอบผลิต ก็ขัดขวางการพัฒนาเช่นเดียวกัน ตกลงว่า มองแง่หนึ่งคนไทยสันโดษ ก็ขัดขวางการพัฒนา อีกแง่หนึ่ง คนไทยมีค่านิยมบริโภคนิยม ก็ขัดขวางการพัฒนา

ประเวศ วะสี^{๗๙} กล่าวไว้ในวันสัมมนา พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่า สถาบันทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันไปเน้นทางวัตถุเป็นส่วนใหญ่ ไปมองว่าจะสร้างโบสถ์ใหญ่ พระพุทธรูปใหญ่ มากกว่าการ เน้นทางการพัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนา

สิริวัฒน์ ศรีเครือดง^{๘๐} กล่าวว่า ทุกวันนี้ผู้คนส่วนใหญ่หลงทางวิหาคความสุขเพื่อมาเติมเต็มให้กับตนเอง ทั้งเหนื่อยและเครียดพร้อมกับต้องแบกความสงสัยที่ว่า ความสุขคืออะไรกันแน่ เพราะดิ้นรนค้นหามากเท่าใดก็ดูเหมือนว่ากลับนำความทุกข์กลับมาด้วย อีกทั้งยังพบว่าผู้คนต่าง ๆ มีอาการคล้าย ๆ กัน คือทุกข์ง่ายแต่สุขยาก ตกอยู่ในอาการสูญเสียความสามารถในการหาความสุข

^{๗๗} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม. [ออนไลน์].แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๔๕๒&articlegroup_id=๑๐๒ [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐.

^{๗๙} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๖.

^{๘๐} สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, “พุทธศาสตร์วิถีแห่งความสุข”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑(๒๕๕๓) : ๒๗๘ .

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกปัจจุบันที่ผู้คนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความนิยมวัดความสุขจากความสำเร็จที่เกิดขึ้น รายได้ที่สูงขึ้น ตำแหน่งหน้าที่การงานก้าวหน้า ความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้น ความมีชื่อเสียง รวมทั้งเครื่องอำนวยความสะดวกสบายทั้งหลายของชีวิต จนนำมาซึ่งปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็น ความแตกแยก การแบ่งพรรคแบ่งพวก ความรุนแรงของสังคม การแก่งแย่งแข่งขันค่านิยมชิงดีชิงเด่น การด้นร่นเอาตัวรอด การโยนความผิดให้ผู้อื่น การเบียดเบียนกัน การขาดความไว้วางใจระหว่างกัน เหตุต่างๆ เหล่านี้ยังผลให้ความสงบสุขในจิตใจลดลง

ประเวศ วะสี^{๘๑} กล่าวว่า พระพุทธองค์ได้รับสั่งว่า อนุศาสนียปาฏิหาริย์ เป็นปาฏิหาริย์ที่เยี่ยมที่สุด ไม่ใช่อิทธิปาฏิหาริย์ เพราะอิทธิปาฏิหาริย์จะนำไปสู่ความหลง แต่อนุศาสนียปาฏิหาริย์ทำให้เกิดปัญญา และหน้าที่ของพระก็คือตรงนี้ ทำให้ประชาชนเกิดปัญญาขึ้น แต่ทางสถาบันของสงฆ์เองเราไปจับเรื่องวัตถุมากเกิน เลยทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อม เสื่อมจากตัวปัญญาไป

๒.๓.๒.๒ สภาพสังคมด้านสังคมวัฒนธรรม

สภาพสังคมด้านสังคมวัฒนธรรมในสังคมไทยมีการกล่าวถึงในหลายๆประการจากบทความและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุดวงจรดังนี้

สังคมไทย ในด้านสังคมและวัฒนธรรมเป็นสังคมที่มีความเป็นอยู่ที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองพัฒนาความเจริญกับสังคมไทยมายาวนานและจะเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพราะในประเทศไทยประชากรส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ โดยจากสถิติประชากรปี พศ ๒๕๔๘ ในประเทศไทยประชากรอายุ ๑๕ ปีขึ้นไป นับถือศาสนาพุทธจำนวนมากถึง ๔๖.๙ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๙๔.๘^{๘๒} ซึ่งเป็นประชากรส่วนมากของประเทศ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๘๓} กล่าวถึงคนที่อยู่ในวงการธุรกิจคนหนึ่งเคยพูดให้ฟังว่า ถ้าเห็นพี่น้องชาวซิกข์คนหนึ่งนั่งรถมอเตอร์ไซด์ ให้สันนิษฐานได้เลยว่ามีเงินล้าน ถ้าหากเห็นพ่อค้าชาวซิกข์นั่งรถเก๋งให้สันนิษฐานว่ามีเงินเป็นสิบเป็นร้อยล้าน แต่ถ้าเห็นคนไทยนั่งรถมอเตอร์ไซด์ทำนองไปบ้านนอกดู ๕๐% อาจจะถูกยืมเงินเข้ามาซื้อ นี่ก็เป็นเรื่องของค่านิยมเหมือนกัน ที่นี้ ถึงแม้ที่นั่งรถยนต์ก็เหมือนกัน บางทีมีเงินไม่เท่าไรหรอกก็ไปกู้ยืมเข้ามา หรือใช้ระบบผ่อนส่ง เราก็มีรถเก๋งนั่ง

^{๘๑} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก

(กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๖.

^{๘๒} สำนักงานสถิติแห่งชาติ.สรุปผลการสำรวจการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๔๘.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/cult๔๘.pdf> [๓๐มิ.ย. ๒๕๕๔].

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔.

กันเกร่อไปหมด แล้วก็ทำให้เกิดปัญหาจราจรติดขัดมาก จราจรติดขัดมากก็มีผลเสียทางเศรษฐกิจอีก ผลที่สุดมันร่นกันไปหมด เรื่องทางสังคมกับเศรษฐกิจนี้หนีกันไม่พ้น

ระพี สาคริก^{๘๔} กล่าวถึง พื้นฐานความคิดของคนไทย เรียกกันว่า ขาดการรู้เท่าทัน เท่าที่ผ่านพ้นมาแล้วคนในสังคมจึงมักถูกปรามาสว่า คนไทยเชื่อง่าย ซึ่งแนวคิดแบบนี้ เราซึ่งเป็นคนท้องถิ่นเคยถูกชาวต่างชาตินำเข้ามาหลอกในหลายๆเรื่อง

พระมหามิตร ฐิตปณโย(วันยาว)^{๘๕} กล่าวว่า พระพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งมีผลต่อสังคมเศรษฐกิจและการเมืองมาโดยตลอด

ประเวศ วะสี^{๘๖} กล่าวว่า เราต้องย้อนมาดูสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน และสร้างพระสงฆ์ขึ้นมา ก็เพื่อเป็นกลไกของความถูกต้องของสังคมของโลก แต่ว่าสิ่งที่ไม่ถูกต้องเกิดขึ้นนี้ มันเกิดมาจากอะไร ในครั้งโบราณท่านใช้คำว่า เกิดมาร เกิดกิเลส เกิดความไม่ดีขึ้น เป็นความไม่ดีงามเข้าไปสู่ลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งตรงข้ามกับความคิดในทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๘๗} กล่าวว่า พระพุทธศาสนาตามพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก มีลักษณะพิเศษที่สอนระบบจริยธรรมแห่งการพัฒนาตัวของมนุษย์เองให้หลุดพ้นจากปัญหาทั้งหลาย สู่ความเป็นอิสระที่แท้จริงโดยไม่ต้องไปขึ้นต่ออำนาจบงการจากภายนอก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)^{๘๘} กล่าวถึง ระดับสังคม พฤติกรรมที่บุคคลแสดงมาทั้งหมด ย่อมมีผลต่อความเป็นไปของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ทำให้เกิดความเสื่อม ความเจริญของสังคม ความร่มเย็นเป็นสุขของสังคม ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ แล้วย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์แต่ละคน

^{๘๔} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, **เศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมาราช**, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๓๐.

^{๘๕} พระมหามิตร ฐิตปณโย (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^{๘๖} นิคม พุทธา และคณะ, **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๕.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/\[๓๐ มี ๒๕๕๔\]](http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/[๓๐%20มี%20๒๕๕๔]).

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **เชื่อกฎ รู้กรรม แก่กรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๘๙} กล่าวว่า ในศาสตร์วิทยาทุกแขนงเลยที่เดียว เราจะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์นี้เป็นฐานก่อน ถ้าเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ผิดพลาดแล้ว วิทยาการนั้นๆจะไม่สามารถเข้าถึงความจริงโดยสมบูรณ์ และจะไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้จริงด้วย

นิคม พุทธา และคณะ^{๙๐} กล่าวใน หนังสือ พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวว่าในพระไตรปิฎกจะเขียนไว้ว่า พระจะอยู่ตามโคนไม้ และเรือนร่างเพราะฉะนั้น ธุดงค์วัตรจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคม โดยเฉพาะเมื่อปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก

กิตติทัศน์ ผกาทอง^{๙๑} กล่าวว่า บริบทของสังคมไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยล้นมี ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นเครื่อง มืออันสำคัญในการดำเนินชีวิต ศาสนาและวัฒนธรรมหนุนเสริมให้วิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยอยู่อย่างปกติสุข มีชีวิตที่มั่งคั่งและสันโดษ และมีความเพลิดเพลินจำเริญใจด้วยบุญประเพณีที่หลากหลายในเทศกาลต่างๆ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการพบปะสังสรรค์กัน ความผูกพันต่อกัน จึงมีลักษณะเป็นเครือญาติมากกว่าผลประโยชน์เชิงธุรกิจ วิถีชีวิตจึงมีแต่ความรักและความเอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ครั้นสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลง เพราะต่างชาติโดยเฉพาะฝรั่งหรือชาวยุโรปเข้ามามีบทบาททั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจ วิถีชีวิตของคนไทยแบบดั้งเดิมจึงค่อยๆ เปลี่ยนไปและมีลักษณะกลายพันธุ์ ทางพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง ความรักความผูกพันต่อกันแบบเครือญาติเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นความรักความผูกพันต่อกันแบบผลประโยชน์ เมื่อสังคมมีผลประโยชน์เป็นเป้าหมายในที่สุดก็เริ่มขัดแย้ง เพราะต้องแข่งขันและช่วงชิงความได้เปรียบระหว่างกัน ฝ่ายที่ประสบความสำเร็จหรือได้เปรียบกลายเป็นฝ่ายชนะ ส่วนฝ่ายที่ประสบความสำเร็จหรือเสียเปรียบกลายเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งชนะแต่อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ สิ่งที่ตามมาคือ ความขัดแย้ง และเมื่อความขัดแย้งสะสมจนเกิดพลังมากขึ้น ก็พัฒนาสู่ความอาฆาตมาดร้ายและทำลายล้างซึ่งกันและกัน ในที่สุดบรรยากาศแห่งความรักความผูกพันและความสมานฉันท์ระหว่างกันก็หมดไป เหลือทิ้งไว้แต่ความเป็นฝักฝ่ายหรือศัตรูต่อกัน

สิริวัฒน์ ศรีเครือดง^{๙๒} กล่าวถึง การค้นหาความสุขจึงดูเหมือนว่ายากเท่าไรก็ยังไม่เจอ ผู้คนที่เกิดสภาวะเช่นนี้จึงหันมาตั้งคำถามกับตนเองว่า สิ่งใดหรือวิถีทางใดกันแน่ที่จะนำพาให้พวกเขา

^{๘๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๙๐} นิคม พุทธา และคณะ, **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๓.

^{๙๑} กิตติทัศน์ ผกาทอง, “สังคมไทยกับความขัดแย้ง”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๑(๒๕๕๓) : ๓๓๑.

^{๙๒} สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, “พุทธศาสตร์วิถีแห่งความสุข”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๑(๒๕๕๓) : ๒๗๘ .

ได้พบกับความสุขที่แท้จริงได้ ความทุกข์ที่กำลังเผชิญอยู่ตรงหน้าทำให้เข้าใจได้ว่า ความร่ำรวยและความสะดวกสบายทางวัตถุนั้นไม่ใช่คำตอบอย่างแน่นอน เพราะวัตถุกลับนำมาซึ่งความไม่สุขใจแม้จะสบายกาย

๒.๓.๓ สังคมด้านสภาพแวดล้อม

๒.๓.๓.๑ ปัญหาสังคมสภาพแวดล้อม

ประเวศ วะสี^{๙๓} กล่าวว่า เรื่องสิ่งแวดล้อมขณะนี้กำลังประสบกับปัญหาวิกฤตในโลกอย่างใหญ่หลวง เชื่อกันว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่รอดได้ยาก เพราะมนุษย์ได้เข้าไปสู่ความคิดและวิถีชีวิตที่มีการทำลายสิ่งแวดล้อมสูง การที่จะถอนตัวเป็นไปได้ยากถ้าไม่เปลี่ยนความคิดพื้นฐานเสียใหม่ ว่า ชีวิตคืออะไร โลกคืออะไร และยังไม่มีคำตอบในเรื่องวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม

ระพี สาคริก^{๙๔} กล่าวว่าสภาพแวดล้อมทุกวันนี้กำลังเป็นพิษแก่ชีวิตคนท้องถิ่นในทุกๆ เรื่อง ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งแวดล้อมอยู่ด้วยรากฐานจิตใจคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้ใจที่สุดก็คือร่างกายตนเอง ในเมื่อจิตใจยอมตกเป็นทาสร่างกายย่อมอ่านความจริงได้ว่า ทุกสิ่งที่เป็นปัญหาขณะนี้เกิดจากความเห็นแก่ตัวของคนส่วนใหญ่ซึ่งไม่สามารถเอาชนะใจตนเองเพื่อสู้กับอิทธิพลของสิ่งที่ทำให้ความสะดวกสบายซึ่งเข้ามาอมเมา

ประเวศ วะสี^{๙๕} กล่าวถึงการเอา راحتเอาเปรียบ การทำลายป่า ทำลายทรัพยากรของโลก ทรัพยากรมีมาก่อนที่เราจะเกิดเป็นเวลานาน มนุษย์เพิ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง ๑ ล้านปีนี่เอง แต่โลกมีชีวิตอยู่ ๔,๐๐๐ ล้านปีมาแล้ว ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีชีวิต จึงเกื้อกูลให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลก

ประเวศ วะสี^{๙๖} กล่าวว่า มนุษย์ ทำลายสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ นอกจากทำให้ชีวิตมนุษย์ลำบากแล้ว จะทำให้ลูกหลานในอนาคตไม่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เขาจำเป็นต้องใช้ต้องมี เพราะฉะนั้นเป็นการขโมยข้ามชาติ เป็นการขโมยของเด็กที่ยังไม่กินเอามากินตั้งแต่ลูกหลานยังไม่เกิดแล้วลูกหลานจะเอาอะไรใช้

^{๙๓} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๑

^{๙๔} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพ้องกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขทัยธรรมาราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๔๑.

^{๙๕} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๔

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๙๗} สิ่งที่ล้อมรอบตัวมนุษย์และสังคม ก็คือสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย โดยเฉพาะระบบนิเวศ ซึ่งเวลานี้ได้เกิดปัญหาร้ายแรงที่สุด ซึ่งคุกคามต่อความอยู่รอด ของมนุษยชาติ

ประเวศ วะสี^{๙๘} กล่าวว่า เกิดเป็นอนินาทานชนิดใหม่ขึ้น ซึ่งท่านไม่รู้จักมาก่อนว่า อนินาทานอนาคต หรืออนาคตินาทานเป็นการขโมยของคนที่ยังไม่เกิดมาใช้ก่อน แล้วอนาคตเขาจะเอาอะไรไปใช้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๙๙} ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า เกิดจากแนวคิดผิดพลาดที่เป็นฐานของอารยธรรมปัจจุบัน คือ ความคิดความเชื่อที่มองเห็นมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วให้มนุษย์มีทัศนคติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ มุ่งจะเอาชนะและมีอำนาจที่จะจัดการกับธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการผลประโยชน์ของมนุษย์ การที่จะแก้ปัญหานี้ได้ มนุษย์ต้องการแนวคิดใหม่มาเป็นฐาน

ระพี สาคริก^{๑๐๐} กล่าวถึง มหันตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากภายในรากฐานจิตใจมนุษย์ ที่มีกิเลสซึ่งต้องการใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเหตุที่พลั้งจากด้านนี้ หลังจากปรากฏออกมาแล้ว ย่อมกำหนดวิธีการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งออกจากตัวเอง อีกทั้งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวว่า พลั้งจากด้านนี้ลงได้เกิดขึ้นแล้วย่อมหยุดได้ยาก อย่างไรก็ตามจากบทบาทดังกล่าวน่าจะช่วยให้คิดได้ว่า วิวัฒนาการของธรรมชาติ ได้มาถึงจุดอันเป็นที่สุดแล้วตามสังขธรรม ที่ชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ย่อมมีทิศทางการเปลี่ยนแปลง หมุนวนเป็นวัฏจักร ดังนั้นมาถึงช่วงหลังๆ เราจึงพบความจริงต่อไปอีกว่า ธรรมชาติได้สะท้อนบทบาทที่เป็นมหันตภัย ทำลายล้างทั้งจิตใจและชีวิตของมนุษย์ร่วมด้วย ย้อนกลับไปพิจารณา แม้ระหว่างช่วงเวลาเพียงไม่เกิน ๒๐ ปี มาแล้ว มีได้ฝุ่นเข้ามาสู่ภาคใต้ของประเทศไทย ส่งผลเสียหายทั้งทรัพย์สินเรือสวนไร่นา รวมถึงชีวิตคนเป็นจำนวนมาก ในช่วงแรกมีบางคนกล่าวว่า เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง ๑๐๐ ปี แต่แท้จริงแล้วหลังจากนั้นมาไม่นานก็เกิดขึ้นอีก ทำให้รู้ความจริงว่า ไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรอบ ๑๐๐ ปี

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

^{๙๘} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๕.

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

^{๑๐๐} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ม.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๔๕-๔๖.

หรือก็ปิกี้ตาม แท้จริงแล้วความถี่ของเหตุการณ์ดังกล่าว มันชี้ให้เราเห็นว่า มนุษย์ มีความโลภสูงมากขึ้น ซึ่งสิ่งดังกล่าว ย่อมอ่านถึงนิสัยของมนุษย์ได้ไม่ยากนัก

ธงชัย สันติวงษ์^{๑๐๑} กล่าวว่าถึงวันนี้ วิกฤติการณ์โลกได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งวิกฤติทางการเมือง สังคม วิกฤติการเงินและการเกิดวิกฤติธรรมชาติต่างๆหนักขึ้นเรื่อยๆ ดังเช่นพายุในสหรัฐแผ่นดินไหวที่นิวซีแลนด์ การเกิดสึนามิ โยงต่อเนื่องมาถึงญี่ปุ่น แล้วเลยไปถึง ปัญหาโรงไฟฟ้านิวเคลียร์รั่ว ซึ่งพร้อมจะทำลายมนุษยชาติเป็นกลุ่มใหญ่ได้

อัล กอร์^{๑๐๒} กล่าวว่า "ภาวะโลกร้อนไม่ใช่เรื่องที่จำกัดอยู่ในวงวิทยาศาสตร์ หรือในประเด็นทางการเมืองเท่านั้น แต่มันเป็นประเด็นทางจริยธรรมด้วย" เพราะในมุมมองของเขา จริยธรรมของมนุษย์คือหนทางเยียวยาโลกร้อนได้ เนื่องจากหลักฐานมากมายมหาศาลบอกกับเราว่า หากเราไม่จัดการกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อนอย่างรวดเร็วและจริงจังแล้ว โลกของเราก็อาจต้องเผชิญกับหายนภัย อันหมายถึงพายุทอร์นาโดพายุพายุและรุนแรงขึ้น การละลายของผืนน้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือและธารน้ำแข็งทั้งหมดบนภูเขาทั่วโลก ก้อนน้ำแข็งมหึมาบนเกาะกรีนแลนด์ และก้อนน้ำแข็งขนาดใหญ่โตมหินพารเหนือเกาะแก่งในแอนตาร์กติกาจะวันตกถูกทำลาย จนอาจทำให้ระดับน้ำทะเลทั่วโลกเพิ่มสูงขึ้นมากถึง ๒๐ ฟุต นี่ไม่นับการคุกคามในรูปแบบการไหลเวียนของกระแสน้ำในมหาสมุทร และกระแสลมทั่วโลกอีก โดยสาเหตุสำคัญที่เขามองว่าเป็นตัวการก็คือ การที่มนุษย์ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ปริมาณมหาศาลเข้าสู่สภาพแวดล้อมโลก

ระพี สาคริก^{๑๐๓} กล่าวถึงธรรมชาติว่า เรามักมุ่งมองไปที่ป่าไม้ ฝนฟ้าอากาศ ขุนเขา และท้องทะเล เป็นหลัก ในความเป็นจริงจะต้องรวมทั้งสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์แล้วทั้งภาคเหนือที่ตนคิดว่าไม่อาจนำมาใช้ได้อีก แล้วทั้งอยู่ในบรรยากาศธรรมชาติ ทำให้เกิดมลพิษแก่สภาพแวดล้อม ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์เองอย่างกว้างขวาง

^{๑๐๑} ธงชัย สันติวงษ์, “อยู่อย่างไรในโลกแบบนี้ : การจัดการวันนี้และวันวาน”, เดลินิวส์ , (๒๑ มีนาคม ๒๕๕๔) : ๘.

^{๑๐๒} อัล กอร์. เสียงเตือนจาก อัล กอร์ : หยุดโลกร้อน...คุณทำได้ . [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://zayyes.com/index.php?topic=๙๙๔.๐> [๓ ก.ย. ๒๕๕๔].

^{๑๐๓} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๖.

๒.๓.๓.๒ สภาพสังคมด้านสภาพแวดล้อม

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร^{๑๐๔} กล่าวว่า สันโดษในแง่ อุดมคติของชุมชนสงฆ์ คือการจัดสรรสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อให้เอื้อต่อการฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงความหลุดพ้น สันโดษจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับจัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมให้เกื้อหนุนต่ออุดมคติดังกล่าวนั้น นั่นคือ การจัดระบบความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ ในลักษณะที่จะทำให้ชุมชนสงฆ์ได้มีเวลาและโอกาสสำหรับทุ่มเทให้การปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ เรียกว่าเป็นการใช้สันโดษเพื่อส่งเสริมความไม่สันโดษ หรือส่งเสริมแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงความหลุดพ้น

การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษุใช้ป่าเป็นที่บำเพ็ญเพียร^{๑๐๕} ซึ่งเป็นหลักธรรมองค์หนึ่งของธุดงค์วัตรเพราะป่าเป็นสภาพแวดล้อมอันวิเวก เกื้อกูลแก่การบำเพ็ญสมณธรรมฝึกหัดขัดเกลาพัฒนาตัวเอง ทำให้กายประสพกับภาวะวิเวก เมื่อกายวิเวกก็ง่ายที่จะช่วยให้จิตวิเวก เมื่อจิตสงบดี ก็ง่ายแก่การกำจัดกิเลสอาสวะน้อยใหญ่ให้เบาบาง หรือหมดสิ้นไปได้ แล้วจะได้นำสันติธรรมไปเผยแผ่แก่มหาชนในทุกสถาน ให้เกิดสันติสุขในชีวิต และสันติภาพในสังคมต่อไป นอกจากนั้นพระอยู่ป่ายังเข้าใจป่า เห็นคุณค่าทั้งระบบได้อย่างลึกซึ้งละเอียดอ่อนตาทกกฎธรรมชาติ หรือ กฎแห่งอิทัปปัจจยตา อันเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์ที่สุดของธรรมชาติ เมื่อพระใช้ชีวิตสัมพันธ์กับป่า ได้รับความสัมพันธ์กับป่าพัฒนาตนเองจากสิ่งแวดล้อมที่เป็นป่าธรรมชาติแล้ว พระท่านได้ช่วยสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจและเห็นคุณค่าของป่า รวมทั้งการพิทักษ์รักษาป่าไว้ในรูปของ ป่าวัฒนธรรม ป่าชุมชน ป่าสาธารณะ และวัดป่า เป็นต้นนับเป็นการอนุรักษ์ทั้งป่า สัตว์ป่า พันธุ์พืช และพุทธประเพณี ในการอยู่ป่าของพระสงฆ์เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

พระมหามิตร ฐิตปญโญ(วันยาว)^{๑๐๖} กล่าวว่า ในอดีตคนไทย ใช้ชีวิตในสังคมแบบพึ่งพาตนเองอยู่อย่างพอเพียง มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพอยู่กับธรรมชาติ เป็นสังคมมีความเอื้ออาทรถ้อยทีถ้อยอาศัยกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์

^{๑๐๔} พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม. [ออนไลน์].แหล่งที่มา:

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๔๕๒&articlegroup_id=๑๐๒
[๓๐ มิย ๒๕๕๔].

^{๑๐๕} Dhamma Media Channal.พระพุทธศาสนากับป่าไม้. [ออนไลน์].แหล่งที่มา:

<http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=๒๘๒๖> [๓๐มิ.ย.๒๕๕๔].

^{๑๐๖} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘),หน้า ๑.

พระวันชัย ภูทพจารี^{๑๐๗} ได้กล่าวว่า เมื่อปี ๒๕๓๐ องค์การสหประชาชาติ เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและวิถีทางการพัฒนาเสียใหม่ ให้ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดของธรรมชาติให้มากขึ้น

ธงชัย สันติวงษ์^{๑๐๘} กล่าวว่า มนุษย์คือต้นเหตุ จากการขุดค้นทำลายและใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจึงเกิดภัยธรรมชาติจากการขาดความสมดุล มีภัยทั้งที่แปลกใหม่และมากอย่างเกิดขึ้น ทั้งนี้ความไม่สมดุลนี้ ส่วนหนึ่งที่สำคัญนั้น มาจาก “มนุษย์” เรายังเอง ที่เอาปัญญา มาคิดค้นสิ่งใหม่ ทำให้มี “นวัตกรรมใหม่ๆ” เกิดขึ้นมาจนเป็นตัวแปรใหม่ๆมากขึ้นในการขาดความสมดุล

ธงชัย สันติวงษ์^{๑๐๙} กล่าวว่า “มนุษย์ คือธรรมชาติ” และเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ใหญ่กว่า และโดย “ทฤษฎีระบบ” ที่นักวิชาการให้ไว้คือ การกระทำอะไรที่จุดหนึ่ง จะกระทบต่อจุดอื่นที่เกี่ยวข้องทำให้ขาดความสมดุล จนเป็นปัญหา เช่นทรัพยากรสิ้นเปลือง ใช้จ่ายเกินตัวมากกว่ารายได้ที่ทำได้ กับทำลายสิ่งแวดล้อม ที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปในจุดอื่นได้

อัล กอร์^{๑๑๐} กล่าวถึงการสำรวจพบว่า มนุษย์ทั่วโลกได้ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศถึงปีละ ๒๔,๐๐๐ล้านตัน ขณะที่ประเทศไทยปล่อยก๊าซชนิดนี้ปีละ ๑๗๒ ล้านตัน หรือคนละ ๒.๘ตันต่อปี นับว่าสูงเป็นอันดับต้นๆ ในกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มาจากกระบวนการผลิตไฟฟ้า โรงงานอุตสาหกรรม และการขนส่งที่ใช้ถ่านหิน น้ำมัน และก๊าซธรรมชาติ เป็นเชื้อเพลิง (โรงงานอุตสาหกรรม ๔๐ เปอร์เซ็นต์, ตึกรามบ้านช่อง อาคารบ้านเรือน ๓๑ เปอร์เซ็นต์, การขนส่งทางบก ทางอากาศ และทางน้ำ ๒๒ เปอร์เซ็นต์, เกษตรกรรม ๔ เปอร์เซ็นต์)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๑๑} กล่าวว่า ในแง่ของพระพุทธศาสนา หลักการทางเศรษฐศาสตร์ มีสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์โดยมีองค์ประกอบ ๓ อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่ องค์ประกอบ ๓ อย่างนี้คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ธรรมชาติในที่นี้ จำกัดดวงแคบ

^{๑๐๗} พระวันชัย ภูทพจารี, “การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: แนวคิดเชิงพุทธสู่วิถีแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑ (๒๕๕๓):๒๕๗.

^{๑๐๘} ธงชัย สันติวงษ์, “อยู่อย่างไรในโลกแบบนี้ : การจัดการวันนี้และวันวาน”, เติลินีส์ , (๒๑ มีนาคม ๒๕๕๔) : ๘.

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๐} อัล กอร์. เสียงเตือนจาก อัล กอร์ : หยุดโลกร้อน...คุณทำได้ . [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://zayyes.com/index.php?topic=๙๙๔.๐> [๓ ก.ค. ๒๕๕๔].

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๙,(กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด,๒๕๔๘), หน้า๕๓.

เข้ามา ในความหมายของคำว่า ecosystems ซึ่งในภาษาไทยบัญญัติศัพท์ไว้ว่า ระบบนิเวศ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติแวดล้อม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๑๒} กล่าวถึง องค์ประกอบทั้งสาม(มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม)ในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสียคุณภาพของ ecosystems หรือระบบธรรมชาติแวดล้อม

พระไพศาล วิสาโล^{๑๑๓} ได้กล่าว ในโครงการธรรมยาตราศรัทธาแห่งสายน้ำซึ่งท่านได้ร่วมเดินกับคณะตามทางแม่น้ำจากขุนเขาลุ่มน้ำแม่ปิงสู่ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาจรดอ่าวไทย ไว้ว่า “ในสังคมที่มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกับธรรมชาติ เราจะพบว่าในสังคมนั้น การเบียดเบียนระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะน้อย ความเหลื่อมล้ำระหว่างคนในสังคมนั้นน้อย แต่เมื่อมนุษย์เราเริ่มละเลย เบียดเบียนธรรมชาติ ปลดปล่อยให้ธรรมชาติถูกทำลายไปเรื่อยๆ เราจะพบว่าสังคมนั้นจะมีการเบียดเบียนกันเองมาก เราปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างไร ก็จะปฏิบัติต่อคนในสังคมด้วยกันเองอย่างนั้น สภาพธรรมชาติเป็นกระจกสะท้อน วัตรคุณธรรมของคนในสังคม การยกระดับคุณธรรมของผู้คน ไม่ใช่การทำให้มนุษย์เอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอย่างเดียว แต่รวมไปถึงการที่มนุษย์เราปฏิบัติกับธรรมชาติอย่างเคารพ อย่างใส่ใจ”

ประมวล เพ็งจันทร์^{๑๑๔} ได้กล่าว ในโครงการธรรมยาตราศรัทธาแห่งสายน้ำซึ่งท่านได้ร่วมเดินกับคณะตามทางแม่น้ำจากขุนเขาลุ่มน้ำแม่ปิงสู่ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาจรดอ่าวไทย ไว้ว่า “เราต้องกลับมาสู่ประเด็นของการเห็นอกเห็นใจกันและการเห็นอกเห็นใจจะนำมาสู่การครุ่นคิดพิจารณาว่าเราจะทำอย่างไร กับสิ่งที่ปัญหาในเชิงความขัดแย้งในตัวเราเอง เป็นมิตรกับตัวเองให้ได้ และความขัดแย้งในเชิงสังคม ให้เพื่อนมนุษย์มีความเป็นมิตรให้ได้ กับธรรมชาติ ให้เรากลับมาคืนดีกับธรรมชาติให้ได้”

ระพี สาคริก^{๑๑๕} กล่าวว่าธรรมะเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงปรัชญาชีวิตอย่างชัดเจนว่า โลกใบนี้ แม้แต่สิ่งต่างๆที่ปรากฏอยู่ในโลก ย่อมมีเหตุอยู่ในรากฐานจิตใจมนุษย์ทุกคนที่มีโอกาสเกิดมา

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า๕๔.

^{๑๑๓} พระไพศาล วิสาโล, “ธรรมยาตราศรัทธาแห่งสายน้ำ”, (กรุงเทพมหานคร : สวนสันติชัยปราการ, ๒๕๕๔) (แผ่นพับ).

^{๑๑๔} ประมวล เพ็งจันทร์, “ธรรมยาตราศรัทธาแห่งสายน้ำ”, (กรุงเทพมหานคร : สวนสันติชัยปราการ, ๒๕๕๔) (แผ่นพับ).

^{๑๑๕} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขัยธรรมราชา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (มิ.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๕.

นอกจากนั้น พฤติกรรมการปฏิบัติของมนุษย์ย่อมส่งผลสะท้อนกลับมาสอนให้มนุษย์เป็นผู้รู้เหตุและผลจากการกระทำของตนเองเป็นวัฏจักร ดังนั้นหากกล่าวถึงความหมายของธรรมชาติ ผู้ที่ได้ชื่อว่ามีความรู้ควรตระหนักดีแล้วว่า หมายถึงธรรมชาติที่อยู่ในรากฐานของจิตใจตนเองซึ่งเชื่อมโยงเหตุผลถึงรากฐานจิตใจเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกันกับตน

ระพี สาคริก^{๑๑๖} กล่าวว่า ในปัจจุบัน เรามีคนต่างชาติดั้งศาสนาอยู่ร่วมกันในโลก แม้แต่ละพื้นที่ นอกจากนั้นแต่ละศาสนาแม้จะมีศูนยรวมจิตใจต่างกันเช่น พระพุทธเจ้า พระเป็นเจ้า พระเจ้า พระเยซูเจ้า และพระอัลเลาะห์เจ้า ถ้าเข้าใจความจริงได้ลึกซึ้งถึงรากฐานจิตใจตนเอง ย่อมหยั่งรู้ความจริงได้ว่า แท้จริงแล้วหมายถึง ธรรมชาติที่อยู่ในรากฐานจิตใจ ของคนทุกศาสนา หากรักและเห็นใจกัน ย่อมมีความเข้าใจร่วมกัน เป็นหนึ่งเดียวกันได้

๒.๓.๔ สังคมด้านการบริหารการปกครอง

๒.๓.๔.๑ ปัญหาด้านสังคมด้านการบริหารการปกครอง

สังคมไทยได้เปลี่ยนโครงสร้างจากสังคมเกษตรกรรม กลายมาเป็นแบบผสมผสานระหว่างเกษตรกับอุตสาหกรรม ทำให้มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของคนไทยค่อนข้างรุนแรง จากชีวิตที่มั่นคงน้อยสั่นโศกและสมณะเรียบง่าย กลายมาเป็นชีวิตมั่งคั่ง เห็นแก่ตัว แข่งขันกัน โดยมีเงินที่ได้จากผลประโยชน์เป็นตัวแปรสำคัญ จึงเป็นปัญหาของสังคมไทยขณะนี้^{๑๑๗}

กิตติทัศน์ ผกาทอง^{๑๑๘} กล่าวว่า ทุกสังคมต้องการให้คนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดี จึงมีการพัฒนา สังคมไทยก็เช่นกัน ลักษณะสังคมไทย ก็มีการพัฒนา การพัฒนา โดยทั่วไปหมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น หรือการคลี่คลายไปในทางดีโดยมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ

- ๑) การเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ
- ๒) การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในสังคม
- ๓) การใช้ประโยชน์อย่างสูงสุดของทรัพยากรมนุษย์
- ๔) การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าของทรัพยากรธรรมชาติ
- ๕) การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม
- ๖) การปรับปรุงบำรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน

^{๑๑๖} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขไทยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ม.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๔๒.

^{๑๑๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๒.

^{๑๑๘} กิตติทัศน์ ผกาทอง, “สังคมไทยกับความเข้มแข็ง”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑(๒๕๕๓) : ๓๓๓.

การพัฒนาในมิติข้างต้นนี้ เป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐหรือรัฐบาล เพราะเป็นผู้กุมกลไกและมีอำนาจในการบริหารจัดการโดยตรง เพื่อให้สังคมบังเกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างไรก็ดี ประเทศไทยในปัจจุบันมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทั้งรายได้และคุณภาพชีวิต กล่าวคือชีวิตของคนในสังคมเมืองจะมีลักษณะได้เปรียบมากกว่าชีวิตของคนในสังคมชนบท เพราะสังคมเมืองมีความสะดวกสบายและมีฐานะทางเศรษฐกิจเอื้อต่อการดำรงชีวิตมากกว่าสังคมชนบท การพัฒนา จึงต้องคำนึงถึงเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตหรือลดช่องว่างระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ทั้งนี้เพื่อให้สังคมมีคุณภาพที่ใกล้เคียงกัน

พระมหามิตร ฐิตปญโญ(วันยาว)^{๑๑๙} กล่าวว่า คนไทยบางส่วนในสังคมไม่เข้าใจหลักธรรมในความรู้จักพอประมาณเท่าที่ควร จึงไม่สนใจฝึก อบรมตน หรือนำเอาคุณธรรมเรื่องความรู้จักพอประมาณไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

พระวันชัย ภาตฺตจารี^{๑๒๐} นโยบายการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐในอดีต ทำให้มีการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและโครงการขนาดใหญ่จำนวนมาก โดยขาดการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม มีการใช้ทรัพยากรเป็นฐานการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย เกินอัตราการฟื้นตัวของระบบธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของระบบนิเวศ

ประเวศ วะสี^{๑๒๑} กล่าวไว้ในวันสัมมนา พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติว่า ปัจจุบันมีการเปลี่ยนพระรัตนตรัยเสียแล้ว เดิมนับถือพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ตอนนี้เขาเปลี่ยนไป นับถือสิ่งอื่น นับถือเอาความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้งสิ้น เน้นการส่งออก เน้นการลงทุน การท่องเที่ยว ไม่ได้เน้นพระพุทธศาสนา โดยนับถือความร่ำรวยวัตถุมากกว่า

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร^{๑๒๒} กล่าวถึง กระแสวิพากษ์วิจารณ์สันโดษและหลักธรรมอื่นๆ เช่น กรรมในอดีตชาติ และบุญบารมี เป็นต้น ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่

^{๑๑๙} พระมหามิตร ฐิตปญโญ(วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจ ในแนวพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๓.

^{๑๒๐} พระวันชัย ภาตฺตจารี, “การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: แนวคิดเชิงพุทธสู่วิถีแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน” , สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑ (๒๕๕๓):๒๕๕.

^{๑๒๑} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖๕-๒๖๖

^{๑๒๒} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร. สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๔๕๒&articlegroup_id=๑๐๒ [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

ที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังเริ่มพัฒนาเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักรัฐศาสตร์อเมริกันที่เข้ามาวิจัยภาคสนามในสังคมไทย สันโดษเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่ถูกนักรัฐศาสตร์กลุ่มนี้โจมตีว่าเป็น จริยธรรมที่ขัดขวางการพัฒนาอุตสาหกรรมในสังคมไทย แนวคิดความเชื่อทำนองนี้ได้สะท้อนออกมาในสำนวนของนายกรัฐมนตรีที่มีถึงที่ประชุมสมัชชาแห่งชาติการทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ว่า “พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ทุกทาง ที่สามารถจะเลือกเอามาสอนหรือจูงใจให้คนประพฤติปฏิบัติ มีคำสอนให้คนมักสันโดษ ไม่อยากทำอะไร ไม่อยากได้อะไร อย่างที่เคยสอนกันว่า ไม่จำเป็นต้องชวนขาย ขายแล้วก็เอาไปไม่ได้ คำสอนอย่างนี้อาจจะเหมาะสำหรับกาลสมัยหนึ่ง แต่ไม่เหมาะสำหรับสมัยปฏิวัติ...”

ระพี สาคริก^{๑๒๓} กล่าวว่า มนุษย์กำลังทำสงครามแย่งระหว่างกันเพราะความไม่รู้จักพอ ในช่วงที่ผ่านมา เรามักพูดกันถึงเรื่อง ทุนนิยมว่าเป็นระบบที่ทำลายสังคมประชาธิปไตย แต่เนื่องจากคนยุคนี้มีความเห็นแก่ตัวสูงมาก ทำให้แม้แต่การมองเรื่องทุนด้วยความรู้ความเข้าใจที่ควรจะหวนกลับมายังรากฐานตัวเอง แต่ก็ยังมองออกนอกตนเอง ทำให้เข้าใจว่า ทุนคือเงินและความทันสมัยทางวัตถุ ประเด็นนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งสูงยิ่งขึ้น จนกระทั่งอาจนำวิถีชีวิตคนไทยในสังคมซึ่งควรอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กลับไปสู่การฆ่าฟันกันตายในที่สุด หากพูดเรื่องทุนอย่างคนมีสติแม้เพียงไม่มากนัก ควรจะหวนกลับมาค้นหาความจริงจากใจตนเองได้ว่า ธรรมชาติได้มอบทุนที่เป็นความจริงมาให้ไว้กับรากฐานจิตใจเราทุกคนอยู่แล้ว ทุนตามความหมายดังกล่าว ย่อมเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุดสำหรับชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งนี้เป็นทุนเดิม ซึ่งไม่มีผู้ใดจะเข้าไปในทางเสียหายได้ ยิ่งไปกว่านั้น หากมนุษย์ที่ดำรงชีพอยู่ร่วมกัน มีการให้ทุนซึ่งเป็นความจริงจากใจถึงใจแก่กันและกัน ย่อมช่วยให้แต่ละคนมีความสุข อีกทั้งสังคมซึ่งทุกคนควรมีส่วนร่วม ก็ย่อมบังเกิดความสุขได้ไม่ยาก

อัล กอร์^{๑๒๔} กล่าวถึง วินสตัน เชอร์ชิล เคยกล่าวว่า “ยุคสมัยของการผัดวันประกันพรุ่ง ไม่ยอมตัดสินใจเด็ดขาด ปล่อยใจตัวเอง คิดแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และอ้อยอิ่ง ได้ปิดฉากลงแล้ว และเรากำลังล่องเข้าสู่ยุคแห่งการรับผลพวงจากสิ่งที่เราก่อไว้”

ระพี สาคริก^{๑๒๕} กล่าวว่า ให้หันมาดูสังคมไทยขณะนี้ ถ้ามีสติปัญญาพอที่จะเห็นความจริงได้ว่า คนในสังคมยุคนี้มีความเห็นแก่ตัวสูงมาก ดังนั้นหากฉลาดพอ ก่อนจะย่ำถึงความสำคัญของครอบครัว ควรจะหันกลับมาพิจารณาใส่ใจในของการจัดการศึกษาก่อนอื่นว่า ขณะนี้การจัดการศึกษา

^{๑๒๓} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขัยัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ม.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๕๐.

^{๑๒๔} อัล กอร์. เสียงเตือนจาก อัล กอร์ : หยุดโลกร้อน...คุณทำได้ . [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://zayyes.com/index.php?topic=๙๙๔.๐> [๓ ก.ค. ๒๕๕๔].

^{๑๒๕} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขัยัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ม.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๓๒.

ของเรา กำลังทำร้ายจิตใจเด็กและเยาวชนให้กลายเป็นคนเห็นแก่ตัวสูงขึ้นทุกขณะใช้หรือเปล่า มีประเด็นสำคัญที่ได้นำมากล่าวย้าว่า คนในสังคมไทยยุคนี้ส่วนใหญ่พึ่งตนเองได้ยาก ดังจะเห็นได้ว่า แม้แต่การดำเนินชีวิต ก็มักสะท้อนให้เห็นความภูมิใจในการได้เงินได้ตำแหน่งสูงๆ หรือได้อามิสเหนือกว่าความภูมิใจในการรักษาสัจธรรมภายในรากฐานจิตใจตนเองเอาไว้ให้มั่นคงอยู่ได้

กิตติทัศน์ ผกาทอง^{๑๒๖} กล่าวว่า เมื่อสังคมไทยมีความขัดแย้งและแตกแยกหรือคนในสังคมทะเลาะวิวาทกัน บุคคลที่จะเข้ามาไกล่เกลี่ยหรือประสานให้คืนดีต่อกันก็หายาก เพราะความขัดแย้งแบ่งแยกมีผลประโยชน์ เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งแตกต่างจากสังคมไทยสมัยบรรพกาลที่มีศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเมื่อนำหลักธรรมเรื่องบุญและบาปหรือนรกและสวรรค์มาเป็นกลไกในการสร้างความปรองดองความสามัคคี จึงง่ายและมีประสิทธิภาพ เพราะสังคมมีจิตสำนึกในเชิงบวกและละอายชั่วกลัวบาป ตลอดจนบุคคลที่เป็นคนกลางมีคุณธรรมค่อนข้างมาก

โลกนี้ปฏิวัติมาแล้ว ๒ ครั้ง คือการปฏิวัติทางเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ขณะนี้ การปฏิวัติครั้งที่ ๒ ยังขยายไม่ทันทั่วโลกเลย มนุษย์ก็ประสบปัญหาที่ทำท่าว่าจะไม่รอด จึงต้อง ปฏิวัติครั้งที่ ๓ ซึ่งจะเป็นการพลิกความคิดใหม่ จะเป็นการปฏิวัติครั้งยิ่งใหญ่ และต้องใช้เวลาเร็วมาก คือการปฏิวัติเพื่อความอยู่ได้ที่ยั่งยืน คือเกิดการพัฒนายั่งยืน^{๑๒๗} บางพวกเรียกว่าปฏิวัติทางสภาพแวดล้อม

๒.๓.๔.๒ สภาพสังคมด้านการบริหารการปกครอง

สังคมไทยเดิมมีความสุข โดยมีศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นหลักยึดเหนี่ยว ปัจจุบันผลจากการรับเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามา เร่งพัฒนาเป็นประเทศพัฒนาทางเศรษฐกิจ การบริหารประเทศ เปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็น อุตสาหกรรม^{๑๒๘} จะต้องดิ้นรนจึงหาความสุขได้ยาก

อุดมคติเป็นแบบอย่างของการบริหารการปกครองตนเองที่ ไม่ต้องใช้อำนาจมาบังคับ เพราะหลักอุดมคติเป็นวัตร มิใช่ข้อบังคับทางวินัย พระภิกษุไม่ปฏิบัติก็ได้ ไม่ใช่สิ่งจำเป็นแก่ตัวท่าน

^{๑๒๖} กิตติทัศน์ ผกาทอง, “สังคมไทยกับความเข้มแข็ง”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑(๒๕๕๓) : ๓๓๒.

^{๑๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนายั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๒ – ๑๐๓.

^{๑๒๘} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๓ - ๑๘๔.

แต่ใน ลักษณะของอริยะชน เช่นพระอรหันต์ ท่านถือปฏิบัติโดยสม่ำเสมอเพื่อเป็นทิวทัศน์ธรรมสุขวิหาร ส่วนตน และหวังอนุเคราะห์ชนรุ่นหลังให้ได้มีแบบอย่างที่ดีงาม^{๑๒๙}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๓๐} กล่าวถึง ปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่ง คือปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นเรื่องสำคัญมาก

พระพุทธศาสนา มองว่ากิเลสเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นธรรมชาติที่แก้ไขได้ เพราะธรรมชาติของคนเป็นสัตว์ที่ฝึกพัฒนาได้ เมื่อพัฒนาคนขึ้นไปก็จะเปลี่ยนจากกิเลสไปเป็นคุณธรรมและปัญญาได้ จริยธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่ฝืนใจ^{๑๓๑} จึงจำเป็นในการพัฒนามนุษย์ในการบริหารการปกครอง

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร^{๑๓๒} กล่าวว่าชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับบุคคลจากทุกชนชั้นวรรณะที่ละบ้านเรือนออกบวชเพื่อหวังการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นชุมชนของผู้มีอุดมการณ์ชีวิตอย่างเดียวกัน คือการสละความสุขทางวัตถุ (สามิสสุข) เพื่อมาค้นหาความสุขที่ประณีตขึ้นไปหรือความสุขที่เป็นอิสระจากวัตถุ (นิรามิสสุข) และเป็นชุมชนของผู้ไม่มีการประกอบอาชีพและไม่ครอบครองทรัพย์สินสมบัติ การออกแบบชุมชนในลักษณะอย่างนี้มองผิวเผินเหมือนต้องการจะให้เป็นสังคมปิดหรือสังคมที่ตัดขาดจากโลกภายนอก แต่ความจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ แต่จะเป็นช่องทางที่พระพุทธเจ้าเปิดเอาไว้เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนภายนอก คือ การกำหนดไม่ให้พระสงฆ์ประกอบอาชีพและครอบครองทรัพย์สินสมบัติ นี่คือการตั้งใจที่จะให้พระสงฆ์ฝากชีวิตในเรื่องปัจจัย ๔ ไว้กับชาวบ้าน นี่คือช่องทางที่เปิดไว้เพื่อให้มีการสื่อสารกันและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชน ๒ ชุมชน โดยแต่ละชุมชนต่างก็เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ชุมชนฆราวาสเป็นผู้ให้ปัจจัย ๔ และเป็นผู้รับหลักธรรมคำสอนจากชุมชนสงฆ์ ในส่วนชุมชนสงฆ์ก็เป็นผู้ให้หลักธรรมคำสอนและเป็นผู้รับปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสเช่นเดียวกัน ง่าย ๆ เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างการให้ “ทาน” (อามิสทาน) กับการให้ “ธรรม” (ธรรมทาน)

^{๑๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๕.

^{๑๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๑๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒.

^{๑๓๒} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. **สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=๔๕๒&articlegroup_id=๑๐๒ [๓๐ มิย ๒๕๕๔].

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๑๓๓} กล่าวว่า พระพุทธศาสนามีประวัติแห่งความสงบอย่างแท้จริง สอนเมตตาที่เป็นสากล จนนักปราชญ์ยอมรับกันว่า พระพุทธศาสนาเป็นขบวนการสันตินิยม ที่แท้ที่สุดของโลก พระไตรปิฎกจึงเป็นแหล่งสำคัญที่สุดที่มนุษย์ผู้ปรารถนาสันติ สามารถเรียนรู้หลักการและวิธีการในการดำรงรักษาสันติภาพให้แก่โลกมนุษย์

ในการบริหารการปกครอง มนุษย์คือส่วนประกอบที่สำคัญ จึงจำเป็นต้องพัฒนา วัตถุดิบเป็นเครื่องมือที่ดีในการฝึก เพื่อให้เกิด ความเพียร มีความอดทน ฝึกให้เป็นคนมีน้ำใจดี ฝึกให้มีความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน ฝึกให้เป็นคนขยันและไม่ทอดทิ้งปัญหาหรืออุปสรรค ฝึกให้หนักให้นอน ให้อ่อน ให้อยู่อย่างง่ายๆ ตามป่าไม้ภูเขา จะทำให้เราเกิดพลังจิตที่ดี มีจิตใจเข้มแข็ง และมีความสุขยิ่งขึ้นไป^{๑๓๔}

ประเวศ วะสี^{๑๓๕} กล่าวว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้ากำหนดไว้ว่า พระสงฆ์ต้องมีอุตุงคฺวัตร เดินทางอยู่เรื่อยไป เยี่ยมหมู่บ้านโน้นหมู่บ้านนี้ตลอดเวลา ยกเว้นตอนเข้าพรรษาเท่านั้น เนื่องจากฝนตก มองว่าเป็นการเกลี้ยสังคมาให้เกิดความยุติธรรมถูกต้องขึ้น คนจนจะประสบความยากลำบาก คนมีอำนาจ กดขี่คนจน แต่พระนั้นมีความอิสระ ไม่ขึ้นกับบ้านเมือง มีธรรมะ มีความเมตตา อดทนไปเยี่ยมหมู่บ้านซึ่งก็มีคนจนเป็นชาวไร่ชาวนา เพื่อเป็นกำลังใจ ปลอบใจ เพราะคนเหล่านั้นขาดที่พึ่ง เขาต้องการที่พึ่ง คนเหล่านั้นจึงได้พบกับพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่เป็นภัยและอันตรายกับใคร เขาจึงไว้วางใจได้ จึงเป็นการเกลี้ยสังคมาให้เกิดดุลยภาพให้ถูกต้องมากขึ้น ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะพระสงฆ์ท่านอยู่ไหนก็ร่มเย็น

ระพี สาคริก^{๑๓๖} กล่าวว่าหากจะหันกลับมามองที่สภาพทางการเมืองของสังคมไทยในยุคนี้ เราควรจะสรุปได้ว่า การเมืองควรจะได้แก่ ความเข้มแข็งภายในจิตใจของคนระดับล่าง ซึ่งเราเรียกกันว่าชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้ที่ชีวิตฝากไว้กับการเกษตรอย่างชัดเจน ถ้าเรายอมรับความจริง ณ จุดนี้ได้ ควรจะให้คำจำกัดความ ความหมายของการเมืองได้ว่า หาใช่อยู่ที่การสมัครรับเลือกตั้ง และก้าวออกมาหาเสียงโฆษณาตัวเอง เพื่อขึ้นไปเสพติดอำนาจและแสดงความยิ่งใหญ่บนพื้นฐานจอมปลอมไม่

^{๑๓๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๙/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย ๒๕๕๕].

^{๑๓๔} ชันติพล, เติณฐรงค์ ,พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพลังจิตตานุภาพ วัดธรรมมงคล , ๒๕๔๔),หน้า ๕.

^{๑๓๕} นิคม พุทธา และคณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ,พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์,๒๕๓๖),หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

^{๑๓๖} ระพี สาคริก, “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมความพอเพียงกับวิถีชีวิตคนท้องถิ่น”, เศรษฐศาสตร์ สุขไทยธรรมาธิราช, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ม.ย. ๒๕๕๐) : หน้า ๔๐.

หากอยู่ที่การรู้เท่าทันอิทธิพลจากสิ่งมอมเมา ช่วยทำให้เกิดคุณธรรมขึ้นภายในรากฐานจิตใจคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ขึ้นไปสู่ด้านบน ก่อนจะตัดสินใจก้าวขึ้นไป ไม่ควรเอาความอยากเข้าไปแฝงไว้ในจิตใจ หากทุกคนไม่ว่าระดับบนหรือระดับล่าง ควรทำอย่างดีที่สุดโดยที่รู้อยู่แก่ใจตนเองแล้วว่า ถ้าเราทำดีจริงผู้อื่นย่อมมองเห็น เพื่อให้เขาสมศรัทธาพิจารณาส่งเสริม ซึ่งบนพื้นฐานหลักดังกล่าวก็คือ การใช้ชีวิตอย่างพอเพียงนั่นเอง

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๑๓๗} กล่าวว่า มนุษย์เป็น องค์ประกอบพิเศษในระบบความสัมพันธ์ในสังคม โดยเป็นส่วนที่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้ เมื่อมนุษย์นั้นได้พัฒนาตน ให้มีคุณสมบัติดีงาม ทั้งในด้านพฤติกรรมที่จะเป็นไปในทางเกื้อกูลกัน ในด้านจิตใจให้มีเจตจำนงในทางสร้างสรรค์ และในด้านปัญญาให้เข้าใจถูกต้องถึงระบบความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันว่าจะต้อง ให้ระบบสัมพันธ์นั้นดำเนินไปด้วยดีได้อย่างไร

สิริวัฒน์ ศรีเครือดง^{๑๓๘} กล่าวว่า ตัณหาจึงเปรียบเหมือนยาพิษร้ายที่ทำให้คนเราเปลี่ยนนิสัยพฤติกรรม และสร้างกรรม ชั่วด้วยการทำร้ายผู้อื่นด้วยความตั้งใจ และผลสุดท้ายแม้แต่ตนเองก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงพิษร้ายของตัณหาจึงทำให้จิตใจเราร้อนอยู่ตลอดเวลา จนสามารถผลักดันให้เราล้มเหลวแห่งการเกิดมาเป็นมนุษย์ เราเกิดมาเพื่อพัฒนาจิตใจ เพื่อบำเพ็ญความดีงาม มนุษย์แปลว่า ผู้มีใจสูง ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ได้ทุกคนต่างมีกุศลหนุนนำมาก่อนอยู่แล้ว และที่สำคัญมนุษย์ทุกคนยังมีความ ดีสั่งสมอยู่ในพื้นของจิตใจ และมีสัญชาตญาณความรู้ว่า สิ่งใดควรกระทำและสิ่งใดไม่ควรกระทำ และการเป็นผู้มีใจสูงจึงเป็นการเกิดมาเพื่อต่อยอดในการพัฒนาดวงจิต เราทุกคนจึงต้องหมั่น พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้า โดยเฉพาะการก้าวให้พ้นจากพิษร้ายของตัณหา เพื่อที่จะทำให้จิตใจพัฒนาไปสู่ความสุข การพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงตาม จึงจะถือได้ว่าเกิดมา สมเจตจำนงแห่งชีวิตมนุษย์แล้ว

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาวิสาทย ธมฺมิโก (ศรีษะดี)^{๑๓๙} กล่าวว่า หลักธรรมเรื่องชาคริยานุโยคในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การประกอบความเพียร ในการเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ หลัก ธรรม เกี่ยวกับ

^{๑๓๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ความสำคัญของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาเถรวาท.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://society.worldtipitaka.org/mds/content/view/๘๘/๓๖/๑/๑/> [๓๐ มิย ๒๕๕๕].

^{๑๓๘} สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, “พุทธศาสตร์วิถีแห่งความสุข”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑(๒๕๕๓) : ๒๘๑-๒๘๒.

^{๑๓๙} พระมหาวิสาทย ธมฺมิโก (ศรีษะดี), “การศึกษาหลักการและวิธีการของชาคริยานุโยคในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , ๒๕๕๑.

ความเพียรมีอยู่ในหลายหมวด เช่น หมวดอินทรีย์ เรียกว่า วิริยอินทรีย์ หมวดพละ เรียกว่า วิริยพละ หมวดอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่า สัมมาวายามะ หรือเป็นองค์ธรรมแท้ๆ ไม่มีหมวดอื่น เกี่ยวข้อง เช่น สัมมัปปธาน ๔ จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมเรื่อง ชาคริยานุโยคนี้ มีปรากฏทั่วไป ในพระไตรปิฎก ตลอดจนอรรถกถา เพราะเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อทำให้หลุดพ้นจากทุกข์

พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจใจ)^{๑๔๐} กล่าวว่า สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนอีกอย่างหนึ่ง อันเป็นผลมาจากการได้ฝึกฝนตนเองด้วยวิธีการปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ ก็คือ หลวงพ่อเป็นคนมักน้อย สันโดษ ชอบความสงบ มีความเพียร แรงกล้า ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ไม่เห็นแก่ ปากแก่ท้อง ไม่มุ่งลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นผู้บวชด้วยศรัทธาปรารถนาจะพ้นจากชาติ ชรา และมรณะ และยอมทำให้ท่านได้รับอานิสงส์แห่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรเพิ่มเป็นทวีคูณ

พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์)^{๑๔๑} กล่าวว่าปัญหาของชีวิตมนุษย์ที่ไม่มีสันโดษ ในแง่เศรษฐกิจ มีสาเหตุมาจากการสร้างระบบความคิดและการกระทำของมนุษย์เอง เพราะขาดความรู้ความเข้าใจเชิงอัตวิสัย คือ ชีวิตร่างกายและจิตใจของตน ที่เป็นตัวผลักดันให้การกระทำกิจกรรมเป็นปัญหาแก่มนุษย์เอง แต่การศึกษาตามแนวพระไตรปิฎกยังมีอีกมุมมองหนึ่ง ที่ยอมรับความสามารถของมนุษย์ ซึ่งสามารถ พัฒนาไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ ด้วยการศึกษาค้นคว้าในจิตตวิสัยของตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถ่องแท้และเป็นขั้น เป็นตอน ซึ่งจะช่วยให้จัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พระมหามิตร ฐิตปณฺโณ (วันยาว)^{๑๔๒} กล่าวว่า ความรู้จักพอประมาณได้เริ่มจากสมมติฐานภายในจิตสำนึกในตัวมนุษย์ และเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ตามหลักปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุมความอยาก และกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพและจิตวิญญาณที่อิสระ

^{๑๔๐} พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจใจ), “โสสานิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาหลวงพ่อเกษม เขมโก” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

^{๑๔๑} พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี(นิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง สันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

^{๑๔๒} พระมหามิตร ฐิตปณฺโณ(วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) , ๒๕๔๗.

อัมพร จันทรตัน^{๑๔๓} กล่าวว่า ผู้ที่ปฏิบัติถูกต้องอย่างมั่นคงแล้ว ชุตงคุณ ๕ ประการคือ ความมักน้อย, ความสันโดษ, ความขัดเกลากิเลส, ความอยู่ในที่สัจและความเป็นประโยชน์ในการภาวนา ธรรม ๕ ประการนี้ จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงความสันโดษในจิรตามมีตามได้, ความสันโดษในภินทบาตตามมีตามได้, ความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้ และความเป็นผู้ยินดีในการภาวนา ตลอดทั้งเกื้อกูลไตรสิกขาให้มีความบริบูรณ์และเข้าถึงการบรรลุธรรม

พระมหาสุเทพ สุธิญาโณ (ธนิกุล)^{๑๔๔} ได้ทำการศึกษา เรื่อง ปัจจัยทางจิต-สังคม แห่งการมีอายุยืน : กรณีศึกษาผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาปัจจัยทางจิต-สังคมแห่งการมีอายุยืนของผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ประกอบด้วย ด้านกายภาพของผู้สูงอายุ ด้านกายภาพแวดล้อม ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ๒) ศึกษาการรับรู้ของผู้ใกล้ชิดในปัจจัยทางจิต-สังคมแห่งการมีอายุยืนของผู้มีอายุยืน

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๔๓ ท่าน กลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๙ ท่าน โดยจำแนกวิเคราะห์ข้อมูลคำสัมภาษณ์และสภาพแวดล้อมขณะสัมภาษณ์ตามกรอบความคิด และโครงสร้างปัจจัยทางจิต-สังคม และวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสำรวจการรับรู้ของผู้ใกล้ชิดในปัจจัยทางจิต-สังคมที่มีผลต่อการมีอายุยืน สถิติที่ใช้ประกอบด้วย ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลการศึกษาพบว่า

๑) ข้อมูลทั่วไป อายุเฉลี่ยของผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่าง เท่ากับ ๑๐๒ ปี ๘ เดือน ส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิทางการศึกษาปริญญาโท ๑ ท่าน ส่วนใหญ่อาชีพกสิกรรมและรับจ้างอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ๔ ท่าน และต่างจังหวัด ๓๙ ท่าน

๒) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์

ด้านกายภาพ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ร่างกายแข็งแรง สมส่วน คุณภาพในการพักผ่อนดี ไม่เสพสิ่งเสพติด ไม่มีโรคประจำตัว นอกจากความเสื่อมแห่งวัยชรา

ด้านกายภาพแวดล้อม พบว่า ผู้สูงอายุ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี รับประทานอาหารธรรมชาติ เน้นอาหารพืชผัก รับประทานอาหารและปริมาณไม่มาก

ด้านสังคม พบว่า ผู้สูงอายุทุกคน มีครอบครัวที่อบอุ่น ลูกหลานมีความกตัญญู กตเวทิตูแลใกล้ชิด ร่วมกิจกรรมสร้างสรรค์ทางสังคมและประเพณี

^{๑๔๓} อัมพร จันทรตัน, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติถูกต้องกับการบรรลุธรรมใน

พระพุทธศาสนา เถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๑๔๔} พระมหาสุเทพ สุธิญาโณ (ธนิกุล). “ปัจจัยทางจิต-สังคมแห่งการมีอายุยืน: กรณีศึกษาผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

ด้านจิตใจ พบว่า ผู้สูงอายุทุกคน มีความสันโดษ ใจกว้าง หนักแน่น มีอารมณ์ขัน ไม่ผูกโกรธ มองโลกในแง่ดี รู้จักทำจิตใจให้สงบ และปล่อยวาง

ด้านปัญญา พบว่า ผู้สูงอายุ รู้เท่าทันชีวิตสังคมและโลก มีความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง รู้จักเลือกรับประทานอาหารและทำกิจที่สบายแก่ตนเอง

๓) ผลการวิเคราะห์การรับรู้ของผู้ใกล้ชิด

ผู้ใกล้ชิดรับรู้ถึงปัจจัยทางจิต-สังคมมีผลต่อการมีอายุยืนทั้ง ๕ ด้าน และโดยรวมทุกด้านในระดับมาก โดยจำแนกระดับการรับรู้ จากมากไปหาน้อยในแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้ ด้านจิตใจ ด้านกายภาพของผู้สูงอายุ ด้านกายภาพแวดล้อม ด้านสังคม และด้านปัญญา ตามลำดับ

จากข้อมูลการแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีอายุยืนในแต่ละด้าน จัดอันดับจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านจิตใจมีความถี่สูงสุด ส่วนด้านกายภาพแวดล้อม ด้านสังคม ด้านกายภาพของผู้สูงอายุ และด้านปัญญา มีความถี่รองลงมาตามลำดับ

พระอาทิตย์ อธิปญฺโญ (ศรีอุทัย)^{๑๔๕} ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา ๑) หลักธุดงค์วัตร และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ระดับการรับรู้เกี่ยวกับหลักธุดงค์วัตรที่ถูกต้อง ของผู้ปฏิบัติธรรม วัดธรรมมงคล เถาบุญนันทวิหาร กรุงเทพมหานคร และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีประสบการณ์ใน ธุดงค์วัตร ที่เกี่ยวกับการนำหลักธุดงค์วัตรมาประยุกต์ใช้ ในสังคมไทย และ ๓) เพื่อวิเคราะห์หลัก ธุดงค์วัตรและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับซึ่งมีค่าความเที่ยง เท่ากับ ๐.๙๔ และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับหลักธุดงค์วัตร กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยผู้ปฏิบัติธรรม วัดธรรมมงคล เถาบุญนันทวิหาร จำนวน ๓๓๗ รูป/คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบแบบ ที่การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียวผลการวิจัยพบว่า

๑ หลักธุดงค์วัตรตามพระพุทธศาสนาเถรวาทคือข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองอย่างเคร่งครัด เพื่อขัดเกลา ฝึกอบรมตนเองให้ยิ่งกว่าปกติ ด้วยความมักน้อย สันโดษในเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และความเพียร เอื้อประโยชน์ต่อศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น จนสามารถเข้าถึงบรรลุลหรรณในระดับต่าง ๆ ได้ ธุดงค์วัตรมีองค์ประกอบ ๑๓ ข้อ นอกจากนี้ยังมี หลักธรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคน้ำ ปัจจัยการดำรงชีวิตให้อยู่ในระดับพื้นฐานเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และไม่ยึดติดกับสิ่งต่างๆ ที่เกินความจำเป็น เป็นการส่งเสริมการ ปฏิบัติธุดงค์ได้ดี อันประกอบด้วย ปัจจัย ๔ คือการพิจารณาใช้ เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย เท่าที่จำเป็น การบริโภคน้ำอาหารและยารักษาโรคให้พอเหมาะและเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย สันโดษ คือการมีความยินดีพอใจในปัจจัยที่มีอยู่ ปลื้มใจ คือการตัดความกังวลใจที่ไปยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ศีล ๘ เป็นการพัฒนาจิตใจให้มีความเพียรใน

^{๑๔๕} พระอาทิตย์ อธิปญฺโญ (ศรีอุทัย). "ศึกษาวิเคราะห์หลักธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

การเป็นอยู่ที่ไม่ต้องยุ่งยาก อยู่อย่างง่าย เป็นต้น สอดคล้องกับจิตวิทยาตะวันตกที่หมายถึง พฤติกรรมในการใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง และเรียบง่าย ด้วยความสมัครใจ เพื่อจิตใจที่มีความสงบสุข โดยหลุดพ้นจากความต้องการภายนอก(B-Motive) ที่ไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งต่างๆมากนัก เป็นความต้องการขั้นสูงสุดที่มนุษย์ควรเข้าถึง สามารถทำได้โดยการสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นให้มนุษย์เกิดความต้องการแล้วนำสู่การกระทำที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้

๒ การรับรู้เกี่ยวกับหลักธุดงค์วัตร พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ (๙๐.๘%) เพศหญิง (๕๗%) อายุมากกว่า ๔๐ – ๖๐ ปี (๔๓.๓%) โสด (๔๖.๖ %) กิจกรรมปฏิบัติธรรม (๕๙.๖ %) ระดับการศึกษามัธยม (๓๘.๖%) ผู้ปฏิบัติธรรมรับรู้เกี่ยวกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับธุดงค์วัตร ในระดับปานกลาง ขณะที่รับรู้ว่า ธุดงค์วัตรนำไปประยุกต์ใช้ ระดับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการในระดับมาก และรับรู้การนำไปประยุกต์ใช้ สภาพปัญหาทางสิ่งแวดล้อม เป็นลำดับ หนึ่ง ($\bar{X}$ = ๔.๓๗) ลำดับสองคือด้านเศรษฐกิจ ($\bar{X}$ = ๔.๒๔) และพบว่าผู้ปฏิบัติธรรม ที่มีกิจกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน รับรู้เกี่ยวกับธุดงค์วัตรแตกต่างกัน ที่ระดับ ๐.๐๕ และ ๐.๐๑ ตามลำดับ ขณะที่ระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน รับรู้เกี่ยวกับระดับการแก้ปัญหาแตกต่างกัน ที่ระดับ ๐.๐๑ ในการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากให้ความสำคัญ กับความสันโดษ และการตัดปลิโพธิ์ คือความยินดีในสิ่งที่มีอยู่ ไม่ยึดติดตกเป็นทาสกับสิ่งต่าง ๆ เพื่อการมีชีวิตอยู่แบบเรียบง่าย และสังวรระวัง ในการเอาชนะกิเลส โดยความตั้งใจกระทำจริง ไม่ใช่แค่ยึดรูปแบบ หลงผิดเพื่อให้เกิดลาภสักการะ แต่จะมีเป้าหมาย ทำให้จิตใจอ่อนโยนนำไปสู่ความสงบทางจิตใจ และมีความจำเป็นจะต้องนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมวัตถุนิยม ในปัจจุบัน

๓ หลักธุดงค์วัตรสามารถนำมาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ในด้านเศรษฐกิจ ธุดงค์วัตรเป็นหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะต่อกระแสวัตถุนิยมทำให้เกิดความพอเพียง สันโดษ ยินดีในสิ่งที่ตนได้ พอใจในสิ่งที่ตนมี ใช้ชีวิตเรียบง่ายและมีความสุขจะเป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ธุดงค์วัตรเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอนระบบจริยธรรมแห่งการพัฒนาตัวของมนุษย์เองช่วยให้หลุดพ้นจากปัญหาทั้งหลาย โดยไม่ต้องไปขึ้นต่ออำนาจวัตถุและสิ่งต่างๆ กลับมาสู่วัฒนธรรมสังคมที่มีชีวิตที่มีความสุขสงบเป็นอิสระที่แท้จริง ในด้านสภาพแวดล้อม ธุดงค์วัตรเป็นหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อความเป็นอยู่โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม อยู่ด้วยกันอย่างเกื้อกูล ไม่เอาชนะธรรมชาติ จะต้องเคารพธรรมชาติ จึงเป็นการศึกษาและเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตกับธรรมชาติ โดยเฉพาะ เมื่อสภาพแวดล้อมเริ่มวิกฤติหนักจนมีผลกระทบกับสังคม ในด้านการบริหารและการปกครอง ธุดงค์วัตรเป็นการฝึกคนในสังคม เพื่อให้เกิด ความเพียร มีความอดทน เป็นคนมีน้ำใจดี ฝึกให้มีความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน และไม่ทอดทิ้งปัญหาหรืออุปสรรค

ปัจจุบันสังคมไทยมีปัญหาในทุกๆด้าน ซึ่งล้วนเกิดจากการ มีชีวิตอยู่ของคนที่ขาดหลักธุดงค์วัตร เป็นปัญหาอยู่ในขั้นวิกฤติ ธุดงค์วัตรจึงมีความจำเป็นมากในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งจะเป็นทางรอดของสังคม การจะนำหลักธุดงค์วัตรมาแก้ปัญหาเพื่อเปลี่ยนสังคมโดยส่วน

รวมอาจจะเป็นไปไม่ได้ แต่ควรจะนำมาวิเคราะห์แล้วประยุกต์ใช้ กับคนกลุ่มเล็กๆ ในระดับครอบครัว หรือแม้แต่ ระดับปัจเจกบุคคล จะเกิดผลกับปฏิบัติ และเป็นการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญ เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย

อารีวรรณ คุณเจตน^{๑๔๖} ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมประจำวันได้เองทุกกิจกรรม ปัญหาด้านสุขภาพกาย พบว่า อาการผิดปกติที่เกิดขึ้นบ่อย ได้แก่ อาการปวดข้อ ปวดหลัง ปวดเอว อาการเกี่ยวกับเหงือกและฟัน และอาการท้องผูก โรคที่พบบ่อย ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง รองลงมา ได้แก่ โรคเกี่ยวกับตาและโรคระบบกระดูก กล้ามเนื้อข้อต่อต่าง ๆ ผู้สูงอายุมีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นน้อย มีรายได้อยู่ในระดับต่ำ คือ น้อยกว่า ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือน สภาพแวดล้อมส่วนใหญ่อยู่ในระดับดี แต่ยังใช้บริการสวัสดิการในชุมชนในระดับต่ำ มีสภาพจิตปกติทุกด้าน และผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีผลทำให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมชีวิตแตกต่างกัน

อภิชาติ ภูพานิช^{๑๔๗} “ศึกษาเรื่อง การใช้ดัชนีวัดระดับความสุขในการทำงานของบุคลากร สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติต่อความสุขในการทำงานและระดับความสุขในการทำงานของบุคลากร สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อยู่ในช่วงอายุระหว่าง ๒๕-๔๙ ปี มีสถานภาพโสด มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีรายได้ ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน จากผลการศึกษาได้แบ่งดัชนีชี้วัดความสุขในการทำงานทั้ง ๗ องค์ประกอบ คือ ด้านนโยบายและการบริหาร ด้านสวัสดิการที่มหาวิทยาลัยจัดให้ ด้านค่าจ้างเงินเดือน ค่าตอบแทน ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหน่วยงาน ด้านสภาพแวดล้อม และสภาพการทำงาน ด้านโอกาสในความก้าวหน้าในการทำงาน และด้านความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน และชีวิตส่วนตัวอ่านอื่น ๆ โดยผลการศึกษาในภาพรวม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อความสุขในการทำงานทั้ง ๗ องค์ประกอบ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนทัศนคติของความสุขใจการทำงานที่มีค่ามากที่สุด ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมภายในหน่วยงาน และด้านที่น้อยที่สุด ได้แก่ ด้านสวัสดิการที่มหาวิทยาลัยจัดให้ โดยเฉพาะในเรื่องสวัสดิการที่มหาวิทยาลัยจัดให้นั้นมีส่วนช่วยให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมากที่สุด

ศิริชัย รอดทัศน^{๑๔๘} “ศึกษาเรื่องความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในพื้นที่โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับ และปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในพื้นที่โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนา

^{๑๔๖} อารีวรรณ คุณเจตน, “คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลชุมชน, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๕๑, บทคัดย่อ.

^{๑๔๗} อภิชาติ ภูพานิช, “การใช้ดัชนีวัดระดับความสุขในการทำงานของบุคลากรสังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๑.

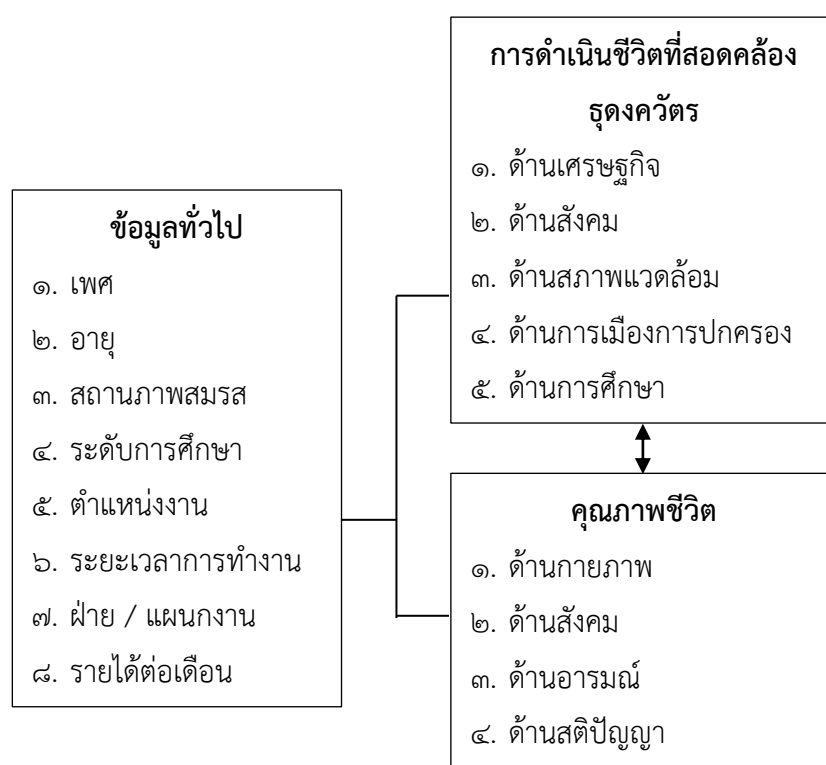
^{๑๔๘} ศิริชัย รอดทัศน, “ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในพื้นที่โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี” , วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๐.

พัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อยู่ในช่วงอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี นับถือศาสนาพุทธ มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา มีสถานภาพสมรสแล้ว เป็นหัวหน้าครัวเรือน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรอง โดยผลการศึกษาระดับความอยู่ดีมีสุข จำแนกองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุข ได้แก่ ปัจจัยภายในและภายนอก พบว่า ปัจจัยภายในระดับความอยู่ดีมีสุขด้านสุขภาพอนามัย และด้านชีวิตการทำงานอยู่ในระดับสูง ส่วนปัจจัยภายนอกระดับความอยู่ดีมีสุขด้านความรู้ ด้านรายได้ และการกระจายรายได้ ด้านชีวิตครอบครัว ด้านสภาพแวดล้อม และด้านการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐอยู่ในระดับต่ำ

๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรต้น (Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)



แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย